REVISTA ISTORICĂ

Anul XVIII, N-le 10-12. Octombre-Decembre 1932.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL:

N. Iorga: Cîteva note bizantine, în vederea unei reluări a epocei lui Mircea-cel-Bătrîn.
Valeriu Papahagi: Aromîni din Moloviște în documente venețiene din secolul al XVIII-lea.
N. Iorga: Un Moscopolean Patriarh de Ohrida.
Eufrosina Dvoicenco: Un studiu necunoscut al lui Hasdeu despre traducerea cărții „De imitatione Christi" în 1647.
N. Iorga: La întemeiarea Mitropoliei muntene.
Andrei Oțetea: Înființarea consulatelor francese în țerile românești.
N. Iorga: Pentru colinde.
„ „ Iarăși Moscopole.
Dări de samă, Cronică și Notițe de *N. Iorga*.

1932
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 45 Lei.

www.dacoromanica.ro

DIRECTOR:

N. IORGA

BUCUREŞTI, 6, ŞOSEAUA BONAPARTE

SECRETARĂ DE REDACŢIE:

VIRGINIA SACERDOŢEANU

FACULTATEA DE LITERE, BUCUREŞTI

---

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

— DARI DE SAMA, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XVIII-lea, n-le 10-12. Octombre-Decenmbre 1932.

Cîteva note bizantine, în vederea unei reluări a epocei lui Mircea-cel-Bătrîn

I.

Nu s'a acordat importanța trebuitoare trecerii pe Dunăre, până la Vidin, în iarna 1365 a Împăratului bizantin Ioan al V-lea, care mergea să găsească, în interes de cruciată, pe Ludovic al Ungariei. Călătoria, pomenită de Dimitrie Kydones, se întregește printr'un pasagiu al lui Ioan Conversano din Ravena, pe care, după M. Culin, *Primul umanism italian și istoriografia sa* (în rusește) (p. 954), îl pomenește d. A. A. Vasiliev, în studiul despre călătoria în Apus a aceluiași Împărat, *Studi bizantini e neoellenici,* III (1931), p. 157. Cf. Jireček, în *Byzantinische Zeitschrift,* XVIII (1909), p. 583, comparat cu a mea *Gesch. des osm. Reiches,* I, pp. 223-4, 226-7.

II.

Ivanco Dobrogeanul.

Se știe că urmașul în Dobrogea al lui Dobrotici a fost un Ivanco. Identificarea lui, afară de tratatul cu Genovesii, nu s'a putut face.

O ipotesă. În luptele bulgaro-bizantine după moartea lui Terteri, supt urmașul acestuia, Voislav, se pomenește, pe lîngă Ungurul Iános (Ἰνᾶς) și Ἰωάννης „Rusul" (ὁ Ῥῶς)[1]. Mai tărziu e solul la Bizantini al Țarului Alexandru[2].

---

[1] Ionu Cantacuzino, I, p. 173.

[2] *Ibid.*, p. 468.

www.dacoromanica.ro

III.

Roabe romînce la Ducas.

Între femeile prinse şi batjocurite de Turci supt Baiezid Dukas înseamnă şi Romînce (p. 57).

IV.

Giuneid la Nicopol.

Rebelul asiatic Giuneid, care fusese şi la Ohrida, e pus la Nicopol de Mohammed I-iu pentru apărarea Dunării (Duca, p. 111): ne vom ocupa aiurea de acest παρίστριον otoman. E apoi înlocuit de ai lui Evrenos şi Turacan ('Αβρανέζιδες καὶ Τουραχάνιδες; p. 171). Giuneid avuse şi ţara lui Alexandru fiul lui Şişman (p. 109; pentru el şi p. 111). El se va uni, în clipa cînd Sultanul vrea să-l ucidă, cu falşul Mustafà, ale cărui legături cu Mircea se cunosc (v. pp. 116-117): astfel *Romînii întrară în Salonic.* Giuneid va fi închis pentru Turci de Împăratul bizantin la Pammakaristos *(ibid.,* p. 121). Atunci Mohammed pradă *în Muntenia (ibid.).*

V.

Romînii la Phrantzes.

Phrantzes vorbeşte supt Mohammed I-iu de creşterea tributului muntean. Dar la dînsul Munteniei îi e substituită de două ori Moldova: τὰ τέλη τῆς Μολδοβλαχίας καὶ Μπογδανίας; p. 89. Cronicarul Paleologilor mai cunoaşte o luptă a lui Baiezîd cu Mircea (p. 82). El va vorbi supt Murad de lupta şi cu Βλάχοι şi cu Μολδοβλάχοι: în lupta cu primii ar fi căzut 30.000 de Unguri şi de Βλάχοι (p. 91). Phrantzes e bine informat asupra lucrurilor din aceste regiuni, de vreme ce poate vorbi, la anul 6925, de ciuma din Marea Neagră (p. 109).

El ştie şi de trecerea prin Chilia, în Μεγάλη Βλαχία, la întoarcerea din Ungaria, a Împăratului Ioan, cînd dă, acasă, lui Phrantzes un καβάδιον μολιβδὸν χαμουχᾶν μετὰ βαρεοκοιλίας ἐνδεδυμένον καὶ χρυσίου κεντηνάριον şi o γλωσσόκομον, iar Împărăteasa o haină şi 50 de νομίσματα; pp. 19-21. Pentru asemenea stofe şi p. 146.

Nu s'a observat nici aceia că după expediţia lui Mohammed

www.dacoromanica.ro

al II-lea în Moldova, pe care cronicarul o numeşte Βλαχία, simplu, Phrantzes socoate pe Sultan „mai mult învins decît învingător" (μᾶλλον ἡττηθεὶς ἢ ἡττήσας; p. 451, Septembre 1476).

VI.

Încă un Ţamblac.

În ultimul timp s'au dat ştiri nouă despre „unchiul" lui Ştefan-cel-Mare, Grecul Ţamblac, „cavaler de Constantinopol", pe care-l cred înrudit cu stăpînul Moldovei prin soţia lui Ştefan, Paleologa şi Comnena Maria.

Iată însă că prin Ţamblac Ştefan era rudă şi cu cronicarul intimităţilor dinastiei, Phrantzes.

În adevăr, la 1438, acesta iea în căsătorie pe fata lui Alexe *Paleologul Examplakon,* care nu e decît Ţamblac, cu care va avea un fiu Ioan [1].

Subliniez calitatea de Paleologi a Ţamblacilor, care arată deci adevărul presupunerii genealogice de mai sus.

VII.

Legăturile lui Mircea şi Vlad Dracul cu Turcii la Dukas.

În adunarea de la Brusa a tînărului Sultan Murad al II-lea, „Vizirul şi Paşa, patriciul şi μεσάζων" al Turcilor, puternicul Baiezid, care-l scăpase la Angora şi-l purtase pe umeri, citează pe „Vlahi" între tributari (Dukas, p. 130). Şi mai departe ei sînt trecuţi între învinşi *(ibid.,* pp. 136-7). Şi Romînii sînt înşiraţi între Ieniceri (p. 138). Mircea e pomenit şi în discuţiile cu privire la autenticitatea pretendentului Mustafà (p. 146), care se refugiază, după multe aventuri, la el (p. 180). El va fi prins de curierii lui Murad la Dunăre şi spînzurat (p. 181). Pacea cu Mircea e însemnată la pagina 189: ἀπὸ Βοεβόδαν Βλαχίας (p. 189). Solul lui Dan, Ντάνος, ὁ Βλαχίας ἡγεμὼν, la 1421 (p. 196). Dan, din oastea care încunjură Constantinopol, trece la Împărat (pp. 201-2; Duca ştie româneşte: καὶ γὰρ τὸ Δραγοόλιος ὄνομα πονηρὸς ἑρμηνεύεται; p. 202). Dracul se supune personal la Brusa, cu promisie de ajutor

[1] P. 191.

www.dacoromanica.ro

contra Ungariei. Avea trei sute cu el; aduce daruri: e poftit la masă de Sultan (p. 204). Murad va veni apoi la Nicopol și va străbate patru zile peste Muntenia. Vlad îl conduce în Ardeal (pp. 206-7).

Prinderea lui Vlad e după orbirea și ducerea la Amastris a fiilor lui Gheorghe Brancovici. E închis la Galipole, pe care Mustafà-cel-tînăr o promisese Împăratului și în fața căreia Loredano bătuse flota otomană. Fiii sînt chemați și duși la Nymphaion, frumosul castel al Lascarizilor în Asia Mică, unde Mihail Paleologul încheiase cu Genovesii convenția pentru reluarea Constantinopolului. Tatăl, iertat pentru că și-a dat ostatecii, e retrimes în țară (pp. 209-10). După „lunga campanie" a lui Hunyadi se retrimet și fiii despotului sîrbesc Brancovici și ai lui Vlad (p. 218) Îndată însă Murad, retras la Brusa, află că Vlad se gătește și el pentru expediția din Varna (p. 220), în care rolul alor lui, cari ucid cămilele, pradă lagărul și se retrag, ucigînd pe creștini în fugă, e povestit cu patimă de Chalkokondylas, care se pare a fi avut un izvor unguresc.

La suirea lui Mohammed al II-lea, care alergase din Asia (1450), și soli de la Romîni, cu daruri (p. 233).

VIII.

Tributul muntean către Mohammed al II-lea și situația Moldovei

Cînd Dukas (p. 314) enumeră pe tributarii cari se presintă lui Mohammed al II-lea, a doua zi după cucerirea Constantinopolei, la Adrianopol [1], unde se aduc, după tradiție, darurile, lîngă Sîrbi, lîngă despoții Moreii, lîngă insularii din Chios și Mitilene Romînii lipsesc. Cu acest prilej Sîrbii fac mari pomeni, răscumpărînd pănă la o sută de călugări și călugărițe (p. 315).

Cînd, în toamna acestui an 1453, se pun ultimele condiții despotului Serbiei, care nu plătise tributul [2], el era „dincolo de Dunăre" (p. 316).

Între aceia cari se tem, la 1461, de marea ofensivă pregătită

[1] V. și Critobul din Imbros, p. 102.
[2] *Ibid.*, p. 110.

www.dacoromanica.ro

de Sultan în Marea Neagră sînt şi „Vlahii din Chilia Veche“: οἱ οἰκοῦντες ἔν τε τῷ Λυκοστομίῳ Βλάχοι (p. 341).

Pasagiul despre atacul contra lui Vlad *(închinarea* — care nu se făcea deci —, cererea de 500 de copii şi 10.000 de galbeni, tragerea în ţapă a solilor[1]; p. 345), e cunoscut.

IX.

Cetatea-Albă la Chalkokondylas

La Laonikos Chalkokondylas, ale cărui ştiri despre Romîni, începînd cu epoca lui Mircea, sînt de mult cunoscute şi discutate, Cetatea-Albă nu apare ca Ἀσπρόκαστρον, ci ca Λευκοπολίχνη, în stil arhaic grecesc, de două ori (pp. 131, 134).

X.

Moartea Sultanului Musa.

Acelaşi cronicar spune că Sultanul Musa, fugînd spre Dunăre, a fost prins „în baltă“ (p. 183). Ea nu poate fi căutată aiurea decît prin Borcea. De baltă vorbeşte şi Dukas (p. 96).

XI.

Limba din Ardeal şi Ioan Hunyadi

Vorbind de expediţia lui Mezed-beiu în Ardeal, Chalkokondylas observă că acolo sînt două limbi, una a „Panonilor“ —Ungurii —, alta a „Dacilor“—Romînii,—dar moravurile, felul de viaţă (de sigur al claselor de sus) sînt ale Ungurilor: γλώττῃ δὲ χρῶνται οὗτοι τὰ μὲν τῇ Παιόνων, τὰ δὲ καὶ Δακῶν, διαίτῃ τε καὶ ἤθεσι τοῖς Παιόνων (p. 253). Nu s'a subliniat serviciul lui „Iancu“, lui Hunyadi, la despotul Gheorghe Brancovici, unde vînase un lup supt ochii stăpînului; alţii îl presintă ca liberator supt Alî al lui Evrenos: oricum, ştia turceşte (pp. 256-8).

XII.

Pacea lui Vlad Dracul cu Turcii.

Amintesc că la Chalkokondylas pacea lui Vlad Dracul cu Turcii ar fi fost făcută cu promisiunea de a da Turcilor 3.000 de arce şi 4.000 de scuturi pe an (p. 260; cf. p. 282).

[1] Şi Mohammed trage în ţapă la asediul Constantinopolei; *ibid.*, p. 80.

www.dacoromanica.ro

Expediția contra lui Alexandru-cel-Bun trebuie pusă în legătură cu prima tentativă turcească de a avea „Colhida" și „Gotia", deci coloniile genovese de la Marea Neagră (pp. 260-1); Caffa era în luptă și cu Hanul tătăresc Hagi-Ghirai (p. 284).

XIII

Vadul Dunării.

În expediția contra lui Țepeș se face socoteala că arendașii vadurilor Dunării dau pe an treizeci de miriade de galbeni de aur și tot cîștigă *(ibid.,* p. 505).

N. Iorga.

Aromâni din Moloviște în documente venețiene din secolul al XVIII-lea

Corespondența consulilor venețieni din Durazzo, păstrată în Archivele de Stat din Veneția, care ni-a permis reconstituirea relațiilor cu cetatea lagunelor a orașului Moscopole [1], înfloritorul centru comercial și cultural al Aromînilor în secolul al XVIII-lea, cuprinde și informațiuni relative la o altă comună aromânească: *Moloviște*, situată la Nord-Vest de Monastir.

Această comună e pomenită în listele alcătuite de consulii venețieni din Durazzo — Giambattista de' Rossi, Francesco Cumano — și care cuprind numele negustorilor cari își trimet mărfurile la Veneția, numele corăbiilor și acelea ale armatorilor, marfa încărcată și greutatea ei *a peso grosso di Venezia.* În așa-numitele *manifesti di carico,* trimese în copie celor cinci *savî alla mercanzia,* găsim deci informațiuni privitoare la comuna Moloviște.

Pentru Moscopoleni avem știri care ni permit să-i urmărim de la 1696 până la 1761 — șaizeci și cinci de ani. Molovișteníi

---

[1] Într'o lucrare publicată în „Mélanges de l'École Roumaine en France" 1931: *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVII-e et XVIII-e siècles* și într'una care e în pregătire, mai completă și cu documente nouă: *Aromânii din Moscopole și comerțul venețian în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea.*

www.dacoromanica.ro

apar numai între anii 1741 şi 1750 — zece ani — alături de Moscopoleni, Ohrideni şi Şacişteni.

Numele comunei aromâneşti despre care e vorba ni este redat într'o singură formă: *Malovista* [1]. Nu poate fi vorba decît de Moloviştea aromânească, odată ce ea ni apare alături de comune ca Moscopole, Ohrida, Şaciște. De altfel putem face o apropiere între terminaţiile, aşa cum sînt redate în italiană, ale localităţilor Moloviște şi Şaciște, *Molovista, Sacista, Siatista*, şi Tîrgoviştea munteană: *Tergovista* [2].

În cei zece ani în cari ni apar negustori din Moloviște, găsim numai patru nume de Molovișteni, şi dintre ele trei par să aparţie aceleiaşi familii. „Kozzo Janco (Gianco) da Malovista", „Elia Kozzo (Kozio) da Malovista", şi „Giorgio Kozzo da Malovista" par a fi rude din causa numelui „Kozzo". „Costa Dimo da Malovista" apare alături de ei.

Supt aceste nume, scrise cu ortografie italienească, de sigur după forma lor grecească, trebuie să vedem un Cociu (sau Cocea) Iancu, un Ilia Cociu (sau Cocea), un Gheorghe Cociu (sau Cocea) şi un Costa Dimu.

Aceşti patru negustori îşi au clienţii lor la Veneţia: Demetrio Chierassari şi Michiel Caragiani, cărora li trimet lînă. Michiel Caragiani aparţinea familiei greceşti Caragiani [3], ai cării ultimi scoborîtori trăiesc încă la Veneţia, complet italianisaţi, şi se înrudesc, prin alianţă, cu familia Colleoni.

Marfa pe care o încarcă negustorii molovișteni pe corăbii la Durazzo e expediată la Veneţia, „per la Dominante". Corăbiile aparţin armatorilor din porturile acelui golf adriatic cunoscut supt numele italienesc de „Bocche di Cattaro" (Slavii îl numesc „Boka Kotorska"): Castelnuovo, Perasto, Dobrota. Tot transportul din Durazzo la Veneţia şi invers îl făceau locuitorii din „Albania veneta", „i Bocchesi", cu tartanele, marcilianele, trabacolele şi polacele lor.

---

[1] Pentru Moscopole avem următoarele forme: *Moscopoli, Moscopolj, Moscoppoli, Voscopoli, Voscopolj, Voscoppoli.*

[2] V. articolul nostru *Corespondenţa inedită a lui Constantin Brîncoveanu cu bailul Ascanio Giustinian*, în *Rev. Ist.*, XVII, n-rele 7-9.

[3] Nicolae Caragiani era agentul lui Constantin Brîncoveanu la Veneţia; N. Iorga, *Cinci conferinţe despre Veneţia*, ed. a II-a, pp. 30 şi 148.

www.dacoromanica.ro

Documentele despre care e vorba sînt cuprinse în corespondența consulilor venețieni din Durazzo adresată celor cinci *savî alla mercanzia: Cinque Savî alla Mercanzia, Lettere dei Consoli, Durazzo*, filza 663 = 1739-1747, [filza] 664 = 1748-1758, filza 665 = 1759-1781.

Le dăm în ordine cronologică:

I. *1741, a dì 23 Luglio, Durazzo.*

Manifesto del carico fatto con l'ordine della volta dalla tartana nominata Madona del Scarpello, cap. Ilia Tomisich da Perasto come segue, diretta per la Dominante.

...Di ragione di Kozzo Janco da Malovista, per consegnar al sign. Demetrio Chierassari.

Lana fagotti sessanta nove peso veneziano: ut sup. libbre 11061.

Ipotecati li nolli e varee delle sudette lane per cechini d'oro 18, pagabili al sudetto Grubas.

Di ragione d'Elia Kozzo da Malovista, per consegnar al sign. Demetrio Chierassari.

Lana fagotti 116, peso veneziano: ut sup. libbre 18034.

Ipotecati li nolli e varee delle sudette lane per cechini d'oro 34$^{1}/_{2}$, pagabili al sudetto Grubas (filza 663).

II. *A dì 13 Agosto 1741, Durazzo.*

Manifesto del carico della tartana Madona di Rosario e Sant'Iseppo, cap. Zuanne Cossovich da Perasto esseguito a questa scala con l'ordine della volta destinata per la Dominante come segue.

...Di ragione di Costa Dimo da Malovista, per consegnar al sign. Demetrio Chierassari.

Lana fagotti 58, à peso grosso di Venetia, libbre 9312 con la fuori marca [1].

Di ragione di Kozzo Gianco da Malovista per consegnar al sign. Demetrio Chierassari.

Lana fagotti 4, pesano a peso ut sup. libbre 725, con la fuori marca [2].

Di ragione del sign. Elia Kozia [3] *per consegnar al detto Chierassari.*

---

[1] Marca: un *S.*

[2] Marca: un *8.*

[3] Din Molovişte, v. doc. III.

www.dacoromanica.ro

Lana fagotti 45 a peso come sopra, libbre 6955, con la fuori marca[1] (filza 663).

III. *Adi 29 Agosto 1742 à Durazzo.*

Manifesto del carico fatto a questa scala con l'ordine della ronda, dalla tartana Madona de Rosario e S. Iseppo, Patron Andrea Cossovich da Perasto diretta per la Dominante.

...Di ragione di Giorgio Zaccaria Dedo da Ocrida, per consegnar al sign. Demetrio Chierassari.

Lana fagotti no. 26, pesano a peso come sopra libbre 3834 (filza 663).

...Di ragione d'Elia Kozza da Malovista, per consegnar al sudetto Chierassari.

Lana fagotti 40, pesano a peso di Venetia, libbre 6008 (filza 663).

IV. *Adì 2 Ottobre 1742, Durazzo.*

Manifesto del carico della tartana nominata S. Zuanne, Patron Zorzi Millassinovich da Castel Nuovo, effettuato à questa scala con l'ordine della volta, destinato per la Dominante come segue.

...Di ragione di Kozzo Gianco da Malovista per consegnar al sign. Demetrio Chierassari,

Lana fagotti 17, pesano a peso grosso di Venetia, libbre 2584.

Di ragione di Costa Dimo da Malovista per consegnar al sudetto Chierassari.

Lana fagotti 14, pesano a peso sudetto libbre 2197 (filza 663).

V. *Adi 7 Agosto 1746, Durazzo.*

Manifesto del carico esseguitosi con l'ordine della volta a questa scala di Durazzo dalla polacca intitolata Madona del Scarpello e S. Antonio di Padova, cap. Trifon Gradica per la Dominante.

...Di ragione di Giorgio Kozzo da Malovista per consegnar a Michel Caragiani.

Lana fagotti 102, pesano a peso grosso sudetto 15751 (filza 663).

VI. *Adì 4 Novembre 1748, Durazzo.*

Manifesto del carico del trabacolo veneto intitolato la Madona del Rosario e l'Anime del Purgatorio, Patron Nicolò Goravichi da Castel Nuovo esseguito con l'ordine della volta della Serenissima Dominante,

---

[1] Marca: *Abà B[ian]co, I.*

www.dacoromanica.ro

...Di ragione di Nicolò e fratelli Papaxogli da Ocrida e Costa Dimo da Malovista, da consegnar al sign. Michiel Caragiani.

Lana fagotti 202 e mezzo, pesano à peso grosso di Venezia libbre 33403.

Cera colli quattro, pesano ocche no. 253 (filze 664).

VII (25 August 1749).

...Di ragione di Giorgio Kozzo da Malovista per consegnar al sign. Michiel Caragiani.

Lana fagotti 85, pesano a peso grosso di Venezia libbre 13687, fagotti 85. Più lana fagotti 8, pesano a peso grosso sudetto libbre 1339 (filza 664).

VIII. *Adì 23 Giugno 1750, in Durazzo.*

Riscontro del scarico esseguitosi a questa scala dell'infrascritte merci dalli sotto annotati mercanti turchi e greci a Venezia, sopra il suditto trabacolo intitolata Madona del Rosario e S. Antonio di Padova, Patron Marco di Trifon Vulovich da Dobrota, e il manifesto accompagnato dall'Eccellentissimo Magistrato de Signori V Savii alla Mercanzia con suo venerato foglio, 10 di Giugno 1750.

Di ragione di Giorgio Kozzo da Malovista,
Carta, balle 20.
Di ragione di Nicolò Azzi Michali da Siacista,
Carta, balle 11.
Merci, cassa 1.
Endigo, cassette 2.
Di ragione di Costantin Senguna da Moscopoli [1],
Panni pezzi 19 1/2,
Veluto ocche sette,
Sforzier uno con merci,
Più una cassa con merci,
Carta, balle 5,
Una cassa gotti.
Di ragione di Antonio Girra da Moscopoli,
Panni, pezzi 9.
Veluto, ocche 4 e 1/2.
Carta, balle 4.

[1] Constantin Şaguna din Moscopole. V. articolul nostru *Familia Şaguna în documente venețiene din secolul al XVIII-lea*, în *Rev. Ist.*, an. XVIII, n-rele 1-3.

www.dacoromanica.ro

Un casson con gotti.
Merci, cassa una.
Di ragione di Naon da Moscopoli,
Panni, pezzi 8 e $^1/_2$.
Merci, sforzier uno.
Cassa una con zuccaro.
Carta, balle tre.
Cassa, uno con gotti.
Detta con altri vetri, una (filza 664).

XI. *Adì 17 Settembre 1750, Durazzo.*

Manifesto del primo carico con l'ordine della volta fatto dagli infrascritti mercanti per Venetia sopra la sudetta nave nominata Madona del Scarpello e S. Iseppo, capitani Luca Zaratovich e Goravichi, ambi da Castel Nuovo.

Di ragione di Giorgio Kozzo da Malovista per consegnar al sign. Michiel Caragiani.

Lana fagotti 78, pesano a peso di Venezia libbre 13155, fagotti 78. Ippotecate le sudette lane di venti zecchini (filza 664).

După 1750, Moloviștenii dispar din documentele venețiene. Moscopolenii continuă însă legăturile cu Veneția până în 1755, iar după această dată li pierdem și lor urma.

Causa acestei dispariții a negustorilor moscopoleni și molovișteni din zona comerțului venețian ni este lămurită de raportul lui Antonio Bartolovich, consul al Serenisimei Republici la Durazzo.

Acest raport, care poartă data de 8 Februar 1761 și e adresat celor cinci *savì alla mercanzia,* cuprinde amănunte interesante privitoare la decăderea comerțului venețian în Adriatică și la aceia a portului Durazzo. Bartolovich scrie între altele că taxele mari la care sînt supuse mărfurile transportate de la Durazzo la Veneția au adus deviarea comerțului spre porturile Saiada (din fața insulei Corfù) și Salonic. Această schimbare a drumurilor de comerț și „naufragiile întîmplate în trecut" au pricinuit ruina „multor negustori greci [1] din Moscopole, Șiaciște, Ohrida și *Moloviște*", cari

[1] Toți negustorii aromîni trec în secolul al XVIII-lea drept Greci. Moscopolea, de și mare centru de cultură grecească, e locuită numai de Aromîni. „Die Einwohner reden alle wlachisch" (J. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, p. 178, n. f.) și alcătuiește împreună cu alte localități din prejur o insulă românească în massa populației albanese. Molovištea și Ohrida iese și ele cu desăvîrșire din lumea grecească

www.dacoromanica.ro

frecventau portul Durazzo și cari la urmă s'au hotărît să-l părăsească și să-și trimeată mărfurile lor, adecă lîna și pielăria, prin Belgrad, în Ungaria și Germania. Consulul adaugă că acest fapt dă mult de gîndit, căci, dacă s'ar scădea ceva din taxe, „acești negustori, și mai ales Grecii din Moscopole, cari fac comerț cu Germania, transportînd cantități mari de lînă și piele pănă la Viena, ar putea să-și reiea legăturile cu Veneția.

„L'appertura e corso delle scale che ha principij non tanto remoti della Saiada e di Salonicco dove s'instradano respettivamente lane, filadi, grane, sete et altri generi di mercanzie, che qui prima si può dire unicamente pervenivano, sono le cagioni a cui si può senza esagerazione attribuire l'impoverito stato in cui si ravisa da qualche tempo questo commercio oltre per le disgrazie de naufraggi seguiti in passato che hanno rovinati molti mercanti greci di Moscopoli, Siacista, Ocrida e Malovista che coltivarano e frequentavano questa scala e finalmente si congiurarono a sfinirlo e ridurlo al vresente stato il deviamento di filladi e pellami che si riffondono dentro terra per la via di Belgrado in Ungheria e nella Germania, oltre il quantitativo di merci che passa alle scale diverse del golfo e che per il vero si rendono tanto gelosi alli riguardi publici et all'interesse di codesta piazza. Il punto risveglia importantissime riflessioni, per procurar di far riffiorire e redimere il commercio verso il quale pare che questi mercanti e particolarmente li Greci di Moscopoli che commerciano in Germania, transportando quantità di cottoni e pellami fino a Viena, ripiglierebbero il loro commercio con Venezia ogni quando fossero addolciti li dazj“ (filza 665).

Vedem deci că și Molovișteníi, cari făceau comerț alături de Moscopoleni, sînt siliți să rupă legăturile lor cu Veneția pentru a-și îndrepta mărfurile spre Serbia, Ungaria și Germania.

De curînd, un istoric sîrb, d. Popovici, a încercat să dea, în lucrarea sa despre „Țintari“, *O Cincarima* (Belgrad 1928), o contribuție la rolul Aromînilor în desvoltarea orașelor sîrbești.

Vrînd să cunosc opinia despre cartea lui D. Popovici a isto-

Populația din vecinătatea lor e slavă și albanesă. Șiacișstea, mai aproape de lumea grecească, e astăzi grecisată. În Moscopole și Moloviște însă limba familiei e numai aromînă.

www.dacoromanica.ro

ricului sîrb Tomici, profesor la Universitatea din Belgrad, care, în toamna anului 1930, se găsia la Veneția unde lucra în arhive, l-am întrebat ce gîndește despre lucrarea compatriotului său. Răspunsul a fost categoric: „Nimic din ceia ce susține Dușan Popovici nu e adevărat"!

Nu am de gînd să discut aici părerea orală a învățatului de la Belgrad și nici să susțin problema privitoare la orașele sîrbești pe care și-a propus s'o resolve d. Popovici. Totuși cred că s'ar putea lua în samă și cuvintele lui Antonio Bartolovich, care scria tocmai în 1761, într'o vreme cînd consulii aveau cu totul alte preocupări decît acelea de a studia originea etnică a oamenilor cu cari veniau în contact; de aceia și cuvintele lui nu pot fi puse la îndoială.

În ceia ce privește originea Molovișteniior, filologul Tache Papahagi aduce păreri noi, într'un articol al său *Originea Molovișteniior și Gopeșenilor în lumina unor texte* (publicat în *Grai și Suflet,* 1930). Întemeindu-se pe particularitățile graiului și ale folklorului Molovișteniior și Gopeșenilor (locuitorii comunei pur românești Gopeși, la Nord de Moloviște), el conclude că aceștia ar fi în parte Megleniți, veniți chiar din Meglenia, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, iar restul ar fi venit din regiunea Moscopolei după 1760.

Documentele noastre, în care Molovișteniii apar alături de Moscopoleni, nu pot decît să vie în ajutorul părerii lui Tache Papahagi. Numai că ar trebui să admitem în casul acesta o stabilire moscopoleană înainte de 1760 la Moloviște, deci cu mult înainte de distrugerea Moscopolei, încă de la 1741, cum ar reieși din documentele venețiene. Teoriile catastrofale au dispărut din studiile istorice, și tradiția romantică a distrugerii Moscopolei nu cred că ni poate explica singură răspîndirea Aromînilor moscopoleni în atîtea orașe din Peninsula Balcanică.

Putem deci crede, pe basa celor susținute de Tache Papahagi, că avem a face, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, cu o prelungire a comerțului Moscopolei la Moloviște, ca un fel de sucursală.

Aceasta este modesta contribuție pe care cred că o aduc la cunoașterea trecutului comercial al unei comune din Peninsula Balcanică rămase pînă astăzi curat românească.

Valeriu Papahagi.

www.dacoromanica.ro

Un Moscopolean Patriarh de Ohrida

– și donația lui Gheorghe Castriotul –

În articolul său de mai sus d. Valeriu Papahagi adauge la cunoștința rostului Moscopolenilor în veacul al XVIII-lea.

El poate fi caracterisat și prin faptul următor.

Supt ascultarea Patriarhului de Ohrida se găsia și Mitropolia de Coriță și Σελάσφορος. Titlul ei obișnuit (și la 1709; v. Gelzer, *Das Patriarchat von Ochrida,* Leipzig 1902, p. 74) e acesta.

Dar, cînd s'a primit și orînduit, la 1708, dania unei școli la Kastoria, făcută de un boier muntean născut acolo, Gheorghe Castriotul, Comis, iscălește supt copia păstrată Ioasaf ἐκ Μοσχοπόλεως Κορυτζᾶς καὶ Σελασφόρου *(ibid.*, p. 73). Ceia ce înseamnă. firește, nu că se putea schimba titlul Mitropoliei, ci că Ioasaf Mitropolitul ținea să se știe că e din Moscopole.

Ioasaf face numai la 4 Iunie 1709 jurămîntul de ascultare *(ibid.*, p. 75). Îl mai găsim și la 1714 *(ibid.*, p. 77, no. XXVII)[1]. Dar, cînd, la 1718, fu destituit Patriarhul Filoteiu, care era din *Nausa* (ales la 16 Iulie 1714; *ibid.*, pp. 76-7), locul lui fu dat acestui Ioasaf „de Korytza" *(ibid.*, pp. 81-3, no. XXXI; și pp. 87-8). Între păcatele ce se impută caterisitului e și acela de a fi permis o căsătorie ilegală, soția trăindu-i încă în Atena, lui Constantin Πάικος din Siatista (p. 84. La p. 85 se pomenește și Nausa). Cu prilejul alegerii sale Ioasaf îndreptă către cei supuși lui duhovnicește o frumoasă adresă *(ibid.*, p. 89 și urm.; cf. și p. 95 și urm.). Ca arhiepiscop îl găsim și la 1730 *(ibid.*, p. 99 și urm.).

Apoi, la 1735 Ioasaf, intitulîndu-se tot: ἐκ Μοσχοπόλεως, Κορυτζᾶς καὶ Σελασφόρου, întărește copia jurămîntului unui episcop de Veles *(ibid.*, pp. 100-1, no. XL), ceia ce s'ar părea foarte curios, dar la alegerea de arhiepiscop i se reservase și acest Scaun (v. și *ibid.*, p. 144).

La 1746 arhiepiscop e, acum, un Iosif *(ibid.*, p. 103). Adunătorul acestor acte în secolul al XIX-lea, Gheorghe Bodlì (Bodlev), asigură însă că Ioasaf, un mare ctitor, care a refăcut Patriarcatul și reședința și a lăsat nouă odoare scumpe, a murit la 22 Octombre 1745, după o păstorire de douăzeci și șase de ani (formal ar fi început la 5 Februar 1719), arătîndu-se și capela Maicii

[1] Predecesor îi fusese un Daniil *(ibid.*, p. 79).

www.dacoromanica.ro

Domnului, apoi a Sf. Clement, unde e îngropat. Şi el afirmă că Ioasaf era Moscopolean (ὁ ἐκ Μοσχοπόλεως ; *ibid.*, p. 105) [1].

Adaug că în lista de la 1690 a demnitarilor Patriarhatului întîlnim *(ibid.*, pp. 112–3) pe un Mare Logofăt Nico Νιέδου, pe un domestic Μπάλκος, un exarh Νίνκος, un referendar Μήτρος Μπάλκου, cari ar putea fi şi ei Romîni.

În ce priveşte dania lui Gheorghe Castriotul (20 Mart 1708 ; în resumat pe pp. 120–1 no. LXII) iscălesc prelaţii aflători la Bucureşti : Patriarhul Hrisant, Antim al Ungrovlahiei, Climent de Adrianopol, Maxim de Hierapolis, Mitrofan de Nisa, Eftimie de Pogoniana şi, dintre boieri, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Ştefan, fiul lui, şi dascălul „şcolii domneşti din Bucureşti şi al filosofiei", Marcu Cipriotul Porphyropulo. Un ordin al lui Gheorghe către epitropii Sf. Gheorghe din Veneţia pentru banii depuşi, *ibid.*, no. următor. V. şi Iorga, Documente greceşti în colecţia Hurmuzaki, I.

Un studiu necunoscut al lui Hasdeu despre traducerea cărţii „De imitatione Christi" în 1647

de **Eufrosina Dvoicenco.**

— PREFAŢĂ —

„Indicaţia bibliografică" a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, descoperită de mine într'un manuscris rusesc al acestuia la Academia Romînă (ms. Hasdeu, mapa no. 2) se referă la o carte veche slavonească, ieşită de supt tipar la Tîrgovişte în anul 1647.

E vorba de traducerea operei atribuită lui Toma de Kempis : „De imitatione Christi", din limba latină în cea slavonă de către Udrişte Năsturel, vestitul cumnat al lui Matei Basarab, Domnul Ţerii-Româneşti.

Această carte este o raritate bibliografică, mai ales pentru Romîni, de oare ce, din vre-o paisprezece-cinsprezece exemplare ce se aflau înainte de războiu în diferitele biblioteci slave, niciunul nu aparţine ţerii de unde cartea însăşi a ieşit [2].

[1] Cf. pentru caracterul de localnic al lui Ioasaf, în luptă cu Fanarioţii, *ibid.*, p. 159 şi urm. — Filoteiu cel din Nausa trecu în Rusia şi ajunse vicariu la Smolensc ; *ibid.*, p. 161.

[2] Unul din aceste exemplare, ce e drept, a fost luat de la mănăstirea Tis-

www.dacoromanica.ro

De aceia, fiecare cuvînt nou, în ceia ce priveşte descrierea acestei traduceri, este scump pentru istoria literaturii romîne vechi, mai ales dacă iese din gura unui atît de cunoscut savant cum a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu.

În literatura romînă s'a mai vorbit despre această carte, dar numai de cîteva ori, de oare ce niciunul din învăţaţii romîni n'a avut ocasia s'o vadă în original, ci aproape toţi se serviau de descrierile— mai bune sau mai rele — ale autorilor slavi cari o aveau la îndemînă. Mai fericit decît alţii, după cum vom vedea mai departe, a fost generalul Năsturel, avînd posibilitatea de a descrie această traducere după indicaţiile cuiva care a văzut originalul la Muntele Athos.

Primul care atrage atenţia lumii româneşti savante asupra acestei cărţi este d-rul M. Gaster. O găseşte pomenită în „Glasnicul" sârbesc [1], între alte cărţi ce alcătuiesc bibliotecile mănăstirilor Hilandar şi Sf. Pavel de la Muntele Athos. Iată ce spune el cu această ocasie [2]: „În sfîrşit, să-mi fie permis a atrage atenţia încă asupra unei cărţi importante pentru istoria literaturii romîne. La pagina 256, n-l 23, [a „Glasnicului" sîrbesc] este pomenită cartea „O podrajanii Is. Hristu", „Imitatio Christi", renumita carte a evului mediu. Ceia ce o face pentru noi interesantă este că a fost tradusă din limba latină în limba slavonească de către Udrişte Năsturel şi tipărită la 1634 *(sic!)* la mănăstirea Dealului".

Anul tipăririi e dat de Gaster greşit, însă această greşeală de la început n'a fost făcută de el, ci de arhimandritul Leonid, în „Glasnicul" sîrbesc, de unde Gaster copiase acest an aşa cum l-a găsit.

Greşeală fu observată de d. I. Bianu, care, pentru prima oară în literatura romînă, dă descrierea amănunţită a acestei cărţi [3], în „Bibliografia românească veche, 1508-1830", I, p. 158. D-sa ob-

---

mana, după cum spune Hasdeu în ms. său, dar, fiind dus în Rusia, i s'au pierdut urmele.

[1] Arhimandritul Leonid, *Sloveno-srpsca cnijniţa na Sf. Gori Atonscoi u monastiru Hilandaru i Sf. Pavlu"* (Biblioteca slavo-sîrbească de la Sf. Munte Athos în mănăstirile Hilandar şi Sf. Pavel), în *Glasnic srpscog ucionog druştva*, Belgrad, XLIV, 1877, p. 256.

[2] Gaster, *O carte românească în 1546*, în „Rominul", 1881, p. 989, şi în *Tipografia romînă*, 1886, no. 10, p. 2.

[3] După I. Carataev, *Opisanie slaviano-russchih cnig* (Descrierea cărţilor slavono-ruse), S.-Petersburg, I, 1883, no. 633, p. 529.

www.dacoromanica.ro

servă că în anul acesta (1634) n'a putut să iasă de supt tipar nicio carte în Țara-Românească, drept prima carte tipărită în secolul al XVII-lea fiind considerat „Molitvenicul" slavonesc de la Cîmpulung, tipărit în 1635.

E posibil ca anul tipăririi să fi fost confundat de către arhimandritul Leonid cu anul traducerii, care într'adevăr este 1634, după cum ni arată generalul Năsturel, în articolul său „Genealogia Năsturelilor" [1], fixînd anul tipăririi tot în 1647.

Acest urmaș al vestitului Udriște Năsturel dă cea mai amănunțită și conștiincioasă descriere a traducerii „De imitatione Christi", avînd la îndemînă cele mai recente date, aduse de d. Stoica Nicolaescu din călătoria sa la Muntele Athos, unde acesta din urmă a studiat-o după două originale, descoperite de d-sa la biblioteca mănăstirii sîrbești Hilandar supt numerele 101 și 102. Unul din aceste exemplare s'a păstrat așa de bine, încît d. Stoica Nicolaescu a putut descifra detaliile peceții lui Udriște Năsturel, necunoscută pănă atunci cercetătorilor romini [2].

Și, în sfîrșit, acela care aduce o notă nouă în descrierea traducerii cărții „De imitatione Christi", este d. P. P. Panaitescu, care, în studiul său: „L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines [3]", ni dă în întregime traducerea „predosloviei" lui Udriște Năsturel, dedicată Mitropolitului Varlaam [4], interesantă prin faptul că acolo Udriște Năsturel ni vorbește printre cei d'întăiu despre înrudirea limbii românești cu cea latină, care, observată de el, l-a și împins spre învățarea acestei ultime [5].

Aceasta este, în linii generale, toată literatura românească despre cartea „De imitatione Christi".

Hasdeu, în manuscrisul său despre această carte, nu dă în descrierea ei ceva absolut nou, în afară de o bogată bibliografie rusească în legătură cu ea și menționarea bibliotecilor din Rusia unde traducerea aceasta se găsia înainte de războiu. Descrierea

---

[1] În *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, 1910, XI², p. 296.

[2] După generalul Năsturel, o. c., p. 316 și urm.

[3] Extras din *Mélanges de l'École roumaine en France*, 1926, p. 45.

[4] După T. Buslaev, *Istoricescaia hrestomatia țercovno-slavianscago i drevne-ruscago iazîcov* (Crestomatia istorică a limbii slavone bisericești și a vechii ruse), Moscova, 1861.

[5] După P. P. Panaitescu, *o. c.*, p. 46.

www.dacoromanica.ro

lui se apropie de aceia a generalului Năsturel, însă cu mai puține amănunte.

In schimb, articolul conține cîteva idei interesante, care merită să fie analisate.

Descrierea traducerii „De imitatione Christi" i-a servit lui Hasdeu mai mult ca prilej pentru a face un fel de studiu comparat între starea culturală a Românieĭ și cea a Rusiei în secolul al XVII-lea. Astfel, această mică „indicație bibliografică" a lui Hasdeu mai adaugă ceva la tratarea problemelor slavo-romîne în genere și ruso-romîne în special. Arătînd că traducerea din latinește în slavonește a cărții lui Toma a Kempis „De imitatione Christi" represintă un fapt însemnat și pentru Rusia, și pentru România, și că, prin urmare, această carte este de o potrivă scumpă pentru ambele țeri, el cu mîndrie observă că meritul acestei opere aparține patriei sale. Înfățișează și alte exemple cînd Rusia primia din România, nu numai cărți bisericești, ci și chiar tipografi, subliniind prin aceasta însemnătatea tipografiilor slavo-romîne pentru Rusia vecină. Astfel zice că Rusia datorește Românieĭ „primele tipărituri slavonești ale cărților bisericești speciale și ale literaturii religioase în genere".

De dreptatea acestor cuvinte ne putem convinge ușor luînd în mînă orice catalog cu descrierea cărților și manuscriselor vechi slavone din Rusia, unde se poate constata presența cărților și manuscriselor cu așa-zisul „scris moldo-vlah", venite din România și care au fost supuse unor atente și amănunțite cercetări de învățații ruși, ajutînd astfel desvoltării studiilor slave în Rusia [1].

În această privință Hasdeu cam exagerează afirmînd în manuscrisul său că „în Rusia nu numai că nu se scrie nimic serios, pe basă de cercetări proprii, relativ la istoria noastră, ci chiar din scrierile străine, referitoare la acest subiect, nu se traduce decît doar ceia ce este mai puțin serios". Într'adevăr așa a fost, dar înainte de 1830, cînd pentru prima oară a fost înființată

[1] E interesant, spre exemplu, unul din acest fel de studii, al lui Stasov. „Slavianschii i vostocinii ornament po rucopisiam drevniago i novago vremeni" (Ornamentul slav și oriental după manuscrisele vechi și noi). S.-Petersburg, 1884, unde sînt înfățișate în facsimile, împreună cu ornamentele manuscriselor bulgare și sîrbe, cele „moldo-vlahe" și romîne, admirabil executate.

www.dacoromanica.ro

catedra de limba romînă la Universitatea din Petersburg. Cel d'întâiu profesor fu numit I. Hinculov, dragomanul departamentului asiatic [1], care a scris „Gramatica vlaho-moldovenească", apoi „Conclusiile" din ea și a strîns bucăți în prosă și în versuri pentru exerciții în limba românească.

„Cunoscutul istoric-slavist Iurii Venelin (Iluță), Romîn de origine, a scris despre Romîni în cîteva articole. În urma însărcinării Academiei ruse, a strîns documente pentru „Hrisoavele vlaho-bulgare sau daco-slave", tipărită cu facsimile după moartea lui (S.-Petersburg, 1840), și, în observările referitoare la aceste documente, — împreună cu greșeli ce se pot scusa, avînd în vedere epoca în care a scris, — a comunicat o serie de date arheologice și linguistice, destul de prețioase [2]".

Profesorul de la Universitatea din Cazan și Novorosia V. Grigorovici a scos prima ediție științifică, în Rusia, din scrisul vechiu românesc, tipărind textul cronicei lui Moxa [3].

Aș putea urmări studiile romîne în Rusia pănă în zilele noastre, amintind pe alți specialiști in acest domeniu ca: Al. Veselovschi, P. Sîrcu, A. Iațimirschi, Șt. Ciobanu ș. a., dar atunci aș ieși din cadrul îngust al unei simple prefețe, îndepărtîndu-mă în același timp de subiectul acestei lucrări [4].

Cercetările învățaților ruși alcătuiesc, ce e drept, o prea mică parte din ceia ce s'ar putea face în domeniul acestor probleme, totuși dovedesc că în direcția lor s'au făcut primele încercări de cercetări proprii, în urma cărora s'a înțeles însemnătatea studiilor românești pentru slavistică, de oare ce ele alcătuiesc o parte integrantă din ea, tot așa cum studiile slave constituie o parte din filologia și istoria românească.

În legătură cu cele spuse mai sus, se naște o întrebare: cînd a scris Hasdeu msul său? Stabilirea acestui an ar putea explica în parte exagerările lui.

În tot casul, anul acesta trebuie să fi fost înainte de 1861,

---

[1] „Jurnal Min. Narodn. Prosveșenia" (Revista Min. Instr. Publice), XXIII, p. 15.

[2] A. Iațimirschi, „Znacenie rumînskoi filologhii dlia slavistichi i romanschih izucenii" (Însemnătatea filologiei romîne pentru slavistică și studiile romanice); în „Jurn. Min. Narodn. Prosveșenia", 1908, Septembre, p. 140.

[3] Cazan, 1858.

[4] Despre toate acestea sper să vorbesc mai pe larg într'un articol special, dedicat studiului limbii romîne în Rusia.

www.dacoromanica.ro

căci într'un loc al manuscrisului său spune că învățații ruși n'au accordat atenția cuvenită traducerii „De imitatione Christi" de către Udriște Năsturel, pe cînd tocmai în acest an (1861) a ieșit „Crestomatia" lui Buslaev, unde autorul, descriind această carte, citează în întregime conținutul „predosloviei" lui Udriște Năsturel, dedicată Mitropolitului Varlaam, care predoslovie a și servit de izvor d-lui P. P. Panaitescu în studiul său, pomenit mai sus. De altfel, nici Hasdeu, dînd bibliografia cărților rusești în legătură cu „De imitatione Christi", nu pomenește în manuscrisul său pe Buslaev.

Mai am și o altă părere, care rămîne, însă, o presupunere. Văzînd manuscrisul acesta, transcris în rusește cu o mare îngrijire și lăsînd impresia de a fi pregătit pentru tipar, m'am gîndit: nu cumva oare era scris cu intenție de a fi publicat în rusește?, — ideie, la care, de altfel, ne-ar putea duce și o mulțime de fragmente, referitoare la Rusia, precum și citarea în rusește a unui pasagiu dintr'o carte românească [1] pentru caracterisarea lui Udriște Năsturel.

Dar pentru cine a putut fi scris acest studiu în rusește? Pentru învățații ruși? Nu cred, de oare ce în încheiere se adresează Romînilor [2]. Atunci, nu putea fi oare adresat acest articol Romînilor din Basarabia, și anume acelora din ei cari se rusificaseră într'atîta, încît nu cunoșteau nici limba strămoșilor lor? Pentru dînșii, aceste trimeteri ale lui Hasdeu la cultura rusească și la cărți rusești puteau fi tocmai de un mare interes.

A fost așa sau nu, în tot casul acest manuscris este interesant și pentru noi chiar numai prin faptul că aparține nemuritorului Hasdeu, despre care ne conving inițialele iscălituri: B. P. H.

În afară de aceasta, el conține cîteva idei ale lui Hasdeu, independente și îndrăznețe, care n'au fost exprimate de el în altă parte și care odată mai mult ni dovedesc patriotismul adînc al acestui om mare, care nu putea vorbi despre patria sa altfel decît cu un devotament sincer și o iubire nemărginită.

Menționarea bibliotecilor slave unde se afla tradacerea în slavonește a cărții „De imitatione Christi", înainte de războiul mondial:

---

[1] Mitropolitul Varlaam, *Răspunsurile la catehismul calvinesc.*

[2] „Grăbiți-vă, deci, frați Romîni..., etc.".

www.dacoromanica.ro

1. În Petersburg: la Academia de Ştiinţe; la biblioteca negustorului A. I. Casterin; la Cobeco.
2. În Moscova: la Tipografia Sinodală; în biblioteca contelui T. A Tolstoi; la consilierul de Stat A. D. Certcov; la negustorul I. N. Ţarschii; la Şiapov.
3. În Colomna: în biblioteca negustorului I. P. Carataev.
4. În Arhanghelsc: la Seminariul teologic.
5. În Vilno: la Biblioteca Publică.
6. În Odesa: la protoiereul P. Cunitchii.
7. În mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos; două exemplare.

Bibliografia românească despre traducerea cărţii „De imitatione Christi" de Udrişte Năsturel.

1. Dr. M. Gaster, „O carte românească în 1546", în „Românul", 1881, Novembre 6, p. 989, şi în „Tipografia romînă", 1886, no. 10, p. 2.

2. I. Bianu şi N. Hodoş, „Bibliografia românească veche (1508-1830)", vol. I, Bucureşti, 1903, p. 158.

3. Generalul P. V. Năsturel, „Genealogia Năsturelilor", în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", 1910, XI[2], pp. 296 şi 316.

4. P. P. Panaitescu, „L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines", extras din „Mélanges de l'École roumaine en France", Paris, 1926, p. 45.

Bibliografia slavă.

1. V. S. Sopicov, „Opit rossiiscoi bibliografii" (Încercare de bibliografie rusă), partea I, S.-Petersburg, 1813, no. 790.

2. P. Stroev, „Opisanie staropeciatnih cnig u. gr. Tolstogo" (Descrierea cărţilor vechi ale contelui Tolstoi), Moscova, 1828, no. 107.

3. P. Stroev, „Dopolnenie c opisaniiam bibliotec gr. Tolstogo i cupţa Ţarcago" (Completarea descrierii bibliotecilor contelui Tolstoi şi negustorului Ţarschii), Moscova, 1841, no. 71.

4. P. Socolov, „Catalog cnigam bogoslavschim v Academii Nauc" (Catalogul cărţilor teologice în Academia de Ştiinţe), S. Petersburg, 1832, no. 455.

www.dacoromanica.ro

5. N. A. Polevoi, in „Moscovschii Telegraf", „Telegraful Moscovei", 1832, partea XLVII, pp. 430-2.

6. V. Undolschii, „Catalog slaviano-russchih cnig u Casterina" (Catalogul cărţilor slavono-ruse la Casterin), Moscova, 1848, no. 304.

7. V. Undolschii, „Ocerc slaviano-russcoi bibliografii" (Descrierea bibliografiei slavono-ruse), no. 605.

8. Saharov, „Obozrenie slaviano-russcoi bibliografii" (O privire asupra bibliografiei slavono-ruse), no. 487.

9. I. P. Carataev, „Hronologhicescaia rospisi slavianschih cnig" (Lista cronologică a cărţilor slave), S. Petersburg, 1861, no. 570.

10. I. P. Carataev, „Opisanie slaviano-russchih cnig" (Descrierea cărţilor slavono-ruse), S. Petersburg, 1883, vol. I, no. 663, p. 529.

11. T. Buslaev, „Istoricescaia hrestomatia ţercovno-slavianscogo i drevne-russcago iazicov" (Crestomatia istorică a limbii slavone bisericeşti şi a celei vechi ruse), Moscova, 1861.

12. Arhimandritul Leonid, „Sloveno-srpsca cnijniţa na Sf. Gori Atonscoi u monastiru Hilandaru i Sf. Pavlu" (Biblioteca slavo-sîrbească de la Sf. Munte Athos în mănăstirile Hilandar şi Sf. Pavel), în „Glasnic srpscog ucianog druşstva", Belgrad, 1877, vol. XLIV, p. 256.

13. Sava Chilandarec, „Rucopisi a starostisci Chilandarsche" (Manuscrise şi cărţile vechi la mănăstirea Hilandar), Praga, 1896, p. 89.

Eufrosina Dvoicenco.

O indicaţie bibliografică.

B. P. H.

Dacă istoria tiparului pe drept e numită „tabloul evoluţiei minţii naţionale", atunci în Romănia „mintea naţională" a început să se desvolte mai înainte decît în Rusia coreligionară. Şi, la început, desvoltarea minţii naţionale romăneşti se manifesta mai semnificativ decît desvoltarea minţii naţionale ruseşti [1].

[1] E straniu şi dureros că în Rusia nu numai că nu se scrie nimic serios, pe basă de cercetări proprii, relativ la istoria noastră, ci chiar din scrierile străine referitoare la acest obiect nu se traduce decît doar ceia ce este mai puţin serios. Astfel, trimeţînd la cartea lui R. Walsh, „Călătorie prin Turcia", tradusă de S. de Chapelette (S.-Petersburg, 1829, în 8°, pp. 261-2), în Rusia se crede că Biblia n'a fost cunoscută în Romănia pănă la Constantin Mavrocordat şi că acest Domn a inventat pentru Romîni scrisul, introducînd la ei cunoştinţa de carte.

www.dacoromanica.ro

Cînd arhiepiscopul Damian, Mitropolitul Moldovlahiei, a recunoscut actul ferraro-florentin al Unirii cu Roma, urmînd exemplul Împăratului ortodox, al Patriarhului ecumenic şi al celor mai iluştri ierarhi şi demnitari ai Greciei, Biserica românească a adoptat limba slavonă pentru ca astfel, prin introducerea limbii străine şi isolarea limbii bisericeşti de limba poporului, să-şi poată feri credinţa veche bizantină de influenţa acelei uniri, pentru care un mare avantagiu îl presinta graiul poporului ca unul format din limba ce era aceia a Bisericii romane... Oare aşa să fie?

Cel puţin, o astfel de opinie constituie în România simbolul credinţii istorice, dogma, de adevărul căreia nimeni n'a îndrăznit să se îndoiască.

În secolul nostru luminat, de sigur că nu voiu fi dat anatemei ca un eretic pentru că nu împărtăşesc această opinie şi pentru că, după credinţa mea istorică, limba slavonă era limba Bisericii româneşti cu mult înainte de soborul ferraro-florentin şi anume: din epoca Sf. fraţi Chiril şi Methodie, luminătorii slavi, cari, însă, erau de origine romînă [1].

Dar, avînd în vedere că pentru articolul nostru este indiferent dacă a fost aşa sau nu, trec la conclusia că, în urma fie a unei sau altei împrejurări, tiparul a început în România în limba slavonă, adecă în aceia care era limba naturală, nu însuşită, a Bisericii ruseşti.

Tiparul în România n'a fost fără consecinţe pentru Rusia. Rusia nu e puţin datoare Românieі pentru primele tipărituri slavoneşti ale cărţilor bisericeşti speciale şi ale literaturii religioase în genere, tocmai în acel timp cînd ortodoxia în Rusia avea deosebită nevoie de a se menţinea în forma sa primitivă şi curată, în mijlocul atentatelor externe şi interne, ce se înmulţiau şi se întăriau din ce în ce, folosindu-se de ignoranţa profundă ce domîna acolo.

Ediţiile tipografilor romîni se răspîndiau prin Rusia imensă pănă în margenile ei cele mai îndepărtate, unde şi acuma încă se găsesc din bielşug, în timp ce în România cu greu se pot găsi azi urmele existenţei lor. Tocmai aceste ediţii menţineau în Biserica

[1] Subiect prea important şi independent ca să poată fi închis în cadrele unei observaţii la un articol, străin materiei. Despre acest subiect va fi un articol deosebit: „Despre participarea Bisericii româneşti la activitatea Soborului ferraro-florentin".

www.dacoromanica.ro

rusească învățătura adevărului în acele timpuri tulburate, cînd interpretările greșite și doctrinele false tindeau s'o zguduie din temelii, sprijinindu-se pe contrazicerile involuntare sau intenționate ale codexelor manuscrise.

Nu mai puțin datorește Rusia României și pentru faptul că, în cărțile editate în tipografiile românești 'n limba slavonă, această limbă s'a păstrat mult mai curată decît în însăși Rusia, unde ea, prin transformări continue, se depărta tot mai mult de forma sa primitivă, atît în construcția gramaticală, cît și în vocabular. România, din potrivă, păstra limba slavonă, ca limba Bisericii sale, cu aceiași sfințenie ca și însăși credința, respectînd de o potrivă prototipul din antichitate: și în ideie, și în formă.

În afară de aceste merite esențiale, România a pus temelia unor tipografii în Rusia, iar pentru altele a dat meșteri din așezămintele sale.

Despre toate acestea sperăm că vom vorbi altă dată, întărind faptele prin documente. Acuma, însă, trecem direct la ceia ce constituie articolul de față, pe care-l dedicăm amintirii veșnice a lui Pamva Berînda, Romîn de origine, arhitipograful Bisericii rusești.

În anul 1647, Aprił 15, în tipografia domnească din mănăstirea Dealului, județul Dîmbovița, în Muntenia [1], tipografii: Proca Stanculovici, Radul Stoicovici, Teodor Dimitrievici și Micul Ivanovici au terminat imprimarea traducerii în limba slavonă a vestitei opere a lui Toma din Kempi: „De imitatione Christi".

Iată titlul exact:

„Carte despre imitația lui Hristos, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu porunca și cu toată cheltuiala prea-luminatei și drept-credincioasei princese Doamnei Elena, stăpîna Ungro-Vlahiei

[1] Rușii greșesc numind această mănăstire „Дѣлькій" (Delului). În cărțile slavonești, editate în tipografia acestei mănăstiri ea este numită „Дѣлькскій". Deci, în rusește, ea ar trebui să fie numită „Дялькскій" (Dealului), pentru că litera „ѣ", după ortoepia romîno-cirilică, adecă după sensul literelor cirilice în scrisul românesc pănă la reforma alfabetului și a ortografiei în România, avea un sunet dublu: „ea" (rusescul „я") și „e" (rusescul „ѣ"). În „Дѣлу" este primul sunet, despre care Rușii ar fi putut să se informeze la I. Hinculov, „Gramatica vlaho-moldovenească" (S.-Petersburg, 1840, pp. 7-14). De altfel, și fără astfel de informație, ei ar fi trebuit să cunoască aceasta,

www.dacoromanica.ro

transalpine, soția prea-luminatului Domn și Voevod Io Matei Basarab, cu osteneala adevăratei sale rude Orest Năsturel, al doilea logofăt, de pre limba latinească pe cea slavonă azi tradusă, s'a dat la lumină". In 8°; pagini (cu numerotația sus, nenumerotate pe verso) 8 în precuvîntare, dedicată „preaosfințitului și de Dumnezeu alesului, întru Hristos prea-înțeleptului părintelui Varlaam, Mitropolitului Sucevei și arhiepiscopului a toată Țara Moldovei, preabunului său Vlădică și binefăcător"; în text 216 pagini și în încheiere cu erata 10.

Pe verso titlului se află stema Munteniei, supt care versuri în onoarea Doamnei Elena, inițiatoarea acestei ediții; pe ultima foaie se află stema Năsturelilor.

Cartea este foarte rară, după observația lui V. S. Sopicov [1].

După cîte știm, în Rusia se află opt exemplare în biblioteci:

1. În Petersburg, la Academia de Științe și la biblioteca negustorului A. I. Casterin.

2. În Moscova, la tipografia sinodală, la contele T. A. Tolstoi, la consilierul de Stat A. D. Certcov și la negustorul I. N. Țarschii.

3. În Colomna, în biblioteca negustorului S. P. Carataev.

4. În Arhanghelsk, la Seminariul teologic.

Ultimul este un exemplar complect și curat [2].

N. A. Polevoi comunica despre un exemplar în biblioteca de

---

căci pronunțarea dublă a sunetului „ѣ" este proprie scrisului slavonei vechi, cum a dovedit-o F. Miklosich: „Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen" (Viena, 1852, pp. 91-8).

Nu e de mirare că scriitorii ruși, neștiind să pronunțe exact numirea acestei mănăstiri, n'au putut să afle localitatea unde ea se găsește. Pentru ei indic: Tunusli, Ιστορία τῆς Βλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ" (Viena, 1806), p. 322.

[1] V. S. Sopicov: „Opit Rossiiscoi Bibliografii" (Încercare de bibliografie rusească), S.-Petersburg, 1813, partea I, no. 790.

[2] P. Socolov, „Catalog cnigam bogoslovschim v Academii Nauc" (Catalogul cărților teologice în Academia de Științe), S.-Petersburg, 1832, no. 455; P. Stroev, „Opisanie staropeciatnih cnig u gr. Tolstogo" (Descrierea cărților vechi ale contelui Tolstoi), Moscova, 1829, no. 107 și „Dopolnenie c opisaniiam bibliotec gr. Tolstogo i cupța Țarscago" (Complectarea descrierii bibliotecilor contelui Tolstoi și negustorului Țarschi), Moscova, 1841, no. 71. V. Undolschi, „Catalog slaviano-russchih cnig u Casterina" (Catalogul cărților slavono-ruse la Casterin), Moscova, 1848, no. 304.

www.dacoromanica.ro

cărți vechi a lui Șireaiev [1], dar în catalogul acestei biblioteci, editat în 1833, n'am găsit această carte.

În Rusia, fără îndoială, se află mai multe exemplare și anume în bibliotecile ale căror cataloage nu sînt editate. Dar în România există oare cel puțin un singur exemplar? Știm că în biblioteca fostului exarh al Valahiei, Moldovei și Basarabiei, Gavriil Bănulescu, Mitropolitul Chișinăului și Hotinului, se afla un exemplar, pe care cu mîna lui era scris: „s'a luat din sfînta mănăstire Tismana în Gorj". Exemplarul acesta a ajuns pe urmă în mîna protoiereului Petru Cunițchii în Odesa.

Această raritate bibliografică poate să ne ducă la multe comparații curioase, la diferite cercetări și conclusii istorice și literare. Însă învățații ruși, pentru cari ea ar fi trebuit să aibă un interes deosebit, ca prima și cea mai veche traducere a operei lui Toma din Kempi în limba slavonă, nu i-au acordat atenția cuvenită. Ea merită, însă, atenția lor chiar numai prin faptul că această carte „De imitatione Christi" a fost tradusă pe urmă de opt ori în Rusia și traducerea lui Năsturel, Romîn de origine, a precedat cu o sută șaptezeci și doi de ani traducerea, făcută în anul 1819, de către contele Al. Speranschi, faimosul autor al „codului de legi al Imperiului rusesc". Însuși numărul traducerilor ni arată că această carte se presinta în Rusia de pe vremuri ca lectura religioasă favorită, necesitate populară. Dar cine a prevăzut o astfel de cerință sufletească pentru literatura religioasă a poporului rus? Și cine primul a făcut cunoscut Rusiei o astfel de operă, care pe urmă a căpătat o importanță populară așa de mare, la care acolo n'a ajuns nicio carte cu conținutul religios?... O Doamnă romîncă și un boier romîn!

Din partea noastră, noi dăm atenție acestei rarități bibliografice numai în acele privinți care ne privesc pe noi mai de aproape.

În România, femeile erau vestite nu numai prin frumusețea lor sau prin virtuțile casnice, ci și prin înalta cultură a minții și prin năzuința sufletească de a răspîndi lumina în poporul lor. Soția Domnului Matei Basarab — care a domnit în Muntenia de la 17 Septembre 1633 pănă la 8 April 1654 și a fost cunoscut în

[1] „Moscovschii Telegraf" (Telegraful Moscovei), 1832, partea XLVII, pp. 430-2.

www.dacoromanica.ro

istorie prin grijile sale de a răspindi ştiinţa, dreptatea şi evlavia în ţara sa, — Doamna Elena, Romîncă din neamul Năsturelilor, la rîndul ei ajuta pe domnescul ei soţ în această mare operă. După ordinul ei şi cu cheltuiala ei proprie, în tipografia domnească din capitala Tîrgovişte, în anul 1649, a fost editat în folio, între alte cărţi bisericeşti, „Triodul înflorit" (Penticostariu) [1], pe care Šafarik în lucrarea sa „despre tipografiile vechi slavone, anume chirilice, din ţerile sud-slave şi vecine lor", — cetită în secţia filologică a Societăţii cehe de ştiinţe din Praga la 14 Octombre 1841, — o consideră ca fiind cea mai voluminoasă carte bisericească slavonă după Mineiul lui Bojidar [2].

Năsturel, comparînd pe Elena, Doamna Romînilor, cu Împărăteasa bizantină cu acelaşi nume, în versuri, făcute de el în onoarea primei, admirabil s'a exprimat: „Sf. Elena a aflat crucea şi a arătat-o lumii, iar Elena noastră acea rîvnă pune, prin purtarea de cruce lumii propovăduind".

Cunoscătoare a limbii latine, domniţa noastră era mai presus de acel fanatism care ar fi împiedecat-o să cunoască literatura religioasă latină, şi această cunoştinţă n'a abătut-o din calea ortodoxiei.

Alegerea operei „De imitatione Christi" pentru traducerea în limba slavonă şi pentru editarea ei, spre povăţuirea creştinilor ortodocşi ai Bisericii răsăritene, dovedeşte că ea ştia să deosebească în cărţile religioase ale Bisericii apusene ceia ce este general creştin de ceia ce e catolic.

Tot astfel făceau şi alte compatrioate ale noastre: Raina Moghilanca (Movilă), soţia prinţului Mihail Korybut-Wyszniewiecki, Ana Moghilanca (Movilă), soţia Voevodului Cracoviei, Stanislaw Potocki, Maria... Dar aceasta nu se referă la subiectul articolului nostru.

---

[1] Titlul exact: „Triodion, va să zică Tripesneţŭ al sfintei mari Pentecoste, Penticostarion, care se numeşte Piatidesiatniţa, cu binevoitoarea silinţă a poporului sîrbesc curăţită cu îngrijire de aceste două litere „ѫ", „ѧ", ca de obiceiu". Pe verso titlului se află stema Munteniei, încunjurată cu inscripţia: „Elena, cu mila lui Dumnezeu Doamna Munteniei". Dedesupt epigrama în onoarea Doamnei Elena din şapte distihuri. [V. acum N. Iorga, în „An. Ac. Rom.", seria III, XIII.]

[2] De altfel, în mărimea acestor cărţi, diferenţa nu e mare. Mineiul lui Bojidar (Veneţia, 1633) are 432 foi; iar „Triodul" Elenei, 409 foi, în schimb, ultima are foi mai mari.

www.dacoromanica.ro

Doamna Elena, despre care e vorba, a încetat din viață la 15 August 1653 [1]. Portretul ei împreună cu al soțului ei, Matei-Vodă Basarab, se află la Muntele Athos, în mănăstirea Sf. Xenofont [2].

In timp ce în Rusia tot ce mirosia a latin era considerat în ochii poporului ca o eresie, pe cînd Țarul se obliga să apere Rusia „de orice păgîn de altă lege și de latini" și pe cînd, după mărturisirea lui Reitenfels, în timpurile lui Alexei Mihailovici, din toată boierimea rusă, numai un singur boier, Luchian Colosov, știa latinește, în Romănia cunoașterea acestei limbi era în de obște răspîndită în nobilime și boierul care nu știa limba latină se considera în Romînia tot o astfel de raritate, unică în genul său, ca și Colosov în Rusia, și, cu toate acestea, ortodoxia la noi n'a suferit !

De aceia, Petru Movilă, Romîn de origine, adînc cunoscător al literaturii latine, lucrînd în Rusia pe terenul sfînt al întăririi ortodoxiei pe basele luminării spirituale, a introdus în Academia înființată de el în acest scop limba latină, organul erudiției, cum era ea atunci în toată Europa, și ortodocsia în Rusia s'a luminat !

Dacă toleranța religioasă cu dreptate se consideră ca un semn principal al culturii morale-cetățenești a poporului, atunci, în istoria civilisației europene, Romănia are întăietate față de Rusia.

Din numărul oamenilor remarcabili din acel timp fericit al Romăniei face parte și Orest Năsturel, fratele Doamnei Elena sau, cum s'a numit el singur în titlul cărții „Despre imitația lui Hristos" : „adevărata ei rudă", al doilea logofăt al Domnului Matei Basarab.

Iată cum îl caracterisează părintele Varlaam, Mitropolitul Moldovei, în răspunsul său la Catehismul calvinesc, publicat în limba romînă [3]:

„Al doilea Logofăt și frate Doamnei a bunului credincios și luminatului Domn Ioan Matei Voevod, cu mila lui Dumnezeu

---

[1] Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey* (Viena, 1804, partea I, p. 297).

[2] Ioan Comnens, ap. Montfauçon : „Palcographia graeca" (Paris), p. 494.

[3] „Anticatechismul calvinian" (Suceava, 1645. Introducerea ap. Gh. Șincai, „Cronica Romînilor", Iași, 1854, III, p. 45.

www.dacoromanica.ro

Domnul Ţerii-Româneşti, dumnialui Udrişte Năsturel, iubitoriu de învăţătură şi socotitoriu credinţei cei drepte".

Aceasta este părerea acelui sfînt părinte, căruia Năsturel i-a dedicat cartea sa. Mitropolitul Varlaam (al treilea cu acest nume) e cunoscut în Istoria Bisericii romîne prin soborul local pe care el l-a adunat la Iaşi (în 1642) pentru condamnarea eresiei calvine invitînd pe Patriarhul egumenic Partenie să-l presideze [1].

Cîte amintiri dulci despre trecutul strălucit al Patriei noastre aduce în suflet o singură literă păstrată din acel timp! Aceste litere trebuie să fie multe pe pămîntul nostru, dacă una din ele, dusă în pămînt străin, s'a păstrat neatinsă.

Grăbiţi-vă, deci, fraţi romîni, să căutaţi cu toţii printre vechiturile pe care indiferenţa criminală din timpurile noastre faţă de antichităţile scumpe nouă le-a lăsat putrezirii, să scoateţi de supt vălul necunoscutului şi să adunaţi la un loc din toate unghiurile României acele litere sfinte, din care viitorul va compune un întreg cuvînt, plin şi dătător de viaţă, al istoriei noastre.

Tradus din ruseşte de **Eufrosina Dvoicenco.**

La întemeiarea Mitropoliei muntene

De cînd, încă de la Hurmuzaki, în *Fragmente,* se discută condiţiile de întemeiare ale Mitropoliei muntene (v. mai pe larg memoriul mieu *Condiţiile de politică generală în care s'au întemeiat Bisericile româneşti în veacurile XIV–XV;* „Mem. Ac. Rom.", XXXV), numai d. Gh. I. Brătianu în memoriul său despre Vicina, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine,* a observat, fără a li da însă o prea mare importanţă, următoarele rînduri ale excelentului cunoscător al împrejurărilor ierarhice în Orientul bizantin, H. Gelzer, în *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der* Notitiae episcopatuum, *ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgeschichte,* extras din „Memoriile Academiei din München", 1900, pp. 610-1:

„Der Metropolit von Bitzine war dadurch dass Patriarch und Synode 1347 seine Metropolis unter ihrem griechischen Namen

[1] Philippus Cyprius, *Chronicon Ecclesiae graecae :* p. 478; Michaël Lequien *Oriens christianus,* vol. I, p. 1253 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Soteropolis mit Alania vereinigt hatten, existenzlos geworden und auf Wanderschaft gegangen. Offenbar als geistlicher Almosensammler hatte er sich daher zu dem frommen Woïewoden von Ungrovlachia begeben".

De fapt Scaunul de Soteropolis, căruia une ori, din greşeală, printr'o cetire eronată a prescurtării, i se zice şi „Stavropolis", a fost unit cu diocesa Alanilor printr'o astfel de hotărîre din 1347; v. *ibid.*, p. 599 (v. şi într'o listă de supt Turci, p. 617: Ὁ δὴ Ἀλανίας καὶ Μητροπολίτης γράφεται Σταυροπόλεως).

Deci desfiinţarea diecesei a adus pe Iachit supt scutul lui Alexandru-Vodă, provocînd apoi delegaţia lui exarhală şi arhiepiscopală pentru Ţara-Românească.

I s'a dat locul Nicomediei, iar colegului de la Rîmnic, *pentru altă ţară*, pentru Banatul un timp unguresc *(acesta* e sensul dedublării), acel al Amasiei, pentru că *de curînd cele două oraşe fuseseră cucerite de Turci* (v. şi p. 611). Scaunul de Sebasta, în aceiaşi situaţie, fusese legat de Alania-Soteropolis (v. *ibid.*, p. 617). **N. Iorga.**

Înfiinţarea consulatelor francese în ţerile româneşti

Expansiunea Rusiei în secolul al XVIII-lea revelă diplomaţiei occidentale importanţa politică şi geografică a ţerilor româneşti [1]. Toate Puterile care se simt ameninţate de primejdia rusească încep să vadă în aceste ţeri ultimul obstacol serios în calea năzuinţilor ruseşti spre Constantinopol. Franţa, mai ales, care făcuse din integritatea Imperiului otoman principiul fundamental al politicei sale orientale, arată, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, un interes crescînd pentru aceste provincii. După prăbuşirea Suediei lui Carol al XII-lea şi după desmembrarea Poloniei, auxiliarele tradiţionale ale politicei francese în Orient, Moldova şi Muntenia apar ca ultimele posturi de resistenţă ale Imperiului Otoman în spre Nord şi Est. Acest rol, întrezărit şi de mar-

[1] Ideia aceasta se află, aproape textual exprimată în mai multe rapoarte diplomatice francese: „Le gouvernement [français] a senti toute l'importance de la position de ces deux Principautés, sous le rapport de la politique et du commerce, puisqu'il y a établi un commissaire général des relations commerciales" (memoriul lui Émile Gaudin, 5 Sept. 1802; Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 231). — „Ces deux résidences [Bucarest et Jassy], par leur position géographique, sont des postes d'observation d'une grande importance" (Instrucţii date generalului Brune, Sept.-Oct. 1802; Hurmuzaki, *Supl.*, I², p. 247). — „Il vous invite à cultiver les bonnes dispositions de ces deux princes [de Moldavie et de Valachie] qui, par leur situation géographique et par leur relations mixtes avec la Porte et la Russie, ont des droits particuliers à l'attention et à l'intérêt du gouvernement" (Talleyrand către Brune, Sept.-Oct. 1803; Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 290).

www.dacoromanica.ro

chisul de Villeneuve, mediatorul păcii de la Belgrad [1], se precisează din ce în ce mai mult în corespondența ambasadorilor francesi de la Constantinopol și a miniștrilor de Externe, până când ajunge să fie, cu o admirabilă precisie, definit de Talleyrand: „Placé sur les frontières de l'Émpire ottoman", scrie ministrul de Externe al lui Napoleon către prințul Callimachi, la 7 Novembre 1806, „vous êtes au poste d'honneur et de confiance. La défense de la ligne du Dniester vous appartient, et Votre Altesse ne perdra pas de vue que la Moldavie couvre les autres possessions de l'Empire Ottoman" [2].

Instruită de înfringerile suferite în secolul al XVIII-lea și de sfaturile ambasadorilor francesi, Poarta însăși a ajuns la o conștiință mai clară a importanței strategice și economice a acestor provincii. În urma pierderii Crimeii și a tulburărilor neîncetate din Egipt și Asia Mică, produsele țerilor românești au devenit indispensabile pentru aprovisionarea Capitalei. Anexarea acestor provincii de către Austria sau Rusia ar fi amenințat însăși existența Imperiului otoman prin îndoita primejdie a invasiei și a înfometării.

La aceste considerații de ordin strategic și economic se adauge o alta, de ordin politic. Cum se știe, Poarta întreținea rar reprezintanți oficiali pe lîngă Suveranii străini. Pentru a se informa asupra politicii europene, ea recurgea la serviciile Voevozilor din Muntenia și Moldova, cari întrețineau agenți la Curțile principalelor Puteri din Europa. Ei se informau asupra tuturor evenimentelor politice, primiau gazetele mai importante, le resumau, le traduceau în turcește și le trimeteau de patru sau de cinci ori pe lună la Constantinopol. Acesta era principalul serviciu pe care-l aduceau, și acela care-i costa mai mult [3]. Apoi, cum în secolul al XVIII-lea Domnii Munteniei și Moldovei se recrutau mai ales printre foștii dragomani ai Porții, versați în afacerile politice, și cum ei nu cruțau nimic pentru a se informa exact și răpede, au ajuns să exceleze în această privință. Astfel, grație Voevodului Moldovei Poarta a aflat vestea morții Ecaterinei a II-a cu cinci zile înaintea ambasadorului Rusiei [4].

Prin aceste procedee, Domnii romîni au ajuns să exercite o influență hotărîtoare asupra deliberărilor Divanului. Un agent frances îi numește *„le factotum de la diplomatie turque"* [5]. Amba-

---

[1] A. Vandal, *Une ambassade française en Orient au XVIII-e siècle, la mission du marquis de Villeneuve (1728-74).*

[2] Hurmuzaki, XVI, p. 784,

[3] Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 304.

[4] *Ibid.*, XVI, p. 666.

[5] *Ibid., Supl.* I², p. 112. – „Arrive un courrier de Valachie, par où la Porte..., est informée avant tout le monde des événements de l'Europe" (Descorches, 20 Oct. 1793; Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 95).

www.dacoromanica.ro

sadorii Franciei la Constantinopol împărtășiau cu totul această părere [1].

I. Primii agenți francesi în Principate.

Represintanții Franciei la Constantinopol au căutat, firește, să tragă folos din această situație, întreținînd relații cît mai strînse cu acești principi, dintre cari unii li datorau succesiunea la tron, și cari, ca dragomani ai Porții, lucraseră supt direcția lor și primiseră adesea o pensiune [2]. De aceia, pentru a se asigura mai bine de fidelitatea lor, ei li atașau secretari sau li trimeteau preceptori, cari de multe ori nu erau decît agenți de supraveghere [3]. Astfel Nicolae Mavrocordat primește ca secretar pe doctorul Daniel de Fonsega, fost medic al ambasade Franciei [4]. „Le seigneur Milo" supt Grigore Ghica (1747), Linchoult supt Scarlat Ghica, Gian-Pietro Nagni supt Grigore Ghica, Simian supt Grigore Callimachi (1769)[5] îndeplinesc aceiași funcție, adecă redactează corespondența Domnilor și li supraveghează acțiunea. O lungă practică face din numirea secretarilor Voevozilor una din atribuțiile ambasadorilor Franciei. St. Priest, ambasador la Constantinopol de la 1768 la 1784, și Choiseul-Gouffier (1784-1792) dispun după plac de acest post. Astfel Nicolae Carageà e silit să primească pe Pierre de la Roche, Grigore Ghica pe Jean-Louis Carra (1775), tot Nicolae Carageà pe Tissandier (1782) și Alexandru Ipsilanti pe contele de Hauterive în 1785, iar în 1787 pe filologul Le Chevalier [6]. Folosindu-se de acest privilegiu, consacrat de tradiție, Choiseul-Gouffier procură postul de secretar cetățeanului Ruffray, vice-consul la Adrianopol și agent la Enos, care în 1794 se găsește încă în Muntenia. Cei mai mulți din acești secretari abia vin și se duc. Au fost însă unii cari au rămas vreme îndelungată la noi, au servit mai mulți principi și

---

[1] „Ce sont les avis de ces deux princes, dont les correspondances existent dans toutes les Cours de l'Europe, qui règlent la politique du Divan" (generalul Brune, Martie 1803; Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 256).

„Telle est l'influence de ces Principautés que toute la politique de l'Empire ottoman et celle des Puissances étrangères vient presque toujours y échouer" (Andréossy, 1813; Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 739).

„Ces princes sont les yeux du gouvernement ottoman... Ce sont ces deux princes qui forment l'opinion du gouvernement ottoman" (Andréossy, 7 August 1813; Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 449).

[2] Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 449.

[3] Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 108: „Les anciens ambassadeurs de France... n'ont presque jamais négligé de placer auprès du hospodar de Moldavie et de celui de Valachie des secrétaires français"; P. Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1908, p. 144.

[4] Hurmuzaki, *Supl*, I¹, p. 104; *Supl.*, I², p. 444.

[5] *Ibid.*, *Supl.* I², p. 592. De și căsătorit la Roma, Nagni s'a însurat în Moldova „dans une bonne famille" (*ibid.*, p. 891).

[6] Eliad, *op. cit.*, pp. 146-147.

www.dacoromanica.ro

s'au bucurat de o stabilitate pe care niciunul din stăpînii lor n'au cunoscut-o. Așa a fost Pierre de la Roche, care a îndeplinit, timp de șaptesprezece ani, funcția de secretar, a fost însărcinat cu diverse misiuni în străinătate (Varșovia, 1767) [1] și care s'a semnalat ca un observator perspicace al întîmplărilor de la „frontierele Rusiei și ale Statelor austriece" [2].

Unii dintre acești secretari se gîndesc să-și consolideze situația printr'o însărcinare oficială din partea guvernului frances. Jean-Pierre Nagni și Pierre de la Roche propun în 1774 să se creeze la Iași un consulat pentru a facilita corespondența politică între Constantinopol, Varșovia și Bacciserai, și pentru a pune în valoare resursele naturale ale Moldovei [3]. Peyssonnel făcuse, încă din 1762, cînd și-a terminat memoriul asupra comerțului din Marea Neagră [4], o propunere identică, cerînd să se înființeze în Moldova și Muntenia cîte un consulat și susținînd că, după ce aceste consulate „vor fi prins rădăcini", un comerț înfloritor s'ar putea face prin mijlocirea unor firme stabilite la Iași, Galați, București și Giurgiu [5].

Problema înființării unor consulate în Țerile-Românești devine pentru Franța o chestie de prestigiu, cînd Rusia în 1781 și Austria în 1782 izbutesc să stoarcă guvernului otoman învoirea de a numi consuli la Iași și la București. De aceia, cînd, în 1782, reiea propunerea predecesorilor săi, Carra nu invocă numai „interesul politicii Franciei și al desvoltării comerțului ei", ci și necesitatea de-a supraveghia acțiunea agenților ruși și de a conserva preponderanța Franciei în Orient [6]. Dar, oricît de îndreptățite ar fi fost aceste îndemnuri, Vechiul Regim, fidel politicei de prietenie cu Poarta, s'a ferit să le urmeze, de teamă să nu indispună guvernul otoman. Înființarea consulatelor rusești a fost precedată de negocieri îndelungate și penibile, și Poarta n'a cedat decît la ultima extremitate, pentru a evita ruperea relațiilor diplomatice cu Rusia. În aceste condiții, ambasadorul Franciei nu putea, fără să știrbească încrederea de care se bucura la Constantinopol, să adopte politica de „agresiuni pacifice" a Rusiei.

Dar a venit Revoluția, și ea a modificat complect situația internațională. Împrejurările excepționale în care a fost pusă Franța au înlăturat scrupulele care paralisaseră politica turcească a Ve-

[1] Iorga, *Secrétaires et ministres français en Roumanie* („Rev. hist. du Sud-Est europ.", Iulie-Sept. 1930).
[2] Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 104.
[3] Hurmuzaki, *Supl.* I², pp. 893 și 897.
[4] Publicat la Paris în 1787 supt titlul: *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, 2 vol. in 8⁰.
[5] Peyssonnel, vol. II, p. 212 și urm. – Despre această propunere a lui Peyssonnel vorbește și Stamaty (Hurmuzaki, *Supl.* I³, pp. 411-3).
[6] Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 14.

www.dacoromanica.ro

chiului Regim. Rechemarea ambasadorilor francesi de la Viena, Varşovia şi Petersburg impuse guvernului frances obligaţia de a-şi procura pe altă cale informaţiile necesare despre situaţia din Orient.

II. Consulatele şi primii lor titulari.

Această necesitate a dictat adresa din 7 Februar 1796, prin care Delacroix, ministrul Afacerilor Străine, propune Directoriului „să examineze dacă nu e în interesul causei publice să se stabilească un consul general în provinciile turceşti de dincolo de Dunăre“ [1]. A doua zi, 8 Februar, decretul prin care Constantin Stamaty e numit consul general al Republicei Francese în Principatele Romîne a fost semnat de Directoriu [2]. Stamaty avea să se considere ca „un adevărat agent politic, iar titlul său de consul general nu trebuia să servească decît pentru a acoperi adevărata lui destinaţie“ [3].

Constantin Stamaty, un Grec originar din Constantinopol, care a întrat în serviciul Republicii Francese, se semnalase, ca viceconsul la Hamburg, prin zelul său republican şi prin observaţiile sale judicioase asupra afacerilor orientale. La 7 Februar 1795 el presintase Comitetului Salvării Publice o notă în care arăta necesitatea înfiinţării unui consulat general în Ţerile Româneşti pentru a procura guvernului frances informaţii exacte despre efectivele şi mişcarea armatei ruseşti şi despre starea fortificaţiilor, pentru a organisa propaganda revoluţionară în provinciile limitrofe ale Rusiei şi Austriei şi pentru a studia resursele economice ale Principatelor Dunărene [4].

Observaţiile lui Stamaty au întîlnit aprobarea Comitetului, şi însărcinatul de afaceri al Franciei la Constantinopol, Raymond Verninac, care continua negocierile începute de Descorches pentru încheierea unui tratat de alianţă cu Poarta, primi împuternicirea de-a trata şi chestiunea consulatului [5]. Tratatul a fost încheiat, dar Directoriul a refusat să-l ratifice, supt pretextul că Verninac şi-a depăşit instrucţiile, în realitate fiindcă victoriile republicane din 1795 şi înţelegerea cu Prusia îl făceau de prisos.

Negocierile pentru înfiinţarea consulatelor aveau să fie reluate în anul următor, dar necesitatea de-a avea un agent în Principate era aşa de adînc simţită, încît Verninac fără să aştepte resultatul acestor negocieri l-a trimis la Bucureşti pe Émile Gaudin, al doilea secretar al ambasadei din Constantinopol, cu titlul de

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I[3], pp. 407-8.
[2] *Ibid.*, p. 410; *Supl.* I[2], pp. 114-5.
[3] *Ibid.*, *Supl.* I[3], p. 411.
[4] *Ibid.*, *Supl.* I[2], pp. 102-6.
[5] *Ibid.*, pp. 152-4.

www.dacoromanica.ro

„agent confidențial pe lîngă Domnul Munteniei [1]". La 5 Septembre 1795, Gaudin e la București. Bine primit de Domn și de boieri, el caută să li cîștige simpatia frecventînd regulat Curtea și dînd recepții somptuoase [2]. Dar la 7 Februar 1795 e rechemat de Delacroix, fiind acusat de emigrație [3].

Locul lui avea să-l ieà Constantin Stamaty. Decretul de numire și instrucțiunile lui, datate din 15 Februar 1796, i-au fost expediate la Altona (lîngă Hamburg), împreună cu ordinul de-a se stabili imediat la Iași sau la București, ca agent secret, pînă la recunoașterea de către Poartă a calității sale de consul.

Această dispoziție n'a fost însă pe placul lui Stamaty și, în loc să se presinte la post, s'a dus la Paris să explice guvernului inconvenientele unei misiuni secrete. Dar Comitetul Salvării Publice a refusat să-și schimbe hotărîrea, cu atît mai mult, cu cît Stamaty n'a fost agreat nici de Verninac, nici de guvernul otoman [4]. Invocînd legile Imperiului și sentimentul popular, Poarta s'a opus energic la numirea unui raia în funcția de consul, și guvernul frances a trebuit să se închine în fața obiecțiilor ei [5].

Pînă la numirea unui alt titular, generalul Aubert-Dubayet, noul ambasador al Franciei la Constantinopol, a delegat, la 17 Octombre 1796, pe generalul de brigadă Carra St. Cyr, tovarășul său de arme și primul secretar al ambasadei, să îndeplinească funcția de „însărcinat de afaceri" pe lîngă Domnul Munteniei [6]. Calitatea generalului St. Cyr și caracterul misiunii lui indică în de ajuns importanța atribuită de ambasadorul frances consulatului de la București. Această numire inspiră agentului austriac îngrijorări cu atît mai vii, cu cît de odată cu St. Cyr sosește în Muntenia o echipă de ingineri însărcinați cu repararea fortărețelor. „Se bănuiește", scrie agentul austriac, „că exaltații cari vin și trec pe aici caută să răscoale și în Muntenia poporul asuprit contra guvernanților lui" [7].

Între timp, prin decretul din 20 frimaire an IV, Decembre 1796, guvernul frances a numit pe Charles Flûry consul general la București, iar prin decretul din 20 Mart 1797 pe Louis Parrant [8] vice-consul la Iași. Astfel, cînd, la 10 Februar 1798, Poarta

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I², pp. 112-3.

[2] „Der Emissär Gaudin hat viel Gehör bey dem Herren Fürsten". „Er bewirckt sich äusserst die Griechen und die Bojare zu gewinnen" (*ibid.*, XIX¹, pp. 751, 759).

[3] Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 137.

[4] *Ibid.*, p. 122 ; *Supl.* I², p. 452.

[5] *Ibid.*

[6] *Ibid.*, *Supl.* I², p. 165.

[7] *Ibid.*, XIX¹, p. 810.

[8] Documentele scriu cînd Parrant, cînd Parant. Am adoptat forma cea d'intăiu, fiindcă se întîlnește mai des.

www.dacoromanica.ro

li-a acordat *exequatur*, consulatul general din București și vice-consulatul din Iași puteau fi considerate ca legal înființate. Hatișeriful din 8 Mart 1798 [1] recunoaște consulului Franciei la București dreptul de preeminență asupra consulilor celorlalte națiuni și dispune să fie tratat de autorități cu respectul cuvenit beilor musulmani. Franța și-a asigurat astfel și la București situația preponderantă de care ambasadorii săi se bucurau la Constantinopol.

III. Scopul misiunilor.

Misiunea lor, mai mult politică decît consulară, era pe de o parte să creeze Rusiei și Austriei dificultăți, sămănînd revolta în provinciile limitrofe ale acestora, încurajînd desertarea Polonilor, surpînd creditul agenților ruși și austriaci, iar, pe de alta, să orienteze în sensul intereselor Franciei influența pe care Voevozii o exercitau asupra deliberărilor Divanului. Ei aveau, în sfîrșit, să stabilească relații comerciale cu aceste ținuturi [2].

În ceia ce privește rolul lor comercial, promotorii înființării acestor consulate au deșteptat mari speranțe în posibilitățile de desvoltare ale comerțului frances. La îndemnul ambasadorului Franciei, casa Pellet et C-ie din Adrianopol deschise încă din 1793 o sucursală la București. Represintantul ei, Hortolan, pe care agentul austriac îl consideră ca un „personagiu primejdios" și care-l acusă de a fi urcat planta colorantă numită *Kreutzberren (Rhamnus cathartica)* [3], de la 25 la 100 de lei (zece ocale), îndemnă negustorii să se aprovisioneze de la Constantinopol cu mărfuri francese. Dar nădejdile agenților francesi, precum și temerile agenților austriaci, s'au dovedit fără temeiu. Lovite de taxe suplimentare la intrarea în Principate, mărfurile francese nu puteau susținea concurența comerțului austriac, mai vechiu și mai favorisat de împrejurări. Pentru a lupta cu izbîndă contra concurenților săi privilegiați, comerțul frances avea nevoie să înlăture două piedeci, care-l puneau în situație de inferioritate: să dobândească abolirea taxei suplimentare pe care trebuia s'o plătească la trecerea Dunării, și să obțină libera navigație în Marea Neagră și pe Dunăre, pentru a-și transporta mărfurile direct. Hubert Dubayet a început negocieri cu Poarta otomană pentru recunoașterea acestor privilegii și pentru înserarea lor în vechile capitulații, supt forma unui act adițional. Franța n'a putut însă obține satisfacție decît prin tratatul franco-turc din 1802.

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 173.
[2] *Ibid., Supl.* I³, pp. 448, 461.
[3] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc* (vol. II, p. 96), traduce *scumpie*, spinul cerbului; Zaharia Pantu *(Plante cunoscute de poporul romîn)* dă numele de verigariu, paiul-ciutei, salba.

www.dacoromanica.ro

IV. Consecințile expediției din Egipt.

În așteptarea resultatului acestor negocieri, Flûry și Parrant sînt reduși la un rol pur politic. Ei se străduiesc să „cîștige Francesilor afecția locuitorilor și să reducă numărul partisanilor Rusiei", și nu fără resultate. Primiți cu „distincție și simpatie", ei caută să răspîndească ideile Revoluției francese. Flûry sprijină formarea unui partid național, iar Parrant întrezărește, încă din 1798, „influența blîndă și binefăcătoare" pe care principiile Revoluției încep să le exercite asupra generației tinere [1].

Expediția lui Bonaparte în Egipt nu întrerupe numai acțiunea acestor agenți, dar îi expune represaliilor pe care au trebuit să le îndure personalul ambasadei din Constantinopol și ceilalți agenți ai Republicei din scalele Orientului. În luna August 1798, Flûry, Parrant și treizeci și șase de supuși francesi (în cea mai mare parte Ionieni), au fost deținuți, conduși la Adrianopol și închiși în cele Șapte-Turnuri, de unde Parrant a fost deportat la Amasia, iar Flûry la Sinope [2].

Acest fapt brutal a suspendat pentru mai bine de patru ani existența consulatelor francese din Principatele Romîne. Chiar și după încheierea păcii, restabilirea acestor consulate întârzie, încît ambasadorul Franciei începe să dea semne de îngrijorare. „Les intrigues de Bucarest m'ont paru trop importantes", scrie generalul Brune, la 22 Mart 1803, „pour ne pas regretter de n'y voir depuis la paix aucun agent français [3]." El trimese deci provisoriu la București pe cetățeanul Ste.-Luce, nepotul unui consilier de Stat, pe care-l recomandă ca pe „un tînăr bine crescut și de-o instrucție solidă și agreabilă" [4].

Adevărul e că guvernul frances, departe de-a neglija chestia consulatelor din Moldova și Muntenia, se pregătia să ieie măsuri care să-i sporească importanța. Tratatul franco-turc din 26 Iunie 1802 acorda Franciei libera navigație în Marea Neagră, și prin aceasta realisa una din condițiile esențiale ale desvoltării relațiilor comerciale între Franța și Principatele Romîne. Mărfurile francese puteau fi aduse de-acum direct pe Mare. Portul Galați putea să devină marele întreposit comercial pe care-l visa un agent frances. Așa se explică faptul că în 1803 întîlnim la Galați un „subcomisar al relațiilor comerciale". O altă măsură, dictată de motive politice, transferă sediul Consulatului general — numit din 1803 încolo „comisariatul general al relațiilor comerciale" — de la București la Iași. Relațiile din ce în ce mai încordate dintre Franța și Rusia reclamau, în adevăr, o supraveghere cît mai atentă a

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I[3], pp. 519-520.
[2] *Ibid.*, *Supl.* I[2], pp. 198, 230 și *Supl.* I[3], p. 566.
[3] *Ibid.*, *Supl.* I[2], p. 257.
[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

frontierelor ruseşti şi dădeau o importanţă excepţională ştirilor care proveniau din această regiune. Iată şi motivul pentru care guvernul va trimete aici un personagiu de rangul şi distincţia lui Reinhardt.

Primul „comisar general al relaţiilor comerciale" la Iaşi avea să fie Piosocco, dar, pentru motive pe care nu le cunoaştem, el n'a venit să-şi iea postul în primire. În locul lui, guvernul îl numeşte (9 Ianuar 1803), pe fostul consul general de la Bucureşti, Charles Flûry. Până la sosirea lui, subcomisarul de la Galaţi, Méchain, apoi N. Flûry, subcomisarul de la Bucureşti, sînt însărcinaţi cu girarea Comisariatului general. Între timp, Charles Flûry fiind numit sub-şef al divisiei relaţiilor comerciale din Paris, Parrant primeşte delegaţia provisorie de comisar general. Interimatul său durează de la începutul lui Novembre 1805 la 23 Iulie 1806, cînd e înlocuit cu Reinhardt [1].

Numirea lui Reinhardt, care era ministru plenipotenţiar şi îndeplinise importante misiuni diplomatice în Germania, şi cererea guvernului frances de-a i se recunoaşte titlul de resident au produs o enormă sensaţie în Imperiul otoman. La Bucureşti i se atribuia lui Reinhardt misiunea de-a uni Moldova şi Muntenia supt ocîrmuirea principelui Moruzi [2].

Poarta refusă categoric să-i acorde titlul de resident supt cuvînt că acest titlu nu se dă de obiceiu decît „agenţilor pe lîngă un Stat independent" şi că, acordîndu-l, ar recunoaşte implicit independenţa Moldovei [3]. Şi Franţa a cedat cu atît mai uşor, cu cît nu urmărea nici Unirea Principatelor, nici independenţa Moldovei. Ea nu solicitase titlul de resident decît din motive de condescendenţă pentru rangul lui Reinhardt. Misiunea lui n'a fost totuşi mai puţin importantă. El avea să secundeze sforţările generalului Sébastiani, ambasador la Constantinopol, pentru încheierea unui tratat de alianţă ofensiv contra Rusilor.

În preajma conflictului decisiv, Napoleon căută să ridice contra Rusiei toate popoarele supuse sau ameninţate de ea şi să constituie de la Marea Baltică la Marea Neagră o linie de atac neîntreruptă. El redeşteptă nădejdile politice ale Polonilor şi favorisă organisarea lor militară. Apoi, pentru a întinde până la Dunăre aripa dreaptă a Marii Armate, el intră în contact cu Sîrbii răsculaţi şi se gîndeşte să transporte pe Dunăre armata francesă din Dalmaţia. El se străduieşte mai ales să cîştige prietenia Sultanului. Sébastiani, trimes la Constantinopol, în Iulie 1806, are ordin să ofere Porţii garantarea integrităţii şi independenţii Imperiului, în schimbul unui tratat de alianţă contra Rusilor.

---

[1] *Ibid.*, XVI, pp. 687-725.
[2] *Idem, Supl.* I², pp. 341-3.
[3] *Ibid.*, p. 347.

www.dacoromanica.ro

Principalul obstacol în calea unei înțelegeri franco-turcești îl constituiau Domnii Moldovei și Munteniei, Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti. Împotriva acestuia din urmă mai ales, ambasadorii Franciei la Constantinopol nu contenesc a se plînge. Generalul Brune îl acusă că nu dă Porții decît știri defavorabile Franciei, că încearcă să atenueze efectul victoriilor lui Napoleon și să strice relațiile de prietenie ale Franciei cu Turcia [1]. Curtea lui e înfățișată ca „un focar de intrigi și de calomnii". De exemplu, Ipsilanti scrise la Constantinopol că Ste.-Luce, comisarul frances, i-a cerut permisiunea de-a face o visită la Vidin, cu scopul evident de-a insinua că agentul frances intriga cu rebelul Pasvan-Oglu. Descoperit și somat de ambasadorul Franciei să se explice, Ipsilanti aduse înainte că n'a făcut decît să ceară instrucții Porții pentru casul cînd Ste.-Luce i-ar adresa o astfel de cerere [2].

Mai abil, Domnul Moldovei, Alexandru Moruzi, a știut să cîștige încrederea lui Parrant, așa încît acesta nu s'a mărginit să-i primească toate avansurile, ci s'a grăbit să le transmită lui Talleyrand, de și frații Domnului moldovean erau socotiți la Constantinopol printre adversarii cei mai hotărîți și mai primejdioși ai politicii francese. Nu e mirare deci că Parrant a fost aspru admonestat de Talleyrand și rechemat de la Iași. Dar succesorul lui, Reinhardt, nu confirmă numai impresia lui Parrant despre Moruzi, dar îi iea apărarea direct, și, chiar și după ce a fost depus, se poartă garant de sentimentele lui pentru Franța și relevă meritul, în adevăr excepțional, al lui Moruzi de a se fi făcut iubit de Moldoveni [3]. Această independență a lui Parrant și Reinhardt, într'o chestiune în care ambasada din Constantinopol și ministrul de Externe luaseră o atitudine categorică, îl face pe Sébastiani să spună că cei doi consuli „veulent imiter les pachas" [4]. Dar Sébastiani triumfă, și cei doi principi sînt revocați. Urmarea acestui act, contrar hatișerifului din 1802, a fost că armata rusească a trecut Nistrul (Nov. 1806).

V. Consulatele francese pe timpul ocupației rusești.

La intrarea Rușilor în Iași (28 Novembre 1806), Reinhardt e consemnat în localul Comisariatului, obligat să ridice insignile imperiale, și oprit să comunice cu boierii. La 5 Decembre, întreaga misiune francesă e ridicată, din ordinul comandantului

[1] „Le prince Ypsilanti, protégé de la Russie, ne donne à la Porte que des nouvelles défavorables à la République française." – „Ypsilanti ne manque pas le nourrir la Porte de nouvelles contraires au maintien de ses liaisons avec la France." – „C'est un ennemi capital, bien fourbe et bien grec" (*ibid.*, pp. 276, 286, 288).

[2] *Ibid.*, pp. 272, 286, 299, 322; XVI, p. 727.

[3] *Ibid.*, p. 747.

[4] *Ibid.*, *Supl.* I [2], p. 358.

www.dacoromanica.ro

rus și condusă în trăsuri închise la Dubasari, pe Nistru, unde ajunge la 9 Decembre și unde, în sfîrșit, e pusă în libertate.

In Muntenia, după interimatul lui Ste.-Luce, Parrant îndeplinește funcția de sub-comisar până la 15 Novembre 1806, cînd moare de disenterie. În locul său e numit Lamare, dar n'apucă bine să-și iea postul în primire (15 Decembre 1806) și întrarea Rușilor în București îl obligă să se refugieze la Rusciuc, supt protecția lui Mustafà Bairactar (2 Ianuar 1807). Armistițiul de la Slobozia îi permite însă, la sfîrșitul lui August, să se întoarcă la București, unde îl întîlnim până la 16 August 1809, cînd o boală violentă („une maladie aigüe") îl seceră și pe el. În locul lui e promovat cancelarul Ledoulx, care, cu două întreruperi de cîteva luni, în 1810 (18 Ianuar — 28 Iulie 1810) și 1812 (Iulie 1812 — Ianuar 1813), își păstrează postul până la sfîrșitul anului 1814 [1].

Comisariatul general din Moldova e condus de la mijlocul lui August 1807 până la începutul lui Septembre 1811 de Martin, vice-consul la Galați, iar de la această dată până în Octombre 1817 de cancelarul Fornetty [2].

Situația consulilor francesi, în intervalul de la pacea de la Tilsit (7 Iulie 1807) la congresul de la Viena (1815), a fost determinată de vicisitudinile războiului. Cîtă vreme Napoleon a fost victorios, consulii lui din Principate erau respectați și de autoritățile rusești și de cele românești. După începerea campaniei rusești din 1812, Ledoulx și Fornetty primiră de la amiralul Ciceagov ordinul să părăsească țara în 24 de oare. Victoriile lui Napoleon din 1813 li-au atras din nou solicitudinea Domnilor. Dar abia a fost cunoscută în Muntenia căderea lui Napoleon, și Carageà, care-și datora tronul Rusiei, își manifestă din nou ura contra Franciei. Convins că Franța a fost definitiv redusă la condiția de Putere de rangul al doilea, el crezu că la ura lui putea adăuga și disprețul și insulta. Un manechin îmbrăcat în uniformă de ofițer frances fu expus la Curte pentru divertismentul curtenilor.

În această stare de spirit, cel mai mic incident putea provoca un conflict. In adevăr, o simplă „ceartă de valeți" a fost de ajuns ca să facă imposibilă situația lui Ledoulx la București. Trăsura care conducea acasă pe soția acestuia s'a ciocnit, într'o stradă îngustă, cu o trăsură aparținînd Domnului. „Ciohodarul" lui Carageà a prins hățurile cailor și a lovit pe Arnăutul care conducea trăsura consulului. Ledoulx s'a plîns la Curte și a cerut pedepsirea ciohodarului. Neprimind satisfacție, și-a cerut pașaportul. În trecerea prin București, Andréossy l-a reintegrat pe Ledoulx, contra voinții lui Carageà. Totuși, conflictul n'a putut fi aplanat decît în Mart 1816, cînd Talleyrand, dînd satisfacție lui Carageà,

[1] *Ibid.*, XVI, p. 802-4.
[2] *Ibid.*, *Supl.* I², p. 623.

www.dacoromanica.ro

înlocuieşte pe Ledoulx cu Fromont. La 22 August 1818 acesta face, la rîndul său, loc lui Augrand, a cărui competinţă se extinde şi asupra Moldovei, de oare ce consulatul din Iaşi fusese desfiinţat prin ordonanţa din 23 Decembre 1817[1].

Politica externă a Franciei intră într'o perioadă de reculegere, şi această atitudine se răsfrînge şi asupra politicii orientale. Desfiinţarea consulatului din Moldova înseamnă deci închiderea unei perioade distincte în istoria acestor consulate.

VI. Organisarea Consulatelor.

Consulatele francese din Principate au fost organisate la fel cu celelalte consulate din Imperiul otoman. Consulul din Bucureşti purta titlul de consul general, avînd supt dependenţa sa viceconsulatul din Iaşi. Cînd, în 1803, se reînfiinţează consulatele, desfiinţate în urma expediţiei din Egipt, consulul general se transferă la Iaşi şi iea titlul de „comisar general al relaţiilor comerciale", avînd supt ordinele sale vice-comisariatul nou-înfiinţat din Galaţi. Situaţia aceasta durează pănă la 1817, cînd Guvernul frances desfiinţează posturile din Iaşi şi Galaţi pentru a nu menţinea decît un singur Consulat cu sediul la Bucureşti.

Consulii erau asistaţi de un cancelar şi de un dragoman, acesta din urmă cumulînd une ori şi funcţia de cancelar, cum a fost casul lui Danheim de la Iaşi, menţionat în rapoartele consulare din 1811.

Drepturile şi privilegiile consulilor francesi din Principate erau acelea fixate prin capitulaţiile din 1740. Regimul capitulaţiilor a fost extins asupra Ţerilor Romăneşti, considerate ca părţi integrante ale Imperiului otoman, şi consulii francesi s'au arătat totdeauna zeloşi să le aplice în întregime. Ei au căutat să asigure supuşilor lor aceleaşi drepturi, privilegii şi imunităţi de care se bucurau în restul Imperiului. Jurisdicţiile consulare au întrat în vigoare de odată cu introducerea consulatelor, de şi în Ţerile Romăneşti nu existau judecători otomani[2]. Consulii ţineau însă la acest privilegiu, care constituia basa autorităţii lor şi pe care-l socotiau necesar din causa defectelor organisaţiei noastre judiciare şi administrative[3].

---

[1] „L'opinion exagérée sur la situation de la France en est au point", scrie ambasadorul Franciei la Constantinopol, Andréossy, la 11 Octombre 1814, „qu'on ne pourrait faiblir sans s'exposer à être journellement insulté" *(ibid.,* XVI, p. 985).

[2] I. Filliti, *Romănia faţă de Capitulaţiile Turciei* („Mem. Acad. Rom.", secţ. ist., seria II, tom. XXXVIII, pp. 5-6 = pp. 131-2).

[3] Je ne peux me dispenser d'observer que, si le gouvernement russe, en même temps qu'il parle de ne plus admettre les privilèges dont nous jouissons en ce pays, y laisse néanmoins toujours subsister *l'ancien ordre judiciaire et administratif, et principalement l'anarchie actuelle,* quoiqu'il répète sans cesse qu'il veut faire

www.dacoromanica.ro

Pe măsură ce cuceririle Franciei se extindeau, consulii revendicau dreptul de a considera ca supuși francesi și de a proteja pe toți imigrații în Principate provenind din țerile cucerite sau anexate: Insulele Ioniene, Italia, Elveția, Confederația Rinului și Marele ducat al Varșoviei, și Guvernele Terilor Românești, cu toată neplăcerea pe care o simțiau, au trebuit să admită [1].

Francesii au dat în general puțin de lucru consulilor; ei erau puțin numeroși: cei mai mulți preceptori, ceilalți meseriași, bucătari și maeștri de dans, cari veniau rar în contact cu autoritățile țerii și n'aveau obiceiul să trăiască supt jurisdicția consulară. Ionienii erau mîndri de protecția Franciei și nu se sfiau să abuseze de ea. Ei se credeau în drept să facă orice și să reclame în orice împrejurare sprijinul consulului [2].

VII. Conflicte între Ruși și Francesi.

După ocuparea Principatelor de către Ruși (1806), exercițiul acestor privilegii depindea de bunul plac al Rușilor, iar bunul plac al acestora era în funcție de relațiile franco-ruse. Cît timp a durat înțelegerea între cei doi Împărați, consulii francesi au fost ascultați, privilegiile lor respectate, represintațiile lor luate în considerație. Începînd cu 1810, atitudinea autorităților rusești se schimbă, pe măsură ce relațiile franco-ruse se înăspresc. Actele „atentatorii" la privilegiile supușilor francesi se înmulțesc. Francesii, Italienii și Ionienii, supuși francesi, au fost obligați să plătească, în afară de atribuțiile fixate prin nota lui Rumiențov din 15 Aprilie 1810, dările ordinare ale țerii, inclusiv fumăritul [3]. Tribunalul numit *Departamentul străinelor pricini,* însărcinat cu judecarea conflictelor dintre băștinași și sudiți, arată o încetineală din ce în ce mai mare în expedierea afacerilor [4]. La 20 Decem-

régir le pays suivant les lois de l'Empire, il s'en suivrait évidemment, pour quiconque connait la Moldavie que les sujets de S. M. y seraient traités beaucoup plus défavorablement"; Hurmuzaki, XVI, p. 921.

[1] *Ibid.*, p. 875.

[2] *Ibid.*, pp. 874-5.

[3] *Ibid.*, pp. 859-861.

[4] D. Filitti susține, după Urechiă, că „Vodă-Caragea, la 1812, înființează Departamentul străinelor pricini pentru judecarea afacerilor dintre sudiți și raiale, sau chiar dintre sudiți dacă aceștia consimțiau să se adreseze justiției locale. La 1812, Callimachi în Moldova urmează acest exemplu" (*o. c.*, p. 20=146). Dar existența acestui tribunal, atît în Moldova, cît și în Muntenia, e atestată încă din 21 Novembre 1810. Iată pasagiul în chestie: „Il est extrêmement difficile de terminer les affaires en ce moment en Moldavie. Il est vrai que le Tribunal dit *Département des affaires étrangères* est borné dans ses attributions; chaque fois qu'un boyard est partie dans une contestation, elle est portée au Divan. S'agit-il de faire citer quelqu'un tant soit peu au-dessus de la classe ordinaire, on ne peut se figurer avec quelle lenteur ce tribunal se conduit, quelle est sa complaisance pour l'adversaire. J'apprends qu'il en est à peu près de même à Bucarest" (*ibid.*, XVI, p. 880).

www.dacoromanica.ro

bre 1810 (st. v.), Ledoulx e informat de autoritățile militare rusești că supușii francesi nu vor mai fi scutiți de la această dată de obligația de încartiruire la care sînt supuși băștinașii. „Cum supușii francesi cari locuiesc în acest oraș", scrie malițios Engelhard în lista adresată lui Ledoulx, se bucură în locuințile lor de aceleași avantagii și de aceiași siguranță ca băștinașii, e drept să li se repartiseze și cartierele militare, fără părtenire [1]." Încep apoi prigonirile contra partisanilor Franciei. Hagi-Moscu, unul din boierii cari frecventau mai des Consulatul frances din București, și principalul informator al acestuia, e arestat la începutul lui Mart 1811[2]. Cum la *Te-Deum*-ul celebrat la 15 August 1811 pentru aniversarea nașterii Împăratului nu asistă niciun Rus, boierii nu mai îndrăznesc să se arăte nici ei. Anul precedent, toți boierii Divanului, în frunte cu Mitropolitul, veniră, după Te-Deum, la Consulat și presintară felicitările de rigoare [3]. Privilegiile judiciare și civile, care interzic agenților forței publice să pătrundă în casa unui sudit fără avisul prealabil al consulului, nu mai sînt respectate. În Mart 1911, „vameșul Moldovei" intră, fără să fie însoțit de un agent consular, în casa unui negustor ionian, protejat frances, și ridică, în lipsa negustorului, mărfuri, zise de contrabandă, în valoare de 12.000 de piastri. Seara, un agent al vămii, însoțit de trei soldați, vine și sigilează magazinul [4]. Starețiі mănăstirilor închinate Muntelui Athos, Muntelui Sinai și Sfîntului Mormînt, dintre cari trei supuși francesi, fură somați de Mitropolitul Moldovei — „el însuși pus", spune Martin, — să predea gestiunea și să părăsească mănăstirea. La predarea socotelilor n'a fost admis niciun agent consular, iar starețiі recalcitranți fură arestați sau puși supt supraveghere [5].

La 24 Mart 1811, Martin se plînge că Divanul Moldovei „confundă supușii Maiestății Sale cu locuitorii țerii în ceia ce privește plata impositelor". În adevăr o ordonanță a Divanului stabilia că „toți aceia cari au plătit imposite în trecut nu vor mai fi considerați ca supuși francesi". O altă ordonanță nu recunoștea ca Francesi decît pe indivizii al căror nume va fi fost trecut pe o listă presintată de consulul Franciei. Martin protestă arătînd că plata, chiar voluntară, a unor imposite nu poate despoia pe un supus frances de drepturile și naționalitatea lui, și, în sfîrșit, că naționalitatea unui om nu poate depinde de înscrierea într'o listă, ci de „declarația de naționalitate... făcută de un agent al Guvernului" [6].

---

[1] *Ibid.*, p. 886.
[2] *Ibid.*, p. 902.
[3] *Ibid.*, pp. 922-3.
[4] *Ibid.*, pp. 906-7.
[5] *Ibid.*, p. 906.
[6] *Ibid.*, p. 907.

www.dacoromanica.ro

Printr'o notă din 30 Maiu 1811, generalul Stadter aduce la cunoștința consulilor frances și austriac din București hotărîrea senatorului Milașevici, președintele Divanurilor din Moldova și Muntenia, și a comandantului suprem Cutuzov de a stabili un impozit asupra tuturor comercianților din Muntenia, *fără deosebire de naționalitate*. Ledoulx protestează în numele privilegiilor garantate prin capitulații contra acestei măsuri, care „tinde să distrugă pentru totdeauna drepturile, privilegiile, prerogativele de care supușii Maiestății Sale... n'au încetat să se bucure în aceste regiuni". El prevede că, după această contribuție, „se va cere o dare individuală, supușii..., înscriși printre tributari, vor fi tîriți la poliție și în închisori publice..., și noi vom pierde pentru totdeauna frumoasele privilegii care ni sporiau aici considerația" [1]. La aceste protestări Cutuzov răspunde prin dreptul de cucerire: „Ocupînd Moldova și Muntenia, stăpînul mieu Împăratul nu și-a propus să le guverneze pentru Turci, nici să păstreze în ele datinele lor. Maiestatea Sa a găsit de cuviință să le cîrmuiască după legile Imperiului său și, prin urmare, ea nu poate admite, în aceste două provincii, exercițiul acelorași drepturi și prerogative pe care Poarta le-a acordat agenților comerciali străini și naționalilor lor, atribuțiile și privilegiile acestora fiind determinate explicit prin tratatele de comerț încheiate cu diferitele Puteri" [2]. Încercarea de resistență a negustorilor e înfrîntă, și impozitul încasat cu forța. Rușii nu mai considerau Principatele românești decît ca simple provincii ale Imperiului rusesc.

Situația delicată a consulilor francesi nu se schimbă nici după evacuarea de către Ruși a Principatelor (1812). Consulii ruși continuă să exercite „o autoritate nelimitată" și, în general, „pe măsură ce armatele rusești se întind, poziția noastră", scrie Ledoulx, „devine mai neplăcută în străinătate. În aceste regiuni mai ales, insolența partisanilor ruși s'a urcat la un grad insuportabil" [3].

VIII. Activitatea comercială a consulilor.

Resultatele, din punct de vedere comercial, ale primilor douăzeci de ani de activitate a Consulatelor francese în Principate au fost și mai proaste. Candidații la aceste posturi și primii consuli anunțaseră mari posibilități pentru desvoltarea comerțului frances la noi. După calculele lui Flûry, Moldova singură importa la începutul secolului al XIX-lea de la Leipzig mărfuri în valoare de un milion. Aceste mărfuri, de calitate asămănătoare cu a fa-

[1] *Ibid.*, p. 918.
[2] Cutuzov către Martin, 15 Iunie 1811 (*ibid.*, p. 919).
[3] Ledoulx către Maret, ministrul Afacerilor Străine, 17 April 1813 (*ibid.*, XVI, p. 963).

www.dacoromanica.ro

bricatelor francese, se vindeau, *la Leipzig*, pe prețuri mai mari decît acelea la care s'ar fi putut desface produsele franțuzești la Galați, dacă ar fi fost aduse direct pe Mare [1].

Cu toate acestea, Casele de comerț francese n'au putut să se mențină. Casa Pellet et C-ie, de și protejată și încurajată de ambasada din Constantinopol, trebui să-și închidă porțile.

Aubert Dubayet consideră ca șarlatani și ca naivi pe toți acei cari pretind că Republica francesă își poate deschide un comerț avantagios în Principatele Romîne. Douăzeci de ani mai tărziu, în 1817, situația era aceiași. Consulul de la Iași, Fornetty, e obligat a recunoaște că nu exista atunci nicio casă de comerț francesă și niciun negustor frances în Moldova și că produsele manufacturilor francese, — „care sînt în număr foarte mic" —, nu ajungeau în Moldova decît prin mijlocirea târgului de la Leipzig. „Nu s'a stabilit pănă acum", scrie Fornetty la 25 April 1817, „nicio legătură directă cu Franța. [2]" Tîrgul de la Leipzig rămase, deci, și după înființarea Consulatelor francese, marele centru de aprovisionare în articole de manufactură al Țerilor Românești.

Eșecul se explică prin situația internațională a Franciei. Starea de războiu permanentă, desastrul de la Abuchir și supremația navală a Angliei n'au permis Franciei să stabilească relații comerciale directe cu Principatele Dunărene și să facă din Galați „principala scală a comerțului frances din aceste regiuni" [3]. Cu atît mai puțin putea fi vorba de planul grandios al lui Gaudin, care visa să lege Franța și Marea Neagră printr'o imensă linie fluvială, de la Rin la Dunăre, care ar fi făcut din Moldova și Muntenia un vast intreposit și centrul comerțului dintre Franța, Europa Centrală, Rusia, Turcia și Asia Mică [4]! Dar, oricît de himeric ar fi fost acest plan, care nici azi n'a putut fi realisat, el izvora dintr'o intuiție uimitor de justă a importanței posiției internaționale a Țerilor Românești.

IX. Activitatea politică a consulilor.

Guvernul frances nu și-a făcut, de altfel, ilusii mari cu privire la desvoltarea relațiilor comerciale între Franța și Principatele Românești. Scopul pe care l-a urmărit prin înființarea Consulatelor a fost mai mult politic decît comercial. El voia să cunoască „adevărata situație politică a acestei frontiere a Imperiului otoman [5]" și să surpe influența rusească în Principate. Mai ales pe vremea ocupației rusești (1806-1812) acest punct de vedere a predominat. Talleyrand cere informații amănunțite despre situația

[1] Hurmuzaki, XVI, p. 663.
[2] *Ibid., Supl.* I², p. 162; XVI, pp. 1011-2.
[3] *Ibid., Supl.* I³, p. 591.
[4] *Ibid.*, p. 231, depeșa din 2 Septembre 1802.
[5] Instrucțiile lui Flûry, din 1804; *ibid.*, XVI, p. 659.

www.dacoromanica.ro

internă a Principatelor, despre mișcarea trupelor rusești, despre tulburările din Imperiul Otoman, despre revolta sîrbească. Succesorul său, Champagny, insistă în numele Împăratului pentru a avea „mai multe amănunte" despre evenimentele războiului, despre „resursele, mijloacele de prosperitate, forța populației, starea industriei, genul și produsele agriculturii", într'un cuvînt „o statistică amănunțită a acestor provincii" [1]. Maret, duce de Bassano, e curios să afle „dispoziția spiritelor printre locuitorii țerii" [2]. El cere să i se trimită cel puțin un curier pe săptămînă. Consulii francesi răspund atît de bine acestei însărcinări, încît rapoartele lor constituie principala sursă externă a istoriei noastre din perioada Revoluției și a Imperiului.

Pentru a submina influența rusească, consulii francesi „învăluie" Domnii în supravegherea lor; caută să descopere legăturile lor cu Rușii; încearcă să afle măsurile menite să favorizeze intențiile Rusiei și le denunță Porții; aduc la cunoștința Porții tot ce Rusia încearcă să-i ascundă; informează pe ambasadorul Franciei la Constantinopol despre actele Domnilor și despre corespondența lor cu Poarta pentru a-l ajuta să dejoace eventualele manevre combinate cu agenții ruși; ei înțeleg admirabil sentimentele populației [3] și se străduiesc să scoată din capul boierilor ideia că sînt supușii Rusiei „fiindcă aceasta e stăpîna Turciei" [4].

Cum nici agenții ruși nu sînt mai puțin activi, resultatul e că Rușii și Francesii suflă pe'ntrecute spiritul nesupunerii și al revoltei, spre cel mai mare folos al causei naționale. „Intregul Principat are interesul să scuture influența rusească", scrie Talleyrand către Parant, după depunerea lui Suțu. „Incurajați pe locuitori să resiste tuturor tentativelor pe care această Putere le-ar face contra lor: ei nu trebuie să se teamă de nimic" [5]. Asemenea îndemnuri n'aveau să rămînă fără efect.

Lucru și mai important, Rușii și Francesii contribuie direct, prin actele și rivalitatea lor, la ușurarea sorții populației și la eman-

---

[1] *ibid.*, p. 905.
[2] *Ibid.*, pp. 926-7.
[3] „Une grande partie des habitants, non pas parce qu'ils sont attachés à la Russie et qu'ils désirent passer sous son gouvernement. mais parce qu'ils espèrent qu'elle pourra, par une nouvelle influence, protéger, comme par le passé, ces provinces et faire revivre les conventions de 1802. Tels sont les motifs qui agissent sur les esprits de la plus grande partie des habitants. Ils désirent donc les succès de la Russie, parce qu'ils croient leur fortune, leur bien-être et leur sûreté personnelle attachés à la protection et aux privilèges accordés par cette Puissance. Ils sont las d'un gouvernement précaire, sans énergie, et dont la faiblesse les expose à devenir encore une fois le théâtre de la guerre. Les Moldaves seraient Français ou Autrichiens, si une de ces Puissances voulait efficacement les protéger" (Fornetty către Maret, 8 Februar 1813; *ibid.*, pp. 956-7).
[4] *Ibid.*, p. 667.
[5] *Ibid.*, p. 785.

www.dacoromanica.ro

ciparea Principatelor Romîne. Rusia veghiază în deosebi să nu se ceară dări şi corvezi mai mari decît cele prevăzute în convenţiile ruso-turceşti [1]. La 1/13 August 1802, consulul rus de la Iaşi adresă Voevodului Alexandru Suţu o notă de protestare contra abusului care se făcea cu impositele, cu rechisiţiile, cu plăţile în natură şi cu corvezile [2]. Agentul Domnului Munteniei la Constantinopol, invocînd convenţia ruso-turcă din 1802, răspinge, în April următor, cererea lui Reis-Efendi de-a trimete din Muntenia oi pentru alimentaţia Capitalei [3]. În 1817, Mitropolitul şi cei mai de samă boieri ai Moldovei, convocaţi de Domn pentru a aproba un impositextraordinar de 1.200.000 de piaştri, refusă, negăsind cererea întemeiată. Faptul produse sensaţie; Domnul se plinse la Constantinopol, şi ambasadorul rus ordonă o anchetă [4]. Printr'o ordonanţă a contelui Rumienţov, din 17 Iulie 1810, toţi străinii, inclusiv Francesii şi Austriecii, sînt obligaţi să plătească impositele ordinare ale ţerii [5]. E cea d'intăiu atingere grea a regimului capitulaţiilor la noi. Din ordinul lui Lutuzov (Mart 1811), toţi negustorii ţerii, *indiferent de naţionalitatea lor*, sînt supuşi unui impozit anual. Greva încercată de negustori e înăbuşită cu forţa [6]. Vine apoi rîndul boierimii şi clerului, constrînşi a plăti casei militare ruseşti 1.200.000 de piaştri [7]. Aceste măsuri n'aveau decît un caracter fiscal; totuşi ele au constituit prima tentativă serioasă de a introduce la noi principiul egalităţii fiscale. Din punctul de vedere naţional, efectul acestor măsuri a fost să unească boierimea şi poporul de rînd în acelaşi sentiment de ură contra Ruşilor. „Apăsările şi stoarcerile revoltătoate exercitate de autorităţile ruseşti în ultimele momente lăsă amintiri prea amare pentru ca Moldovenii şi Muntenii să mai poată dori revenirea lor", scrie consulul Ledoulx [8].

Ruşii au căutat apoi să slăbească legăturile Bisericii româneşti cu Patriarhia din Constantinopol. Mareşalul Prozovovschi interzice Mitropolitului din Bucureşti să mai întreţină relaţii cu Patriarhul din Constantinopol [9].

Autorităţile ruseşti erau, în sfîrşit, să ni procure primul recensămînt sistematic al populaţiei celor două Principate. La 1811 au fost trimeşi comisari speciali să cutreiere ţara; judeţ dejudeţ şi să culeagă datele necesare unui recensămînt general. Din nenorocire, operaţia n'a putut fi terminată înainte de evacuarea din

[1] *Ibid.*, p. 1023.
[2] *Ibid.*, *Supl.* I², pp. 243-6.
[3] *Ibid.*, p. 268.
[4] *Ibid.*, vol. XVI, p. 1023.
[5] *Ibid.*, pp. 859-61.
[6] *Ibid.*, pp. 914-5.
[7] *Ibid.*, *Supl.* I², p. 628.
[8] *Ibid.*, XVI, p. 952.
[9] *Ibid.*, *Supl.* I², p. 504.

www.dacoromanica.ro

1812 [1]. Astfel, pentru a stabili cifra populației noastre la începutul secolului al XIX-lea, sîntem reduși la conjecturile vagi și la indicațiile contradictorii ale contimporanilor.

La rîndul lor, consilierii francesi intervin în favoarea Principatelor, ori de cîte ori li se presintă ocasia. Ei denunță samavolniciile, violențele și jafurile armatelor rusești. Reinhardt susține causa lui Moruzi, de și știa că guvernul său i-a hotărît mazilirea. Parrant intervine, la cererea boierilor din Divan, pe lîngă Pasvan-Oglu, pentru a curma incursiile trupelor lui în Oltenia [2].

Conclusie.

Efectul acestor idei și fapte asupra societății românești din timpul Revoluției și Imperiului se vede mai clar în politica Voevozilor Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti (1802-1806). Rapoartele consulare francese ni înfățișează în ei doi precursori ai ideii de independență. Reinhardt, care regretă depunerea lui Moruzi, recunoaște totuși că și acesta și Ipsilanti „nu mai aparțineau Imperiului otoman; ei meditau o revoluție pe care tulburările din Serbia păreau a o anunța, și la care ei sperau să poată asocia pe Muntenegreni, o parte din Bulgaria și pe toți Grecii din Imperiu“ [3]. O revoluție grecească ca a eteristului Alexandru Ipsilanti? Nici de cum. Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi se simt Domni romîni și ei nu urmăresc decît independența Țerilor Românești. Prin aceasta ei nu făceau, după expresia lui Reinhardt, decît „să urmeze impulsia pe care li-o dădea forța lucrurilor [4]. Am amintit zvonul care făcea din Moruzi un candidat la tronul Moldovei și Munteniei unite. „Himera principelui Ipsilanti e să fie independent de Sublima Poartă“, scrie Ste.-Luce, „și să vadă principatul Munteniei perpetuîndu-se în familia sa.“ La trecerea prin București a ambasadorului engles Drummond, o delegație compusă din principalii boieri ai țerii se înfățișează înaintea lui și-i exprimă „dorința Munteniei de a deveni independentă de Sublima Poartă și ereditară în familia Ipsilanti“ [5].

Drummond promite, diplomatic, că va raporta Guvernului engles. Ipsilanti introduce în cancelaria sa formulele Suveranilor independenți. Secretarul său, contele Belleval [6], un emigrat, se in-

---

[1] *Ibid.*, I², p. 673.
[2] *Ibid.*, XVI, p. 752.
[3] *Ibid.*, p. 747.
[4] *Ibid.*, p. 657.
[5] *Ibid., Supl.*, I ³, p. 109. Zvonul acesta e înregistrat și de ministrul Prusiei la Constantinopol: „Le prince Ypsilanti aurait signalé son retour à Bucarest en se déclarant roi de Valachie, Moldavie et Bessarabie“ (von Biefeld către rege, 14 Ianuar 1807, în Iorga, *Acte și Fragmente*, II, p. 420).
[6] François-Louis-Joseph-Luce Gaspari de Belleval, cunoscut la Berlin supt numele Gaspari, la Londra supt acela de Du Taillant, la Constantinopol supt acela

www.dacoromanica.ro

titulează: „*Ministre et Secrétaire d'État ayant le département des Affaires Étrangères de Son Altesse Sérénissime le prince régnant de Valachie*“ [1].

Aceste planuri și aceste titluri nu puteau fi atunci decît niște „himere“, cum le numește Ste Luce. Totuși, făcîndu-ni țara cunoscută în Franța, relevînd identitatea fisică și etnică a Moldovei și a Munteniei, împărtășindu-li aspirațiile și pledîndu-li causa, consulii francesi au contribuit să transforme aceste himere în realitatea din 1859. Fără acțiunea lor, cine știe dacă Napoleon al III-lea ar fi existat pentru noi!

Andrei Oțetea.

Pentru colinde

Într'o dare de samă a lui Grünbaum (din Transacțiile Societății Orientale germane, 1876, p. 277) se ating Calendele, păstrate și la Bizantini și oprite, odată cu Brumaliile, de o hotărîre sinodală. Reproduc ce urmează: „Später wurde diese Benennung auf das

de „comte de Belleval“, n'a fost decît un aventurier. Obligat, în urma unui scandal monden, să fugă din Londra, s'a refugiat în 1797 la Constantinopol, unde a făcut cunoștința lui Alexandru Suțu, care l-a angajat ca secretar pentru Afacerile Străine. Cînd Constantin Ipsilanti a ajuns Domn al Munteniei, Belleval a trecut în serviciul acestuia. Cît de mult erau apreciate serviciile lui, se vede din felul cum erau plătite. El primia un onorar fix de 24.000 de piaștri, dar mai ciștiga încă pe atîta din comerțul pe care-l făcea. Asociat cu un negustor engles, Thornton, el cumpăra toată lîna—„care-i tot așa de frumoasă ca acea din Spania“—și *les graines d'Avignon* și le imbarca la Galați pentru Anglia. Cum acest articol provenia din rechisiții, beneficiile, pe care, fără îndoială, le împărția cu Domnul, erau imense (*ibid.*, XVI, p. 658).

La recomandarea lui Alexandru Suțu, Belleval e șters în 1802 din lista emigraților și autorisat să facă o visită la Paris. Întors la București, e angajat de Constantin Ipsilanti, pe care-l laudă pentru sentimentele lui francese. În cursul unei noi visite la Paris, în 1805, e arestat, apoi pus din nou în libertate. Această aventură îl face să „arunce masca de bun Frances“ și să înceapă o campanie de denigrare a regimului napoleonian. Ste-Luce susține că Belleval l-a convins pe Ipsilanti „să se facă independent de Poartă și să se pună supt protecția Rusiei“ (*ibid.*, p. 661).

După generalul Langeron, „planurile gigantice“ ale lui Ipsilanti ar fi fost inspirate nu de Belleval, ci de preceptorul copiilor Domnului, „marchis“ de St.-Aulaire, emigrat și acesta, pe care Belleval l-a adus de la Hamburg. De și în vrîstă de șaizeci de ani, St.-Aulaire era de o vioiciune și de o volubilitate uimitoare. „Cel mai nesuferit flecar din lume“, scrie Ste.-Luce. „Unul din cele mai bune condeie ale timpului pentru partea diplomatică“, replică apoi contele Langeron (*ibid., Supl.* I[3], p. 109.

Ei au „inundat“ Bucureștii cu pamflete anti-revoluționare, ca „*Le courrier de Londres*“ și „*Dictionnaire bibliographique des hommes qui ont joué un rôle pendant la Révolution*“, al cărui autor, scrie St.-Luce, „ar fi demn de galere“ (*ibid.*, XVI, p. 656). Cu toate defectele și viciile lor, Belleval și St.-Aulaire au adus, în materie de guvernămînt, idei occidentale care n'au rămas fără efect.

[1] *Ibid.*, p. 655; Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 389.

www.dacoromanica.ro

in dieselbe Zeit fallende Weihnachtsfest übertragen so im französischen Calende (Lettré s. v. Pain de Calende, bei Liebrecht zu Gervasius, p. 232). Weihnachtsfest — sagt Grimm *(Deutsche Mythologie,* p. 594) — hiess Chalendes, prov. calendas (Raynouard, I, p. 292), weil Neujahr auf den 25. December begann. Grimm führt gleichzeitig das niederländische Kaland an, das Fest und Schmaus bezeichnet ; ein Zeitwort calândern, d. h. zechen wird auch von Frisch *(W. B.,* I, p. 162) angeführt". Grünbaum a găsit „colinda" și în Talmud (Hagada), și de aici pleacă explicațiile sale.

Aiurea același învățat cu enorme cunoștinți variate reproduce o hotărîre a conciliului spaniol din Bracara: „Non liceat iniquas observantias agere Kalendarum, ut otiis vacans gentilibus, neque lauro, neque viriditate arborum cingere domos" (p. 347).

N. Iorga.

Iarăși Moscopole

În studiul său *Der wiederaufgefundenem Kodex des hl. Klemens und andere auf den Patriarchat Ochrida bezügliche Urkundensammlungen* („Berichte" ale Societății academice saxone din Leipzig), 1903, Gelzer pomenește (p. 43) de niște ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἐν Μοσχοπόλει παλαιοῦ κώδηκος, și arată că e vorba de acela al mănăstirii Prodromului, ridicată acolo la 1630. La 1699 Patriarhul Rafail dă dreptul de stavropighie acestei fundații (p. 44). Pe manuscriptul, mult căutat, al diecesei de Ohrida, Gelzer a cetit următoarea notă: ᾳψλζ'φ ἀπὸ Χριστοῦ ἐν ἡμέρᾳ τῆς λαμπρᾶς ego ὁ ἐν ἱερωδιακόνοις Γρηγορjος (și cu latine grigorjos) ἐν Χριστῷ... Moshopoleos ju Mihael" („1737 de la Hristos, în ziua Paștelor, eu cel între ierodiaconi Grigore, întru Hristos al Moscopolei, *eu* Mihael) (p. 53). Gelzer observă că acel „ju" e românește și adauge: „în clerul grecisat al Ohridei se găsiau adesea Romîni; marele Patriarh Ioasaf d. e. aparținea acesteinații: ἐκ Μοσχοπόλεως" (*ibid.,* nota 4), La pagina 54 o notiță despre trecerea, la 1743, *supt acest Ioasaf,* a hagiului Visarion (nu cel din Ardeal?), care merge la Bitolia (εἰς τὴν Μπητόλια), e semnată de: „popa Dimu, efimeriul Marii Biserici, popa Nicolae, popa Manciu, popa Petru și alții, mireni", între cari pot fi și Romîni.

Gelzer recunoaște în manuscript „mîna orînduitoare a lui Ioasaf Romînul" (p. 57).

www.dacoromanica.ro

Din faptul că originalul daniei Comisului Gheorghe Castriotul ătre şcoala din Castoria, întărită şi de Ioasaf cînd era la Coriţa, e şters pe jumătate, el deduce că „documentul era casat, pentru că probabil Castorioţii, cu toate grelele afurisenii, nu se ţinuseră de condiţii" (p. 58).

Într'o însemnare slavonă a titlului Patriarhului, „Dacia" se înlocuieşte cu „Ungrovlahia" (p. 60).

La Coriţa, Gelzer află pe episcop (care nu mai e de Salasphoros-Devol, ci de Premete), abia întors de la o visitaţie, şi la Moscopole. Aici vede codicele episcopiei. Daniile se înseamnă la 1725 supt arhiepiscopul Ioasaf „ἐκ χώρας Μοσχοπόλεως", rămas, cum am spus mai sus (pp. 314-5) şi la Coriţa. El dă casa şi gospodăria lui în Coriţa Mitropoliei, cu hramul Maicii Domnului. „*Urmează Domnul Nicolae Alexandru Mavrocordat al Ungrovlahiei, care, după stăruinţa Patriarhului Ioasaf, face o fundaţie de 150 de lei pe an pentru întreţinerea şcolii greceşti din Coriţa.* Hrisovul dat de dînsul l-au luat Turcii de la biserică" (p. 73).

Deci *Ioasaf Rominul din Balcani avea legături şi cu Domnul din Bucureşti, după ce Constantin Stolnicul Cantacuzino apărase pe Rominii din Pind, în cronica sa.*

Şcoala s'a făcut la 1738 de aceste bresle: tabacii, papugiii, τιτζάρουδες, ciricciii croitorii (τερζήδες), samargiii, casapii. Ioasaf întăreşte (pp. 76-7). Erau şi acei χαλκιάδες, pomeniţi la 1764, cari nu sînt decît juvaergiii romîni (p. 77).

Între donatori şi un Μάκος (Macu, Romîn).

La aceiaşi pagină se reproduce o parte din iscălitura, la 23 Februar 1725, a lui Ioasaf (şi la 24 Iunie 1728: p. 75). Sachelariul lui era preotul Manusis (de aceiaşi origine). E un om bogat, cu case, şuri, ogoare, vii: are patru fii nelegitimi şi trei fete, care rămîn, în acest testament, cu zestrea lor (pp. 73-4). Gelzer notează că după căderea Moscopolei s'a ridicat Coriţa (p. 74, nota 3).

La 1728 Albanesii (Vatocuchioţii, cei din Boboştiţa şi alţii) se desfac de Moscopole, „pentru neînţelegeri", şi cer o administraţie deosebită (p. 75).

La 1707 se vorbeşte de cumpărarea unui loc aparţinînd lui „Koskas Mosku", aşezat în Constantinopol, pentru a face o biserică (pp. 75-6).

D. Gelzer a putut vedea în biserica Sf. Clement „mitra strălucită, de argint suflat cu aur şi împodobită cu pietre scumpe, pe

www.dacoromanica.ro

care bogaţii negustori din Moscopole au dăruit-o Patriarhului Ioasaf" *(ibid.)*. E de sigur şi opera unor mîni româneşti. Şi el adauge: „De strălucirea Moscopolei înainte de grozava catastrofă a cîrjaliilor" (deci nu, cum s'a crezut mult timp, a Albanesilor) dau dovadă elocventă încă şi pănă azi cele douăzeci şi opt de biserici ale tîrguşorului *(ibid.)*. „Mănăstirea Sf. Prodrom, odată stavropighie a Patriarhatului de Ohrida, posedă un manuscript cu documente de cel mai mare interes, căruia îi aparţine d. e. privilegiul, publicat de Anthimos" (Antim Alexudi, Mitropolit de Amasia, în Arhiva Patriarhatului) „al Patriarhului Rafail pentru mănăstire. Afară de aceasta, Mitropolitul Fotie, care tocmai cercetase Moscopolea în visitaţia sa de arhipăstor, mi-a spus că a văzut în Moscopole un al doilea manuscris, care cuprinde şi el desbateri sinodale cu iscălituri patriarhale şi subscripţii de episcopi". Neputînd merge acolo, din causa lipsei de drumuri şi ploii, de şi se poate găzdui la Prodrom, marele cercetător german însărcinase pe directorul Gimnasiilor din Coriţa, Gheorghe Anagnostopol, căsătorit cu o Moscopoleană, să facă opera de cercetări, care a lipsit (p. 78).

Vorbind de Boboştiţa, Gelzer arată că acolo, in mănăstirea sf. Nicolae din Mira, s'a ţinut în Iunie 1709 sinodul care a făcut pe Ioasaf Romînul, atunci episcop de Prespa, Mitropolit la Coriţa *(ibid.)*. Biserica aceasta e făcută la 1502-3 de un Tussa şi soţia Comna, Romîni sau Albanesi (p. 80). Se adauge, iar pentru Moscopole: *„După trecere de o sută şaizeci de ani, Ioan* Κάπα Μάρε *(Ioan Cap Mare) din Moscopole a făcut cula şi cele din faţă trei odăi supt egumenul. Rafail şi arhiereul Constandie" (ibid.)*. Dar inscripţia, de la 1790, nu dă decît pe Albanesul Atanase Vatucuchiotul, zis şi Nastratin, care face tavanul *(ibid.)*. Pentru Tussa şi Comna şi pagina 81. Împrejur nume ca Tzapari *(ibid.)*.

Şi la Kastoria (douăsprezece case româneşti; p. 109), supt un act privitor la un Coreţi Iorgachi, soţul unei Phasa, foasta soţia lui „Katzi Rhali Moibali", se iscăleşte Phasa aşa: „Φάσα Νάστου" (Fasa lui Nastă, nume românesc) (p. 95).

Tot acolo, actul prin care Ignatie de Ohrida cere a i se lăsa τὴν χώραν Νάουσαν (pp. 95-6): Nausa românească.

Un act moscopolean e următorul: „19 August 1653. Patriarhul de Ohrida Dionisie întăreşte.

Înaintea arhiepiscopului, protopopilor, clerului şi arhonţilor τῆς θεοφρουρήτου πολιτείας Μοσχοπόλεως apare Duchena, fata lui Lam-

www.dacoromanica.ro

brinò din Beroia, cu doi fii şi nepotul de la un al treilea, arătînd că, înşelată de şarlatani, a socotit ca frate adevărat pe răposatul călugăr cerşitor Liberiu din Sinope drept fratele ei Manoli Lambrinò, dar acum, lămurită de părinţii sufleteşti, ştie că fratele ei trăieşte şi se află undeva în Λεχία (Polonia).

Pe acela care va mai spune că Liberiu îi era frate să-l atingă pedeapsa lui Dumnezeu, blăstămul Preasfinţiei Sale şi al tuturor sfinţilor părinţi, în lumea aceasta şi în cealaltă.

Iscălesc :

† Ἐγὼ ἡ Δουκένα τοὺ Λαμπρηνοῦ ἡ θυγατὴρ καὶ γυνὴ τοῦ Στερτίου στέργω τὸν ἄνωθεν.

Iscălesc şi Nichifor de Coriţa şi Serafim de „Γγόρα καὶ Μόκρα“ (p. 96).

Din Moscopole, în Iulie 1742, Ioasaf dă o scrisoare de indulgenţă (pp. 102-3) [1]. **N. Iorga.**

DĂRI DE SAMĂ

Generalul R. Rosetti, *Evoluţiunea mijloacelor şi a chipului de făptuire a războiului de la moartea lui Ştefan-cel-Mare până la acea a lui Matei Basarab*, IV, *Fortificaţiunea* (din „Memoriile Academiei Romîne“), Bucureşti 1932.

Luminos studiu, care cuprinde explicaţii generale putînd servi de bază la orice expunere de amănunte (v. mai ales observaţiile de la pp. 2-4). Se fixează rolul, însemnat, al mănăstirilor întărite (p. 7), comparîndu-le cu *Kirchenburg*-urile săseşti. Se suggerează un studiu asupra curţilor boiereşti fortificate (p. 10). Întăririle în cîmp deschis sînt apoi luate în vedere. De la p. 13 înainte se descriu atacurile şi asediile de cetăţi înfăţişate în toate detaliile.

* * *

C. Xeni, *Take Ionescu*, Bucureşti 1932.

Această carte, destul de întinsă, cuprinde amintirile înduioşate ale unui ajutător şi prieten. Multe amănunte de viaţă intimă, care

[1] V. şi Gelzer, Vom *Heiligen Berge und aus Makedonien*, Leipzig 1904, pp. 193-4. Despre Moscopole spune: „După legendă număra atunci 8–10.000 de case, pe cînd acum au rămas numai 2454. Negustorii mergeau până în Polonia, Rusia, Germania“, Cîrjaliii ar fi fost Pomaci (p. 205).

www.dacoromanica.ro

nu se pot găsi aiurea. Forma e uşoară şi plăcută. Cîteva ilustraţii.

Interesantă rostirea încă din 1890 a ideii că politica României trebuie făcută pentru toţi Romînii (p. 67). Remarcabile şi cuvintele de milă şi de înţelegere pentru ţerani la 1888 (pp. 92-3). Frumoasă împotrivirea la darea în judecată a lui I. C. Brătianu (pp. 94-5). Neaşteptată legătura cu poetul concepţiilor filosofice indiene Jean Lahor, despre care aflăm de aici că-l chema Henri Cazalis şi că era medicul băilor de la Aix (pp. 178-80).

La 1907 Take Ionescu a fost pentru o nouă expropriere (pp. 199-200). D. Xeni reproduce ceva din discursul lui la Casa Rurală în 1908 (pp. 205-6).

Lămuririle privitoare la atitudinea lui Take Ionescu în Februar st. v. 1918, cînd el cerea alături de Aliaţi să nu se încheie pacea căci nu s'a încercat a se îndeplini recomandaţiile lor formale: prelungirea frontului ucrainian *(de fapt inexistent)*, „evacuarea armatei întregi sau a unei părţi", „organisarea plecării familiei regale şi a guvernului regal" sînt nouă şi de mare valoare (pp. 331-4). Se subliniază şi refusul lui Clemenceau de a admite pacea şi răspunsul subtil al lui Sonnino (p. 392, nota 1). Data e de corectat: acestea s'au spus în legătură cu cele patru Consilii de coroană. Tot aşa de utile ştirile, luate dintr'un discurs al lui Czernin (3 Octombre 1918), că, la Răcăciuni el i-a vorbit regelui de „trădare", a rămas nestrămutat asupra Dobrogii şi n'a adaus şi abdicarea, cum o cerea Carp (se dă şi răspunsul acestuia, p. 396: „D. P. P. Carp vă roagă să spuneţi respectuos M. S. Regelui că, după părerea lui, chiar dacă regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămînerea lui pe tron ar da naştere la o serie de convulsiuni care ar face dinastia imposibilă şi ar îngreuia vindecarea rănilor causate printr'o politică fatală"; p. 396), numai de teamă „ca regele, pentru a se salva, să nu se pună iar în fruntea armatei sale şi să prelungească astfel războiul, ceia ce ar fi provocat, nu numai sacrificii mari, dar ar fi contrazis şi alte interese ale noastre de ordin militar" (pp. 396-7). Răspunsul lui Take Ionescu, care se poate vedea din publicarea actelor înseşi în n-l trecut al acestei reviste, nu e chiar acela pe care-l dă d. Xeni (p. 397). Şi nici prinţul Carol n'a spus cuvintele: „Sper că în această ţară se va găsi un bărbat destul de patriot care va ajuta pe rege a nu iscăli o pace înjositoare" (v. p. 398). La gara de la Nicolina acei cari conduseră, la miezul nopţii, misiunile aliate care plecau, erau, şi din causa ceasului anume ales pentru aceasta,

www.dacoromanica.ro

nu „mii de oameni", ci puțini de să-i numeri pe degete. Guvernul Marghiloman a fost cerut și de Brătianu, ca acela care avea mai mare trecere la dușman și putea angaja mai puțin însuși poporul romîn. Nu găsesc în protocol nici protestarea energică a lui Take Ionescu contra ideii acestui Ministeriu (v. p. 400), asupra căruia regele Ferdinand a plîns.

De reținut și articolul din *Le Temps,* în care Brătianu era învinuit că „tratase pe ascuns cu oarecari emisari de la București" (p 401). Tot așa declarațiile făcute autorului de Clemenceau, care ar fi declarat că, făcînd noi pace, nu mai putem spera „realisarea revendicărilor noastre" (p. 402). Altora din refugiați același șef al resistenței francese li se plînge că Brătianu a tot cerut, „timp de două luni", lucruri de ordin material, între altele și garanția Tesaurului de la Moscova" (și *ce bine făcea!),* pentru ca în urmă să-i comunice că trebuie să încheie pacea separată Devenind tot mai violent, Clemenceau spunea că România nu mai e legată de Aliați, întru cît ei n'au cerut României decît „să nu semneze o pace legală" și „Guvernul să părăsească țara protestînd" (p. 402). Nu cunoaștem telegrama „de o severitate unică în analele diplomatice" pe care Clemenceau, după notele autorului, declara că a trimes-o lui Brătianu (p. 403). Se semnalează și înlăturarea steagului românesc de lîngă acelea ale luptătorilor, în Maiu *(ibid.).* De mare greutate e și declarația lui Take Ionescu, reprodusă de d. Xeni (p. 404), că „încă din Decembre 1917 simțise că cercurile hotărîtoare se îndrumează încet și tainic spre o pace separată".

Tot așa de interesantă e declarația de la 10 Mart a lui Foch că „pace separată nu se va face, că generalul Berthelot va face din armata romînă nucleul unei alte armate puternice și că resistența pe frontul nostru va continua" (p. 404). Din ziarele austriece și neutre d. Xeni culege că în căderea lui Czernin (April) se vedea, ca element de supărare a Germaniei, și tolerarea dinastiei românești *(ibid.).*

Bine face d. Xeni și că subliniază ticăloșia, în telegrama lui Marghiloman către rege pentru încheiarea păcii, a termenului de: „cu o mare satisfacție" (p. 405). Ar fi trebuit reprodus în întregime protestul celor de la Paris. Cîți mai trăiesc sînt datori a ni da o colecție de acte despre acțiunea lor; nu știu cît cuprinde din ele broșura d-lui R. Seișanu, *Take Ionescu,* 1930. Neîmpărtășindu-se la suferințile noastre – și n'o putem uita – au făcut să se audă

www.dacoromanica.ro

însă la Paris, cînd trebuia, glasul resistenței morale a adevăratului popor românesc. O clipă au uitat că fuseseră – cum vor fi din nou – politiciani, pentru a fi numai Romîni. De cei din țară nu se poate spune, din nenorocire, același lucru.

În acea culegere trebuie să aibă loc declarația d-lui Pichon, ministrul de Externe al Franciei, de la 12 Octombre, care recunoștea „Comitetul Național" de acolo ca „interpretul cel mai autorisat" al nației românești, dîndu-i asigurarea că „poate conta pe concursul întreg al Franciei" (p. 413). Și tot așa scrisoarea colegului engles al lui Pichon, Balfour, către Take Iouescu, în care e vorba de „credința (acestuia) în triumful final al dreptelor aspirații ale poporului romîn". Încă mai semnificativ ce scrie Sonnino, la 22 Novembre: „Guvernul italian e fericit să recunoască Consiliul Național al unității românești și să aibă raporturi cu el pentru revendicarea unirii la patria mamă a conaționalilor supuși stăpînirii străine" (p. 413), Se adaugă și aceste cuvinte ale conducătorului politicei externe a Statelor Unite, d. Lansing: „Guvernul Statelor Unite nu e indiferent față de aspirațiile poporului romîn, *atît în afară,* cît și în margenile regatului", făgăduind ca, la timpul său, „să-și exercite influența pentru ca justele drepturi *(sic)* politice și teritoriale ale poporului romîn să fie obținute" (p. 414).

Culeg și această apreciere, tăioasă, a lui Clemenceau asupra lui Brătianu: „Nu poate fi cineva Suveran și șef de partid în același timp" (p. 415). Și observația că la 31 Octombre 1918 între șefii de Guvern chemați pentru a fixa preliminariile păcii nu se afla acela al Guvernului romîn (p. 418) Nici opoziția la „balcanisarea centrului Europei" pe care o represinta Gustave Le Bon, generalul Mangin, nu prieten al nostru, și chiar d. Tardieu nu e de neglijat (p. 418 și urm.). Discursul lui Take Ionescu la această adunare de intelectuali e foarte frumos (pp. 419-20).

Trebuie să se ție samă și de ce a spus Take Ionescu că am fi cîștigat în Banat pe calea arbitragiului pe care a răspins-o disprețuitor Brătianu (pp. 428-9).

La invitația lui Brătianu, în Decembre, de a reveni pur și simplu în Ministeriul pe care-l formă, Take Ionescu răspunde cerînd ca el să cuprindă „toate partidele" și Romînii de peste hotare (p. 433); cerea și, pentru sine, represintarea României la conferință. Refusul aceluia care n'a înțeles niciodată ce poate însemna și cît poate folosi colaborația a fost imediat și absolut.

www.dacoromanica.ro

Se apasă și asupra lungii zăbăvi a sosirii lui Brătianu (numai la 15 Ianuar 1919, Conferința fiind deschisă de la 29 Novembre 1918). Atunci își adauge pe Mișu, rămas până la sfîrșit cel mai îndărătnic germanofil pe care l-am cunoscut. Cu Take Ionescu au schimbat numai cărți de visită (p. 435). I se acordă doi reprezintanți față de trei ai Serbiei *(ibid.)*. La 3 Februar, a doua zi după exposeul lui Brătianu, *Petit Parisien* afirma că am fi oferit Dobrogea-de-Sud pentru Apusul Banatului *(ibid.)*. Interviewul din *Le Matin* al șefului Guvernului romîn face, o spunem noi, greșeala de a se adresa „mai ales" lui Wilson peste capul hotăritorului Clemenceau, adăugind apoi un al doilea „mai ales" către Franța, de care se vorbește *numai supt aspectul comunității de rasă și a legăturilor culturale* (p. 437).

D. Xeni arată că orașele de la Apusul României de azi le-am avut, abia în Maiu, prin Franța și Italia, contra Angliei și, firește, a Americei. Pentru Banat au fost „cinsprezece ședințî" (p. 439).

Conflictul lui Brătianu cu Conferința pentru inițiativa – *așa de fericită* – contra Ungariei, care atacase Cehoslovacia, e apoi schițat (p. 441); României i se refusă locul în comisia reparațiilor, pe care-l avea Serbia *(ibid.)*.

Nu se cunoaște memoriul, din 8 Iunie, al lui Take Ionescu pentru a căpăta Guvernul național. În el se invoca și greșeala lui Brătianu de a fi făcut us față de Mackensen de un tratat care trebuia dat uitării. Tratatul celalt, din 1916, nu vorbește, natural, de Basarabia. Take Ionescu vrea să se discute situația actuală. Totuși amintirea trecutului era de mare preț. Dar firește cu discreția care capătă multe, și nu cu îngîmfarea înaintea căreia se astupă și urechile cele mai prietene (v. pp. 442-5). El pretindea că Brătianu ar fi mers în năcazul lui, până acolo încît ar fi amenințat să facă războiu Sîrbilor (cf. și p. 458 și nota 1). Se știe că la 1-iu Iulie Brătianu, depuindu-și memoriul, a plecat.

Guvernul Vaida-Voevod n'a semnat fără greutate tratatul pe care-l răspingea Brătianu: au trebuit mari silințî ale celor cari pricepeau că altfel nu se poate și că efectele rele, care se scontau, nu se vor produce. Nu e exact că „țerănismul" s'a format în Parlamentul din 1918, nici că acesta era „pestriț, fără coesiune, fără ideie conducătoare", „haotic" (v. și p. 466). Haotic era numai Guvernul, pentru lipsa de direcție a căruia nu trebuia jertfit Parlamentul. Marghiloman nu putea fi oprit de la cuvînt, și ce s'a aplaudat în

www.dacoromanica.ro

discursul lui au fost adevărurile spuse contra lui Brătianu, pe care ţeraniştii nu-l puteau suferi şi pe care Romînii din provinciile reunite nu-l cunoşteau şi nu-l iubiau. D. Xeni uită că, în răspunsul acestuia, la o întrerupere a mea, el s'a plîns de Take Ionescu, urîndu-mi să fiu ajutat în momente grele altfel de cum a fost el la Paris. Asigur pe d. Xeni că discursul următor, al d-lui Maniu, oricare ar fi valoarea lui şi „ovaţiunile" partisanilor, *n'a* fost „emoţionant" : în el se arunca toată vina pe „opinia publică a Vechiului Regat", care „s'a declarat în contra politicei de resistenţă", pe care evident el ar fi voit-o.

Un alt paragraf apără întâietatea lui Take Ionescu în ce priveşte ideia „Micii Înţelegeri". Se iea dată prin declaraţii formale din 22 Ianuar 1919 (p. 465).

Nu mă miră opoziţia lui Mişu la încheiarea convenţiei între România şi Ceho-Slovacia la 23 April 1921 (v. pp. 470-1), urmată de aceia de la 7 Iunie între România şi Serbia. E o greşeală să se creadă că în ţară a fost „indiferenţă" faţă de aceste acte de asigurări aşa de importante (p. 472). Că a fost o continuă opoziţie liberală, e sigur. În ajunul venirii din nou la putere, I. Brătianu se lovia încă, într'o conversaţie cu mine, de acest act pe care-l socotia fără folos. Şi tot aşa de sigur e că generalul Averescu, şeful Guvernului în care Take Ionescu era ministru de Externe, „vedea fără entusiasm" acest preţios resultat (p. 473).

În greutăţile lui Take Ionescu faţă de întoarcerea Habsburgului în Ungaria erau şi anume planuri de la Curtea românească (v. pp. 474-5). Se fixează şi punctul de vedere al lui în chestia unor negocieri cu Sovietele, în care, ca şi Guvernul presidat de mine, el a fost contra oricării discuţii cu privire la Basarabia (pp. 478-9). Frasa din Mesagiul de la 1921 prin care se cerea concursul tuturor partidelor nu e numai de la liberali: într'o conversaţie cu d. Ştirbei eu am propus-o, nu contra politicei externe a lui Take Ionescu, pe care l-am ajutat din răsputeri să ajungă şef de guvern, ci din causa celei interne a generalului Averescu (p. 480).

Take Ionescu n'a primit Guvernul, cum îi cerea regele, ca un „serviciu personal" (o, „serviciile personale" în Monarhia constituţională...), cu „mare tristeţă", ci cu îndoieli pe care mi le-a exprimat de mai multe ori cu privire la acceptarea de un Parlament, a cărui disolvare nu-i fusese acordată, a guvernului său. Aflu că majoritatea averescană spera că, răsturnînd pe Take Ionescu, va veni

www.dacoromanica.ro

un Guvern Coandă; dar pentru aceasta trebuia, in adevăr, multă naivitate (v. p. 483). Eu am fost acela care am recomandat primului ministru să nu răspundă unor insultători vrednici de despreț, ci să declare că regele va avisa.

Toată această parte e tratată, nu înțeleg de ce, cu o grabă care face rău memoriei pe care d. Xeni înțelege a o servi și, în alte părți ale lucrării sale, a servit-o de sigur, și esențial.

Iarăși e neînțeles de ce nu se vorbește de lupta pe care a dus-o Take Ionescu în alegerile lui Brătianu. În ea, purtată alături de mine, el a fost de o prietenie, de o atenție, pe care nu le pot uita. La adunarea din Ploești a așteptat două ceasuri, scoțînd la cuvînt oratori improvisați, ca să pot veni de la Sinaia, unde întîrziasem. Trebuie să-i spun d-lui Xeni încă un lucru, care-l poate interesa: viind la mine pentru visita de despărțire înainte de a pleca în Italia, mi-a recomandat mie, aliatul din ultimul moment al ultimei fase, cu totul alta, dintr'o viață foarte influențată, pe amicii săi politici. Avea în căutătură și în glas ca un fel de temere prevestitoare, care m'a lovit și m'a mișcat.

* * *

N. Bănescu, *Ion I. C. Brătianu (1864–1927)* (1930).

Lucrarea d-lui N. Bănescu despre șeful său politic e însuflețită de un sentiment de frumoasă pietate. Proporțiile, care lasă războiului o parte prea mică, mi se pare că ar fi trebuit să fie altele. Analisei, cu extrase, a discursurilor omului de Stat ar fi fost bine să i se substituie o presintare a concepțiilor de care a fost dominat acest om a cărui putere de prestigiu întrecea capacitatea de ideație și posibilitățile de talent. Multe ilustrații inedite.

* * *

Artur Gorovei, *Artistul Matei Millo (insemnări biografice)* (în „Memoriile Academiei Romine"), București 1932.

Corespondența tînărului actor Millo e de un deosebit interes. Se dau știri și asupra familiei. Ea e de sigur francesă: Millot. Boscovich trebuia citat în textul italian. „Ciugria" e „Cingria", veche familie ragusană. Curtea Franciei e, firește, regală, nu „imperială". Asupra lui Ienacachi Millo erau de văzut și ale mele „Documente Callimachi".

www.dacoromanica.ro

D. Gorovei dă testamentul unui Ienacachi Millo (de sigur nu cel din 1826) (p. 2 şi urm.). „Pravila ce se numeşte falkidios" e „legea Falcidia", de fapt romană. Bătrînul boier ar fi vrut să facă „apoclifs" (*apoclis* – v. p. 8 –: ἀπόκλειστος „înlăturat") pe Matei, fiul cel mai mare, „ca unul ce ni-au pricinuit multe supărări, carele de toţi sînt ştiute" (dar căpătă Budeştii şi Zaciujenii, la Orheiu). Are şi alţi fii: Iordachi, Andrei, Ioan şi fetele Catrina, Măriuţa, Zoe, Ruxanda, Smaranda. Andrei cere „malul" Mirceşti, viitoarea moşie a lui Alecsandri. Se întrebuinţează neologisme ca „a cultiva".

Matei e îngropat în 1801 la Spătăreşti, soţia lui trăind şi până la 1834 (un act de mutare de sat în 1833: sătenii erau datori a face strajă la curte; p. 6, nota 1).

D. Gorovei arată că Matei a adus în 1775, Ianuar, de la Petersburg pe Dumitraşcu, fiul lui Grigore-Vodă Ghica: ştim că acesta era dat la şcoala de cadeţi de acolo, după ce fusese prins cu tatăl în Bucureşti (v. p. 8). Se arată cariera şi înrudirile lui (şi cu Başoteştii). „Aritmetica" din 1795 a lui Matei († 1796) e, de fapt, a lui Amfilohie de Hotin. Tanoviceanu a vorbit de versurile lui (aceleaşi „Memorii", seria II, XX).

Vasile, fiul lui Matei, soţ al Zamfiriţei Prăjescu, boier fără mare rost, are şase fete, călugărite, şi fiii: Matei, artistul (n. 25 Novembre 1814) şi Alecu. Dascăl pare a-i fi fost lui Matei un Dimitrachi „Zgoura Katziko". Trece la pensionul lui Cuénim (aceasta e forma bună – v. p. 12, nota 3 –; cf. Iorga, „Hurmuzaki", X, la tablă). Începe a juca la această şcoală şi capătă un ceasornic de la Vodă (p. 13). La 1835 e la Academia Mihăileană (pp. 14-5). „Thiţa Zoiţa Miclescu" e în adevăr mătuşa (θεῖος, θεῖτζα). Se arată unde era „Academia": în faţă cu Otelul Petersburg. Vodă e pentru el „babaca Mihalache". Scrisoarea pentru pierderea mamei, în 1836, pp. 16-7. Millo va critica pe Domn, care „nu caută decît să sature pe cei sătui şi să mîngîie pe cei ce rîd" (p. 21). Dar merge în frac la Curte (*ibid.*): n'are bani pentru teatru (*ibid.*). El se îngrijeşte şi de frate. La 1840 plecarea la Paris, cu Nicu Mavrocordat (pp. 28-9). Curioase cele două scrisori din 1852 ale lui Lascar Catargiu către Alecu (pp. 30-1).

* * *

Alex. Lăpedatu, *Din grijile şi greutăţile unei Domnii, opt scrisori ale lui Gheorghe Ştefan-Vodă către Ioan Kemény* (din „Memoriile Academiei Romîne"), Bucureşti 1932.

www.dacoromanica.ro

Din colecția d-lui Iuliu Marțian de la Năsăud d. Al. Lăpădatu publică opt scrisori ungurești ale lui Gheorghe Ștefan-Vodă, care, ca tot ce a pornit de la acest voios și vioiu suflet de vechiu Moldovean, sînt deosebit de interesante.

La 22 Novembre 1653, din Roman, el scrie lui Ioan Kemény, mulțămind că ajutorul ardelean l-a mîntuit de „balaurul străin nemilos și fără Dumnezeu care ni sugea sîngele și care era flămînd de săracele noastre averi ca leul ce urlă". Fostul Logofăt nu păstra multă recunoștință acelui care fusese Domnul și stăpînul său (p. 12). Cum va face-o în toată această ticăloasă Domnie, noul Domn cere bani cu împrumut, arătînd că tot ce-a avut a trebuit să deie Sultanului, Hanului, Sultanei Validelè, hogei împărătesc și să cheltuiască pentru oaste și alte nevoi. Tot atunci Gheorghe Ștefan cere și liberarea a doi Greci prinși la Făgăraș, dintre cari unul se chiamă Iani, dar celalt Miron (p. 13, no. II).

Peste trei zile, din aceiași tabără de la Roman, el dă știri despre Tatarii porniți contra regelui Poloniei, care, scrie Hanul, nu trebuie ajutat. Se teme de prădăciunile acestor prieteni ai lui Vasile. Pentru cei doi cai turcești trimeși lui Rákóczy trebuie recurs și la frumoasa scrisoare românească a Domnului pe care am dat-o în *Studii și documente,* IV.

A doua zi, tot de la Roman, vorbind tot de Tatari, ni se dă încă un cas de întrebuințare de către șefii Musulmanilor vecini a limbii românești: *Hanul scrie în această limbă lui Rákóczy* (p. 16, no. IV). El, Gheorghe Ștefan, pune s'o traducă în ungurește. I se ceruse peșcheșul pentru Han.

Pe larg scrie Vodă tot lui Kemény a doua zi (pp. 17-8, no. V). E vorba de lefi ale Ungurilor din Moldova și de răsplata cerută de comandantul ardelean. Cum se întorc Ungurii de la Hatmanul polon, el se roagă să nu-i mai prade, ca Tatarii, țara.

Gheorghe Ștefan stăruie și pănă în iarnă la Roman. Iată-l acolo și la 2 Decembre (scrisoarea cu n-l VI, pp. 20-2). Tot știri despre Tatari (la p. 20 cred că nu e „Feleke Slech", ci „Fekete Slech", Șleahul Negru; „Humany" e Uman. „Kopiosz" pentru un „căpitan" al Lupului pare rău cetit). „Buțulești" e cunoscuta moșie a lui Gheorghe Ștefan.

La 9 ale lunii (p. 24, no. VII) o scrisoare de informații în același domeniu. „Sciavus-Pașa" e *Siavuș.* Obișnuita tînguire de bani.

Numai la 13 Ianuar 1654 Domnul poate scrie din Iași (pp. 25-6,

www.dacoromanica.ro

no. VIII). Cu veşti de acelaşi fel, se arată stăruinţa lui pe lîngă Han ca să ucidă pe Vasile, refugiat în Crimeia.

* * *

Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan-cel-Mare*, II, *Documente interne, 1438-1456, 1438-1458*, Iaşi 1932.

Partea întâiu a acestei atît de importante colecţii conţine documentele interne ale urmaşilor lui Alexandru-cel-Bun.

Primul act, presintind pe lîngă resumatul originalului şi o traducere, şi încă a bunului tălmăcitor Gheorghe Evloghie, arată cît de greşit se redau de traducători vechile documente: din ДОУМА НЕМЕЦКОН s'a făcut un „Duma Nemţeanul" (e vorba, firește, de un pîrcălab de la Neamţ; d. Costăchescu crede că e vorba de o *moşie* la Neamţ, p. 6).

La 17 Ianuar şi 17 Februar 1438 (n-le 1, 2), Ilie dă un document ca „Domn al ţerii Moldovei", Ştefan fiind numai adaus: „şi fratele Domniei Mele, Ştefan Voevod". Ştefan figurează şi la marturi. Dar la 3 Februar din acelaşi an nu mai e vorba nici într'o privinţă de Ştefan. În lista boierilor sînt deosebiri: lipsesc Neagoe Logofătul, cel de la sinodul de Florenţa, Piiatrea (nu Piatră) şi Manuil Grecul, care trebuie să fie de fapt un Grec şi un dregător influent; avem în schimb un fiu de protopop, Manoil, apoi pe Cîrstea Negrul, pe Costea al lui Andronic, alt Grec, – ambii în no. 30, ca dăruiţi, – pe un Iacuş Cerevat, pe Sfeţcu „Coşilovici" (adecă fiul lui Coşulă), pe Vlasin al lui Ponea (Ponici). Andronic n'a avut boierie: Grecii aceştia poate să fi venit de pe urma visitei Împăratului Ioan în Moldova, v. *ibid.*, p. 90 şi urm. (unde şi despre Mihul Andronic). E pomenit cu evlavie Mitropolitul Iosif, „părintele duhovnicesc", şi doamna Marinca, numită aici „Marena". Peste citeva zile, din Vasluiu, numai Ilie şi Ştefan stau alături, „Domni ai ţerii Moldovei" (no. 4), făcînd o danie soţiei lui Giurgiu Petrea. Interesantă menţiunea unui sat *„al diacului"*, secretarului domnesc, pe Sitna. *Alt şir de boieri:* apare un Simion Turcul, un Bogdan, Oană Ureche, un Iovan Balceanul, un Negru, un Şal (genetivul ШАЛОВЬ), un Coman, un Cămilă. Nu se explică nici titulatura diferită *o singură dată* – pe urmă apar ambii fraţi –, nici acea schimbare a Divanului. Neagoe reapare în 1439 (p. 33). Dar la 10 Maiu 1439 Ştefan singur face o danie, din Vasluiu. Cum scriitorul nu mai e Dionis Mara-

www.dacoromanica.ro

murăşeanul, nici Mihail Oţet şi Paşco – şi în redactarea documentelor personalitatea pisarului intervine –, un „grămătic" nou, Mihul, Mihail, viitorul Logofăt şi mare negustor în Polonia [1], dă stăpînului său titlul de „Voevod şi Domn al ţerii moldovlahe" (p. 31). Coşulă şi Cerevat se mai întîmpină la 1439 (p. 45). La 13 Septembre, din „Gura Cracăului", Ilie singur face o danie, a vămii de la Bacău, mănăstirii Bistriţa (no. 18). E un act scris în grabă, de Paşco ; boierii lipsesc. Din Vasluiul său, Ştefan face o danie mănăstirii Neamţului (no. 25) şi din nou grămăticul Mihai scrie, alcătuind şi un proemiu mai larg (no. 25).

De aici resultă că *numai la întîlnirea Domnilor în Suceava se dădeau actele împreună ; fiecare da pe sama lui cînd celalt nu era de faţă.* Şi eu m'am gîndit, ca şi d. Costăchescu, la disensiuni care nu par însă a fi avut loc înainte de fatala dată cînd Ilie a fost orbit de Ştefan (v. şi acolo, p. 79). Se mai vede că actele lui Ştefan scrise de Mihul sînt *brevi manu,* fără boieri sau cu puţini cari sînt de faţă.

Se continuă pănă la 1440 cu aceiaşi boieri, intervenind doar, la această dată, un Giurgiu Verişciac, tot Maramurăşean după nume, şi un Manoil Gîrbovul (p. 66).

La 30 August 1442 *ambii Domni sînt în Vasluiu* pentru una din obişnuitele lor întîlniri. *Fiul Roman nu e însă pomenit : să fi fost o ridicare a lui contra lui Ştefan, ceia ce va aduce ruptura între fraţi?* Păcat că actul din 8 Septembre (no. 34), păstrat numai în traducere, *n'are dată de loc.* Aici apare şi Roman, ceia ce ne-ar face a ne îndoi de autenticitate sau de *an.* Nici boierii nu corespund cu totul.

D. Costăchescu ar vrea să fixeze la Septembre 1442 jertfirea lui Ilie. Argumentul pe care-l aduce e că de la această dată înainte nu mai sînt împreună cei doi Domni. Dar nici de la Ştefan singur n'avem pănă tărziu în 1443 niciun act sigur, ci numai un resumat din Wickenhauser, supus bănuielii, ca tot ce se află în colecţiile harnicului Bucovinean.

Chiar autentic, documentul din 21 Septembre 1442 (no. 36) nu

---

[1] V., pentru acesta, fiul „popei" Iuga, p. 42. – Grămăticul apare totuşi şi la no. 4, unde forma e cea îndătinată. – Un Oană Roşca grămătic la 1439 (no. 17). La 1440 un Hristofor (no. 21). Poate fi acelaşi cu Cristea, no. 26. Apoi Luca, no. 31.

www.dacoromanica.ro

înseamnă că Ilie nu guverna partea din țară de unde-și trăgea veniturile. A-l găsi pe Ștefan la 6 Mart 1443 în cetatea Neamțului (no. 37) are importanță: aceasta înseamnă că *el trecuse în teritoriul fratelui ca dușman.* Îl vedem răsplătind pe vechiul credincios, care-i redacta actele ca „Domn al Moldovlahiei", pe grămăticul Mihu, calificat aici, în actul scris de Tador, tot „grămătic", ucenicul lui, mai simplu, ca pisar. El e așa de prețuit încît la 1-iu Maiu (no. 38) nu se mai dă ordin Logofătului să însărcineze pe pisar a pune pecetea, ci ordinul merge *direct* către acesta. La 14 Maiu o nouă și bogată danie se îndreaptă către Mihu și fratele, aprodul Dima (no. 40). Un alt frate, grămăticul Tador, de mai sus, îi e alipit în dania de la 30 Maiu următor (no. 43; v. pp. 147-8).

Nu numai locul arată războiul început, ci și alte elemente. Astfel se pomenesc intre boieri *doi ai fratelui Petru, care intervine ca ajutător:* Sima Vornicul și Tador Ceașnicul. E și un Vistiernic al Doamnei, Porcu. În jurul rebelului o lume amestecată: un Vistier Costea Perecichiu, un Stolnic Petrișor, un comornic Vană, un Spătar Albu, un ploscar Cernat, chiar un grămătic Șendrică, un Bunghe Comis, un Logofăt Sima, un Cămilă, un Vascovici. Dintre boierii Domniei duble la el sînt Neagoe, Petre Hudici, Duma Limbădulce și fratele Mircea, Boguș Vereșceac, Fetea, Negrilă, Cristea Negrul, Stanciui, Ponici, Balcean, Ureche, Vană, Julici, Albu, Bogdan, Gîrbovul. In frunte e Cristea cel mare, pomenit la 1442 numai după Petru Hudici. Un lurghici apare ca *primul pîrcălab de Cetatea-Albă* (fiul lui Iurg e un Maramurășean): e un boier bătrîn, tatăl Logofătului Oancea. Dieniș e acum Spătar. Cele două acte pentru Pobrata ar arăta că Domnul avea basa prin acele părți, de și al doilea act (no. 38), de la 1-iu Maiu, e datat din Suceava.

Înlocuit, Ilie, pe care se vede că-l părăsiseră mai toți boierii, va fi trecut în Polonia pentru a-și reclama Scaunul ce ajutoare căpătate de acolo. Bătut și prins, el a putut fi orbit la data de Maiu 1443, pe care o arată cronica.

Un moment, lupta fraților reincepe între Ștefan și Petru, care dă un document din Roman la 26 April 1444 (no. 54). D. Costăchescu îl pune în legătură cu scrisoarea lui Ștefan către Brașoveni, prin care vorbește de aceste frămîntări și de împăcarea cu care s'au terminat (p. 204, nota 3). Petru e din nou „iubit frate" la 1445 (p. 212).

În acest an, Logofătul (no 55) e Mihu, fratele lui Duma și

www.dacoromanica.ro

fiul popei Iuga, căruia i se zice odată: protopop (p. 362). Donațiile către el urmează (n-le 50, 60, 66). Oancea logofătul de la aceiași dată (no. 61) nu e fostul pîsar.

E curios că găsim pe Ștefan la 11 Mart 1446 într'un sat, la Davideni (no. 71). În Iunie e la Vasluiu (no. 72). Nu se mai pomenește de Petru. Ar mirosi iarăși a prefacere. Dar îndată iată-l iarăși la Suceava (no. 73).

Niciun document intern de la Roman după uciderea unchiului său. În loc e celalt unchiu, Petru, încă de la 22 August 1447. Pe mai multe pagini (p. 290 și urm.) d. Costăchescu elucidează complect ceia ce a urmat după omorul din familia domnească. Numele de „frate" pentru unchiu și „părinte" pentru bunic fac parte din titulatura obișnuită: de aici greșeala cu „văr" în Ureche (v. p. 296). La osebirea, firească, a lui Petru acesta de Petru Aron, călugărul Aron, care și-a luat numele de Petru, nu e oare acesta acel domn al Cetății-Albe care e călugăr, pomenit in Arhivele venețiene. (Iorga, *Notes et extraits,* la această dată)?

La 23 Februar 1448 Petru gonise pe „fratele" care se refugiè la Colomeia (no. 84). Boierii sînt cu Petru, și la ei se adaugă Oană Pintece, Borciul, Ivașco Ciortan, Ginea și Ioan Bizdîgă; un Vistier Danciu, un Costea Orășescu și Mihul sînt cu dînsul *(ibid).* Și Ivan Porcu-l sprijină (no. 89, o donație pentru dînsul). La pagina 353 și un Nicoman, la p. 366 un Cozmiță.

Petru, care pomenește și pe mamă-sa Maria (pp. 353, 365), continuă a hotărî din Suceava fără a mai îndeplini rostul de Domnjude itinerant. Doar îl aflăm odată, la 5 Octombre 1448, între zidurile Pobratei (no. 94). Numărul actelor păstrate de la dînsul e neobișnuit de mare.

Alexandru, fratele lui Roman, începe cu documentul dubios din 21 Februar 1449 (no. 37) și cu cel, neîndoielnic, din 8 April următor (no. 98). Actul e scris de Vasco Grămăticul, după orînduiala Logofătului Mihul, care se pare a fi provocat schimbarea; *deocamdată boierii marturi lipsesc,* de și locul e Suceava. Al doilea act, acum din Roman, 26 Maiu 1449, scris de Vulpaș, are pe Petru Hudici, pe Duma Brăescul, pe Stanciul, pe Manuil, pe Mircea Limbădulce, pe Costea, pe Costea al lui Andronic, pe Balcean și pe Șandrică Tolocico, pe Vistierul Petcu, pe Oană Pintece (v. p. 381 și urm.) și pe *al doilea pircălab de Cetatea-Albă cunoscut: Petru* (no. 99), apoi (no. 100) și pe Tador Moica, Radu Pisc, Hotco

www.dacoromanica.ro

Creţescul, Lazea, Giurgea Comisul. Se făcuse deci în jurul acelui care purta numele venerat al lui Alexandru-cel-Bun o adevărată concentrare de boieri, cari părăsiseră pe Petru. O întreagă poveste se leagă de alt pîrcălab, poate tot la Cetatea-Albă, Costea, care a dat împrumut heregariului Gheorghe 800 de zloţi, cu cari acesta iea în arendă de la Petru-Vodă hereghia şi vama, dar pierde totul. El isprăveşte cedînd creditorului satul căpătat lîngă Vasluiu de la „Ştefan Voevod" şi casele „de la Corn în Suceava" [1].

Alexandru nu stă însă locului: cel ce fusese în Maiu la Roman e acum la 27 Iunie în Iaşi (no. 101). De aici trece la Vasluiu (p. 395). Fără boieri el pare a fi într'o expediţie, unde-l duseseră boierii răsturnători ai lui Petru, căci n'avea decît zece ani. Se ştie că la 12 Octombre el a fost învins de Bogdan, unchiul său, la Tămăşeni lîngă Roman, pierzînd pe Oancea Logofătul şi pe Costea al lui Andronic.

Starea ţerii a fost însă cumplit de tulburată, căci pentru un an, cînd şi lupta cu Polonii, avem numai şase documente (n-le 104-9), dintre care patru păstrate doar în resumate româneşti, totdeauna îndoielnice. Şi la 31 Iulie 1451, cînd e la Roman, Bogdan, pomenind şi pe fiu, Ştefan, are pe lîngă dînsul numai pe Oană Pîntece şi pe Bratul, iar încolo tot oameni noi: Oţel, fost pisar, un Vornic Dragomir, cu nume muntean, un Vistier Onicică, un Postelnic cu numele quasi-ţigănesc de Ciopeiu şi, ca Logofăt, pe un Petru (no. 108). La 13 Septembre, în Suceava, el nu dă niciun martur (no. 109). Tot aşa numai cu fiul şi cu Petru e în Octombre (no. 110), cînd, peste cîteva zile, îl ucide Petru Aron, la Răuseni. *Germanus avunculus* din Dlugosz n'ar fi un Gherman, unchiul, vre-un frate din flori al lui Alexandru-cel-Bun însuşi?

La 24 Februar 1452 Alexandru-cel-Tînăr era la Vasluiu, venit atunci sau *poate instalat de mult* în Ţara-de-jos (no. 111). În Septembre abia el poate cita boieri, puţini: Duma Brăescul ca Vornic, pîrcălabul Costea, în care se răzima, Lazăr şi Lazea Piticul, Vistierul Duma, Radul Piscu şi un Postelnic Petrică (no. 113). În Octombre e la Suceava (no. 115), cu aceiaşi şi cu Stanciu, Petru, Balcean, Pîntece, fost al lui Bogdan, Cozma Şendrescul, Teodor

[1] D. Costăchescu-şi aminteşte şi de Laurenţiu, Polon ori Sas, care la 1433 făcea bani pentru Domnie (Hurmuzaki, XV, pp. 18-9). Vlad Zlătărescu de la p. 399 e însă în adevăr fiu de zlătar.

www.dacoromanica.ro

Vascan, Şendrică, Cozmiţă, un Scurtul şi – onoare deosebită pentru harnicii cărturari – *toţi pisarii:* Toader Prodan, Cristea şi Vulpaş, aduşi ca marturi pe lîngă Steţcu, redactorul actului. În Decembre numărul boierilor e şi mai mare, imposant, cu Manuil, cu Băicean, cu Bratul, tot de la Bogdan, cu Costea Oräş şi Costea lui Dan, cu Moica, cu Şandru din Dorohoiu, cu Hodco al Creţului, cu Vlasin, cu Vistierul Duma şi Spătarul Albu, cu Goian, cu Giurgiu şi un nou Giurgiu, Găurice. V. şi no. 117. Ei vor rămînea de acum aşa. Se vor mai adăugi Şandru de la Hîrlău, Petru al lui Iachim (şi un frate după mamă al lui Ştefan-cel-Mare e Iachim), un Iurie al lui Mihăilaş, un Stolnic Ivan (no. 127). Se face o mare danie lui Mihail Logofătul (no. 128). Găsim şi pe Vitolt cel cu biserica neobişnuită de la Lujani (descrisă de d. Gh. Balş), moşia sa (no. 131), luată de la Costea al lui Vrană, şi Ripujinţi.

Alexandru e încă la Suceava în Ianuar 1454, cînd dă un document fără boieri (no. 133) dar apoi nu mai avem niciun act de la el, pe cînd Petru reapare, dar în satul ieşean Băiceni, la 25 August din acel an (no. 134). Pintece a trecut la el, cu Duma, Oräş, Petru fostul Logofăt, Lazea Piticul, Hodco. Dar el îşi are şi boierii lui: Duma, Micaciu, Toma lui Cinde, Ignat Popescul (aşa scris), Micul Postelnic, Ion Buoreanu, Sin Stolnicul, Tedor al posadnicului, Petru Ezereanul şi un Dragoş. In aceiaşi zi, trece la Cotnari (no. 135). Abia în Octombre ajunge, fără boieri, la Suceava, unde un act i-l scrie Gheorghe Sîrbul, care e şi cîntăreţ (no. 136). In Decembre tot singur e la Neamţ (no. 139): nu se dă nici scriitorul, care e probabil un călugăr.

În Februar 1455 Alexandru reapare: la el se ştie pisarul, dar se uită a se însemna locul (no. 140): copilul face o danie Neamţului, alături cu maică-sa Marina *(sic)*, care e Marinca. Pisarul Dobrul reiea tradiţia de pe vremea lui Ştefan, fratele lui Ilie, şi vorbeşte de „Voevodul şi Domniile a toată ţara Moldovlahiei" (p. 521). Documentul a fost declarat ca falş de toţi: ne întrebăm însă de unde s'a luat Doamna, regenţa ei, titlul „moldovlahic", numele lui Dobru. E probabil că s'a copiat, poate cu greşeli, un act anterior, stricat. Apoi de fapt Alexandru e atunci în Moldova-de-sus, dînd, tot prin Dobrul, un document din Iaşi, la 8 Februar următor (no. 141). Boierii au revenit în parte la el: e cu Duma, Manoil, Stanciu, Pintece, Cozma, Tedor, Albu, Petrică şi pîrcălabii

www.dacoromanica.ro

Petru şi Danciu. Documentul din Bănila 6963 ar dovedi o fugă prin Bucovina (v. p. 528). Cu el sînt cei de sus şi Coste al lui Dan, Ivanco Brăescul, Şandru Logofătul, Buhtea Comisul. Pentru lupta de la Movile, în care e bătut, în Mart sau Maiu următor, ar trebui luat satul dorohoian. Moartea, în August (după Azarie) la Cetatea-Albă, s'ar explica mai curînd prin aceia că Petru Aron, învingător, îl închisese acolo. V. pp. 58-70.

Încă din Iunie, noul Petru e la Suceava, cu Dobrul, cu Petru Logofăt, dar fără boieri (no. 143). Mihail Logofătul era cu dînsul (no. 145). În Iulie avea lîngă el pe Mitropolitul Teoctist, pe egumenul Eustate de la mormîntul lui Alexandru-Vodă, întitulat „arhimandritul nostru", pe Bratu, căruia i se zice Marele, pe Manoil, Lazor, Stanciu, Hodco, Baiceanu, Şendrică, de la Şendricenii Dorohoiului, pîrcălabii Danciu, Duma, Şandru, Duca, Micaciu, Goian, Albu, Sin, acum la Hotin, Mihul Stolnic (p. 577), Steţco al lui Dămăcuş, curtean nou, Dragoş, Petru Comis şi cîte unul nou, ca Muntenii Dragoslav şi Radu (no. 145). Şi Pîntece se adauge apoi, şi Domnul fost călugăr reţine pe cei doi clerici (no. 146). Ceva mai tărziu Mitropolitul măcar e lîngă dînsul (no. 147. V. şi n-le 148, 149). Şi în Decembre rămîne aceiaşi tutelă: nu va fi fost Teoctist contra polonofilului Alexandru (v. n-le 150, 151-2). Aceleaşi amintiri călugăreşti par a-l fi îndemnat la donaţia de la 15 Februar 1456 pentru protopopul Ioil, care şi-a făcut din fiul Gheorghe un grămătic (no. 153); e nelipsit Mitropolitul, ca şi în Iunie (no. 155). În Iunie el rămîne, dar dintre boieri sînt numai Petru Logofătul, pîrcălabul Stanciu, Mic Craiul, Petru Comisul, un Iurie Şerbescul, un Hrincu de la Mamornița, un Sulger – primul citat ca martur domnesc–Tudor, un Mihai Stolnicul, un tot aşa de de nou Roman Tule. Iarăşi legătura cu clericii, căci se pomeneşte popa Rusul şi fiul Bogdan. Şi, cu toate că nu e vorba de o donaţie suceveană, se chiamă, în lipsă de boieri, fruntaşii Sucevei: Serchiz voitul armenesc, cu Ivaşco Armeanul, cu Ivaşcu Fultuc şi fratele, cu fiii lui Oprişea (no. 156). Se simte omul la ananghie. Atunci vine apelul la Turci. Agonia dură pănă în April, cînd se căuta o înţelegere cu comandanţii poloni de la graniţă (no. 234). *Venirea lui Ştefan-cel-Mare a fost deci precedată de o desfacere a boierilor de Petru.*

În apendice, no. 161, actul de la Ştefan, şi anume din Suceava, cu boierii, între cari un cliucinic, chelar, un nume propriu.

www.dacoromanica.ro

O a doua serie cuprinde documente externe, mai ales slavone, la care s'au putut aduce îndreptări, pentru cele latine trebuind o altă pregătire, mai ales în ce privește punctuația. Traducerile acestea sînt, din nenorocire, greșite, începînd cu „ad perpetue rei memoriam" („spre veșnica amintire") ca: „spre amintirea lucrului veșnic". Se începe cu omagiul din 1387 al lui Petru-Vodă. Bună identificarea numelor în actul de la 6 Maiu 1387: „Dzula"-Julea (tatăl lui Julici), dar „Burla" nu e „Bîrlă", ci Bîrlea (de unde Bîrlici). „Argintul frîncesc" de la no. 164 sînt bani de Caffa. мѧсо[пѣст], cu „lăsatul de sec" nu pare posibil. In actul de la 1393 al lui Roman traducerea titlului e greșită; trebuia: „Voevod moldovenesc și moștenitor a toată Țara-*Românească* (Волошьскоі) de la munți până la țermul Mării". Domnii sînt „Domni românești ai Moldovei". De altfel în comentarii autorul a dat sensul cel bun (p. 609). Înadins se numește numai „Voevod basarabean" al Munteniei (p. 614). La no. 166 e Șiandru, nu Șeandrea. Mihail de la no. 167 e fratele Doamnei (воєводинь), nu „al Domnului". „Vitejii" Grozea, Costea, Dragoș, Ivaniș (= Ioanes) sînt cavaleri maramureșeni (vitéz ung. = eques). Гидєя nu Ghidea, ci Gidea. Datarea lui D. Onciul ca de la Mart, deci 1396, e răspinsă cu dreptate, odată ce se spune că anul e „de la Nașterea Domnului" (v. p. 615). Nu s'a ținut samă, de și-l publicase Prochaska, de salv-conductul din 3 Februar 1397 al lui Ștefan-Vodă pentru Spitko de Melsztyn, Palatinul de Podolia, no. 168. Aici Mihail apare numai în calitate de „căpitan moldovenesc". Un Ștefan e pîrcălab de Hotin, Stanislav Rotîmpan, Ivan Stroici și Ianuș (=Ivaniș) Vornicul dau mărturia. „Ducele Chodor" (Thodor) e din Polonia (lipsește în tablă). No. 169 e din Brzesk (acesta e „Berest"). Nu e „Ivașco fiul lui Petru, Domnul Moldovei", ci „Ivașco, fiul lui Petru, moștenitor românesc". „Svitrigail" trebuia presintat cu adevăratul nume Swidrigailo. V. și no. 170, unde Ivașco apare ca în suita lui Vitold, așteptîndu-și, totuși, la 1400, moștenirea. La no. 172 e Costea „Romînul". Identificarea cu cavalerul Costea (p. 624) e admisibilă. Trebuia căutată localitatea „Ștecar", de unde e dat actul. La no. 625: „boieri romîni, din țara Moldovei". Fiul lui Bîrlea poartă numele vechiu maramureșean de Baliță; Sinco e de pus în legătură cu Sin (Simion); „Goraeț" e Horaeț; pisarul Iațco e pus în rînd cu boierii mari. La p. 629 e un Iurie Spînea (Spenea). Și numele Liovenilor de la p. 636 se cereau identificate. Aceleași

www.dacoromanica.ro

observații ca mai sus pentru traducerea din latinește de la p. 642 *(ingenium* nu e aici „talent". „Vasiliis" e *vexillis,* steaguri, nu vase „curibus" firește cară, nu „suliți". Tot așa la p. 645 *dilecti* e „iubiți", nu „plăcuți". „Tribus viis" „trei drumuri". La no. 180 „Egydhahalma" nu *pare* a fi Agiudul, ci e acesta însuși. Nu s'a încercat nicio identificare a marturilor poloni la pp. 658-9, de unde arhiepiscopul de Gnezno apare ca „de Gnezdensia". La documentul latin no. 209: „magnificus" nu e „mare". „Xpstianica" *(christianica)* nu e tradus. No. 211 e mutat, nu fără temeiu (v. p. 204) din 1445 în 1444. La p. 726 e „Țar tătăresc" nu al „Tătariei". Interesantă dania lui Ștefan pentru Borzești, un Tetravanghel, la 1435, p. 755 (el pomenește pe mamă, Oltea, fără a-i spune: Doamnă). O corectură la pp. 762-3 arată că *Alexăndrel voià să ieie pe o nepoată* a lui Ioan Hunyadi. La no. 232 „katholica fides" înseamnă tocmai *ortodoxia.* La p. 801 „Mahomed-beg" e Sultanul Mohammed al II-lea. Am arătat undeva că Sarhanbeglie, un conac al emirilor de Saruhan, e în Tracia. Titlul de „Morovlahia" (Mavrovlahia, țara Morlacilor) dat lui Petru-Vodă arată că scriitorul e vre-un Bosniac sau Herțegovinean. Și хилядь pentru mie e natural la un Balcanic frecat cu grecește.

Ca persoane interesante, un sat al Zlătarului la 1438 (no. 6). Tivadar de la Berheciu, de la no. 8, e un Maramurășean cu nume unguresc. Un Sas Dan (p. 93) amintește, în legătură cu același Maramureș, pe Voevodul Sas. Menționea lui Ștefan Zugravul se mai întîmpină la 1443 (p. 144, no. 43). Genealogia lui Dragoș Viteazul, p. 151 și urm.: tot d. Costăchescu a arătat că poate fi urmărită până la Năculești, a căror ultimă odraslă a fost mama lui Iordachi Drăghici. Roman Gîrbovăț pribeagul la Munteni e de sigur Roman pribeagul din 1507 (v. p. 199, no. 19). Satul Milești din Covurluiu, al lui Milea Uliul, s'ar putea să fie acela de unde a plecat Nicolae Milescu (v. pp. 329-30).

Foarte curioasă familia de la no. 113 (1452): Konatas, tatăl, „din Neamț", fiica Tizoanea (= Tizoaia) și fiul Leurinț. Gonatas e grecește (v. Antigon Gonatas, Macedoneanul). Iței, cu mănăstirea de maici, și starița Fevronia, no. 124. Se citează un act din 1514, care vădește numele fetei Mariei (Șendrea), sora lui Ștefan-cel-Mare: Neacșa (p. 480). În lucrarea d-lui Costăchescu, *Observări istorice cu privire la neamul lui Ștefan-cel-Mare,* care nu ni-a parvenit, se mai citează și frații Neacșei: Ivancu, Marina și Drajna, soția Spătarului

www.dacoromanica.ro

Cîlnău, se dau şi alte ştiri despre Dumşea Postelnicul, soţul Sorii, altă soră a lui Ştefan (v. p. 480, nota 10). Un Pivnicer, no. 159.

Ca limbă românească: Fîntîreale (p. 53; şi no. 74). Cf. no. 139. Tot aşa Măzărăeşti pentru Măzănăeşti (no. 20). Şi „Barbă Geamîră" la no. 71. Nebureşti (Nebuneşti). Golimboanie, cu *n* păstrat (Golimboaie) la p. 342, alături de Marcone (Marcoaia).

Ca nume: Bîziilă (p. 80, no. 26). Apoi vechiul jude Laur (p. 119, no. 37). Numele de Cîunac pentru un Ţigan (p. 129) arată păstrarea vechilor tradiţii tătăreşti la acest neam. Curios Frăham din Roman, p. 342. Tot acolo Ţiganul Sinat *(ibid.)*. Bătos e încă un nume tătăresc *(ibid.)*. Zavid e Zevedeu (p. 353).

Ca locuri, interesantă relaţia de vecinătate dintre Şcheia şi Sîrbii, p. 333. Ba avem şi „Valea Slovenească" (p. 334). Ştefan-cel-Mare vorbeşte de vechiul „sat bulgăresc" (p. 334). Tălăbasca (p. 340) e în legătură cu Tălabă. La 1448 se pomeneşte de Tîrgul Frumos (no. 94). O notă despre Tighinea, de la 1403 înainte, la actul din Februar 1452, care o priveşte (no. 111). Curioasă vechea formă: *Teghenechiciu*.

Pomenirea lui Husul Slănicul şi Giurgiu Husea cu satul Huseanii lîngă dispărutul tîrg Sărata lămureşte deplin asupra originii evident nehusită, a Huşilor (p. 457-8). De altfel odată nu se zicea Huşii, ci tîrgul *Huşului*, Husului.

La 1453 apare şi tîrgul de la Piatra-lui-Crăciun (no. 128) şi, încă, forma КОРОЧЕНЕВА trimete la un Karacsöny unguresc. (Scrie Tador al lui Prodan.)

Ca informaţie istorică nouă, *cei patru telegari daţi de Aron-Vodă Hanului* (p. 50, nota 3). Un alt document, din 1589, pomeneşte „peirea" cunoscutului Nădăbaico (p. 135, nota 3). D. Costăchescu dă o adevărată disertaţie asupra hotarului de la Milcov, p. 162 şi urm. Dar Crăciuna nu e cetatea *lui* Crăciun (v. p. 174, nota 6). Un Broştog staroste de Putna la 1584, p. 176.

La p. 339 nota menţionează un document din 15 Maiu 1546, în care se spune că Bogdan Orbul a luat de la „portarul lui Arbure de la Suceava" (un sub-portar efectiv) o jumătate de sat pentru că „a stricat *o puşcă* (tun) de mare preţ". A se adăugi la istoria artileriei noastre. Foarte importantă dania lui Alexăndrel pentru Saşii din Baia (1453) (no. 121) (se semnalează localităţile vecine Sasca şi pîrăul Neamţului).

www.dacoromanica.ro

Ca lucruri, darul unei posade (p. 31). Posadnici, pp. 233-4. Menţiunea lui Tatul Săbierul (lectura Vleac pentru tovarăşul lui nu-mi pare sigură). Un blidar la no. 47. Păturnichearul de la no. 57 pare a fi fost îngrijitorul de vînătoare al Domnului. Un Mihail Croitor, care numeşte un sat (p. 342). Un *heregar*, Gheorghe, la 1449, în legătură cu baterea monedei, p. 385. Rostul protopopului, îndată după Mitropolit, cu drepturi asupra preoţilor, e învederat în n-l 201. O hotărnicie „cît poate arunca un om cu un topor" (1619), p. 405.

Din punct de vedere diplomatic e interesantă păstrarea, cusută de actul domnesc de întărire, a daniei făcută de boierul însuşi (p. 369). Acesta, un Cristea, îşi botezase un fiu Iliaşcu după numele Domnului acuma înlăturat. Iliaş se chiamă de altfel şi redactorul hrisovului. Numele, biblic, era probabil luat din Ungaria. Poate că primul lăcaş al mănăstirii Sîntiu să vie tot din acest timp. Cf. şi satul Ilişeştii.

Tot aşa n-l 100, în care se vede că, *atunci cînd era vorba şi de proprietatea unei case de oraş, se chemau şi represintanţii municipalităţii*; în acest cas, la 5 Iunie 1449, cînd se dă casa din Suceava a lui Gheorghe Heregarul, „localnicii oameni buni ce au fost la aceasta, anume *Vasilcea vameşul, Nichil voitul, Serchiz vornicul armenesc, Toma şi alţi oameni buni.*" Nichil e un Nickel, descendent de vechi tîrgoveţi nemţi.

Ca îndreptări, la p. 24: Firev din traducere e Firul. Numele pîrăului Orbic n'are a face cu o rădăcina „orb" (p. 31, no. 10). Posada nu e nici „dare", nici „suburbie", ci o cîrciumă la drumul mare (de aici posădarul, posadnicul). P. 35: Goraiţă e de fapt (v. p. 38) Horaiţă; v. mănăstirea cu acest nume din Neamţ. Bursumeni e de pus în relaţie cu Musulmani, Busurmani *(ibid.)*. N'are a face cu Birsanii (v. p. 38). Visoca nu e decît „prisaca *de sus*" (p, 39). La p. 39, пѣрн... e Purice. Satul Jigoreni n'are a face cu „a jigări". Sînt oameni din Jiguri, Juguri (p. 45). Valea Albă de la p. 62 e Pîrăul Alb; cele două nume sînt însă omonime. Cereteni (p. 75) e satul celor veniţi de la Ceret, de unde sînt cerii. Bicanii, p. 84, sînt oameni de pe Bic. Caloian de la no. 28 e vestitul negustor grec de la Cetatea-Albă (v. actele adause la a mea *Chilia şi Cetatea Albă*). Raspop e un „răspop", fost călugăr (no. 32).

În expunerea luptelor dintre Ilie şi Ştefan d. Costăchescu nu cunoaşte încercările mele de explicaţie din *Buletinul Comisiei Istorice*

www.dacoromanica.ro

pe 1931 şi comunicaţia mea de la Academia Romînă, XII *(La Cronologia vechilor Domni moldoveni).*

ѡт нашєи кисшнн de la no. 68 nu poate nici într'un chip fi prefăcut în **ѡт нашєи кнѧжнн**. E, în opunere cu Chilia, poate Chişinău.

La p. 306 Marena, nu Marina. „Marena" e Marinca.

La p. 937 satul Blăjari nu poate veni de la Blaj. Sufixul *ari* arată o ocupaţie (fierari, blidari, etc.).

La p. 391, nota 1: Stanciu Aurariul din 1484 nu e un „monetariu", ci un culegător de aur.

Tabla e foarte bogată, dar trebuiau identificări. Şi numele se pun *la familie.* Se dă şi lista cuvintelor româneşti strecurate în textul slavon.

N. Iorga.

CRONICĂ

Păr. Cicerone Iordăchescu dă traducerea din greceşte a cărţii lui Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Ierarhia cerească, Ierarhia bisericească* (Chişinău 1932). Se ştie că lucrarea, atribuită lui Dionisie „episcop de Atena", e o prelucrare elenistă-evreiască, în care o ordine triplă a cerurilor e oglindită în alta a tainelor şi a rangurilor bisericeşti; influenţa acestei compilaţii-sinteze, din secolul al VI-lea, inspirată de Proclu şi închinată creştinismului, a fost foarte mare şi în Apus.

*

În Ioan Tilinca, *Cîntece de stea culese din Oltenia,* Călăraşi 1924, este (pp. 7-8) un fragment dintr'o tînguire asupra mazilirii lui Constantin-Vodă Brîncoveanu.

Partea primă e de sigur un adaus ulterior de cărturar:

Constantin-Vod' a domnit
Anii douăzeci şi şase:
Bine se 'nrădăcinase.

Apoi se iea, de la un loc înainte, scena venirii Domnului la Divan după apariţia ceauşului maziliei:

El, de iute ce-a venit,
(lipseşte un vers)
La scar' a descălecat,

www.dacoromanica.ro

Sus în Divan s'a urcat,
Firmanul în mîn'a luat.
Cînd el firmanul cetia,
Lacrimile-i podidia,
Iar Doamna, cînd auzia,
În Spătărie întra,

— Spătăria joacă rol numai în secolul al XVII-lea —

Mînile pe cap punea
Și, cît apuca, rupea.

Urmează plîngerea ei:

Și-acum, vară, primăvară,
Mult fusèși dulce și-amară,
Căci ne-au scos Turcii din țară,
Din țară și din Domnie
Și ne duce 'n grea urgie.

Ce urmează, e reflecția acelui care, mai tărziu, presintă scena:

Dumnezeu să ne păzească
De urgia 'mpărătească
Și de sabia turcească,
Iar de-acum pănă 'n vecie
Mila Domnului să fie!

*

În *L'Europa Orientale,* XII, 5-8, d. Claudiu Isopescu vorbește de călătoriile în Italia ale lui Dinicu Golescu. „Romani" nu e un călător romîn, ci o *supercherie* pentru un scriitor german „filosofic" (v. pp. 251-2). Am îndoieli asupra visitei lui Dinicu Golescu la Paris (v. p. 255).

*

În *Revista de pedagogie* a d-lui C. Narly un foarte bun studiu (și în ce privește biografia), de același, asupra lui Vasile Conta.

*

În revista *Nădejdea,* a refugiaților ruși în România, I, 1, d-na Eufrosina Dvoicenco vorbește de legăturile lui Pușchin cu Romînii. Semnalează la C. Negruzzi imitația după marele romantic rus în poema „Gelosia", în piesa „Două dueluri" și în schița „Faunul", arătînd și originalele. Mai mult despre raporturile dintre

www.dacoromanica.ro

Pușchin și C. Stamati. Pușchin a luat subiecte românești în primele-i încercări în proză: *Duca* și *Dafina și Dabija*. Liprandi, la care se referă autoarea, e acel ofițer rus care a comunicat lui Ioan-Vodă Sturdza în 1828 punerea supt pază, ca „onoare", de armata de ocupație rusească și care a primit cunoscutul, frumosul răspuns.

D-na Mihailov dă foarte bune traduceri din Pușchin.

*

În *Arhivele Olteniei,* XI, Maiu-August, d. Filitti (care adauge și rectificări, bine venite, la alte publicații) continuă studiul său amănunțit despre „Banatul Olteniei și Craioveștii". Se afirmă descendența lui Danciul, tatăl lui Matei Basarab (numele e domnesc ca și al fratelui, Radul), din Datco Armașul și Calea din Brîncoveni, prea modestă descendență. Un alt frate se chema Barbu, după Craiovești (o fată: Calea, tot nume arhaice) (p. 139). Datco și Calea sînt însă zugrăviți la Arnota *(ibid.)*. Studiul este de o mare importanță, dar atît de stufos încît se va putea întrebuința cu greu, așa că va fi rost de a se rectifica dese ori și cine va scrie pe urmă asupra subiectului. O notă a d-lui Ilie Chiriță despre Papa, tatăl lui Constantin Brîncoveanu. Se dă un studiu al lui August Pessiacov despre Sf. Dumitru din Craiova (și o interesantă reproducere a bisericii condamnate, în care se distinge bine vechea formă din secolul al XVI-lea). Păr. Teodor Bălășel presintă pomelnicul Dobrușei de Dionisie Eclesiarhul. Inscripții și însemnări de la Ocnele Mari de d. Ioan Donat. Biserica domnească se vede a fi de la Alexandru Mircea (p. 223). Alte trei biserici din secolul al XVIII-lea. D. Al. Bărcăcilă publică ultimele descoperiri de la Drubeta. D. Donat are și unele notițe din secolul al XIX-lea.

*

În *Arhivele Basarabiei,* IV, 2, note de pe timpul stăpînirii rusești din 1806-12 asupra Folticenilor și Tecuciului de d. T. G. Bulat. E vorba de întemeiarea celui d'întăiu oraș. „Creștini și jidovi" participă la cearta pentru proprietatea terenului între cei cari luaseră locul Șoldăneștilor, de la Ioniță Bașotă, și Constantin Balș. Se vede că vatra Tecuciului aparținea mănăstirii prooroculuí Samuil din Focșani. D. Const. N. Tomescu continuă, după acte din aceleași dosare, cu conflictele din mănăstirile grecești ale Moldovei

www.dacoromanica.ro

la 1810-11. Se vede și un schit Coșula în Neamț (pp. 93-4). Schiturile tutovene Fătăciune și Grăjdeni (p. 94). Mănăstirea Fistici din Vasluiu e a lui Mihai Racoviță (p. 96). Pictorul muntean ierodiaconul Varnava lucrînd în Moldova la 1811 (p. 95). Bulgarii din Focșani își cer un duhovnic (p. 96). Dascălul Grigore Popovici la Botoșani (p. 96). Un ierodiacon de unsprezece ani *(ibid.)*. Cărți de la Neamț împrumutate unor boieri din Bucovina (p. 97). Numirea arhiepiscopului Grigorie pentru Armenii din Principate (pp. 99-102). Regulamentul din 1809 pentru Neamț (pp. 102-6). D. T. G. Bulat a găsit, tot în acel fond scrisori, memorii ale lui Beaupoil de Saint-Aulaire către senatorul Cușnicov (p. 118 și urm.): se vede că primul pregătia o lucrare asupra Principatelor. Vedem că guvernul de ocupație îi dăduse Afumații lui Constantin Stolnicul, dar se opusese Divanul. Țerile noastre-i par „ni sauvages, ni barbares, ni civilisées", ci „un pêle-mêle bizarre". D. Porucic adauge elemente nouă la vocabularul său basarabean.

*

Multe suggestii și pentru istoric în considerațiile d-lui Matteo Bartoli cu privire la substratul lingvistic în articolul *Dialetti e lingue ai confini d'Italia* (în „Bolletino del Comitato Torinese della società nazionale Dante Alighieri", Ianuar-Februar 1932, și în revista „Ce fastu" din Udine, VIII, pp. 49-55).

*

În *Viața Basarabiei,* I, 7, d. V. Harea presintă notele lui Tolstoi asupra petrecerii lui la noi pe vremea războiului Crimeii. El înlătură părerea „stupidă și nedreaptă" pe care toată armata o avea despre Romîni și găsește că „soarta acestui popor e plină de farmec și tristeță". În notele d-lui Ștefănucă despre cuvintele întrebuințate într'un sat basarabean, versul

Beți, fetelor și huliți,

n'are sens, ci trebuie *horiți.* Nu se pot întrebuința la asemenea anchete decît oameni deprinși cu studiile filologice. Nici „litvă" nu e „dușman". Despre cartea lui Zucker, a cării traducere se anunță (p. 59), am vorbit pe larg în scrierea mea despre Basarabia („Neamul românesc în Basarabia").

*

www.dacoromanica.ro

Note despre episcopia Hotinului în revista *Biserica ortodoxă romînă* pe 1932.

*

În *Observatorul* de la Beiuș d. I. M. Rașcu presintă o ciudată piesă în versuri a unui Frances de la 1846 despre Grigore-Vodă Ghica.

*

În Ludwig Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy,* Budapesta 1932, p. 291, beglerbegul de Buda, Hasan-Pașa, scrie, în primăvara anului 1631, că Domnii romîni aveau de la Sultanul ordin să ajute Ardealul. La no. 32, Husein, urmașul lui Hasan pe la 1637, scrie, întorcîndu-se din Lipova, pentru a se plînge de un atac al oamenilor Palatinului. Un oarecare Ibrahim se adresează pe același timp lui Hagì-Hasan, beglerbeg de Kanizsa, cu privire la „Iflak-Raajas" (raialele muntene), fără a se da detalii (p. 387). La n-le 10-11 din Apendice (pp. 427-8) se dau ordine pentru „Menì, stăpînul unui timar de 3.000 de aspri în sangeacul Silistra, nahìa Hîrșova, în satul Haidar și în alte sate" (și p. 429, no. 16; v. și no. 26, pp. 431-2).

*

D-na Agnes Geijer publică un mare număr de țesături bisericești suedese *(Medeltida textilier,* Stockholm 1932), în care, pentru partea mai veche, sînt multe de inspirație bizantină sau populară.

*

D. Liviu Marian dă un larg studiu despre B. P. Hasdeu, în *Viața Basarabiei,* I, 8.

*

În Corespondența diplomatică franceză, seria a doua, III, pp. 67-8, ambasadorul Franciei la Londra povestește, în Ianuar 1903, că regina Angliei, la o masă, criticînd pe Wilhelm al II-lea, a spus că vrea să facă pe Carol-cel-Mare și că i-a arătat, „mult înainte de a fi Împărat, că-și luase ca model pe Frederic-cel-Mare și că visa să-i semene".

În visita sa la Vatican (Maiu) Împăratul a fost precedat de chiurasieri armați, și pelerini germani strigau: „Vivat Carol-cel-Mare al II-lea" (p. 296). Wilhelm al II-lea salutase trecînd înaintea cimitirului german imaginea „predecesorului" (no. 221).

www.dacoromanica.ro

În Mart, un deputat german, Hasse, interpela cu privire la tratarea Germanilor în Ungaria, „cucerire făcută de germanism asupra Islamului și, dacă se caută a uita aceasta la Pesta, e pentru că regatul nu mai e guvernat de aristocrația sa tradițională, ci de o adunătură de Evrei și de renegați de origine semită“ (p. 199). Răspunzînd, cancelariul Bülow amintia cuvintele lui Bismarck de la 1883 că „Maghiarii și Germanii sînt meniți unii altora“, declarație care se potrivia perfect cu alta din 1874. Un alt raport frances analisează broșura profesorului Oscar Hangay de la Cluj despre pericolul german în Ardeal (pp. 206-7).

*

În *La Rassegna italo-romena,* XII, 7, perfectul cunoscător al limbii românești care e d. Gino Lupi răspinge opinia d-lui Terruzzi, în *La Grande Romenia*, că limba românească *a devenit* latină prin opera neologiștilor.

*

În *Documente răzășești,* I, 3, un document din 1688 vorbește de falsificarea acestor acte prin călugări experți (verificare înaintea lui Miron Costin însuși).

*

În fasciculul 3 din tomul II al „Istoriei Romanilor“ de Jérôme Carcopino (în „Histoire générale“ a d-lui Glotz) cu deosebire interesantă e presintarea sintetică a reformelor lui Sulla, cu subliniarea rolului de unificare lingvistică împotriva limbii etrusce și a celor italice, colonisarea de legionari în acele Ținuturi în care persevera limba raselor învinse, cucerite, și, după ultima răscoală, pentru „Italia“ sau „Vitelia“, a Marșilor și Samniților, definitiv zdrobite.

*

Ilustrațiile din volumul III al „Istoriei Universale“ în spaniolește a profesorului Pijoan (Barcelona), care începe cu o presintare populară a budismului, sînt admirabile. Religia lui Sachiamuni apare și în basoreliefuri indiene din Museul din Lahora, de caracter clasic, grec, evident și în cutare tablou iapones, reprodus în colori, în care se vede sforțarea de a reda figuri străine. Și clădirile, ca acel *sangharama* de la pagina 25, au același caracter. Și grotele au dat un material foarte bogat și interesant. Aceleași admirabile ilustrații și în capitolul privitor la Evrei. Sînt și cîteva antichități splendid reproduse, ca acel chip de femeie din catacombele Do-

www.dacoromanica.ro

mitillei la Roma sau mosaicul de la St. Ambrosiu din Milan reprezintînd pe Sfînt. În capitolul următor se dă o pagină din Codicele Argenteu de la Uppsala. Capitolul despre barbari e deosebit de bun. E sigur portretul lui Aeţiu la pagina 146? Niciodată nu s'a redat mai bine decît aici mosaicul lui Iustinian şi al Teodorei la Ravena. Cu totul nouă şi de o rară bogăţie e ilustraţia pentru Islam (la p. 244, ilustraţia în colori a unui manuscript persan, în legătură cu viaţa lui Mohammed). La p. 265 monede ale lui Carol-cel-Mare (sau ale altui Carol? Sînt ele autentice?). Şi o pagină din Biblia lui Carol Pleşuvul, la pagina 272. P. 276 o monedă cu Basilissa e atribuită Irinei. Şi o pagină în colori din cartea de rugăciuni a ducelui de Berri la pagina 376. Un chip al lui Dante din capela palatului podestatului la Florenţa (p. 407).

Pe figurile date ca ruseşti la p. 418 se ceteşte: Ὁ δοῦλος τοῦ Χριστοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Ἀκροπολίτης şi Μαρία Κομνηνὴ Τουρνίκινα ἡ Ἀκροπολίτισσα. Samănă foarte bine cu portretul lui Alexandru-cel-Bun şi al Doamnei Marina. Acestea de la Moscova se află în Museul Lavrei Troiţcaia.

*

În ce priveşte cuvîntul *derbedei*, a cărui etimologie nu s'a găsit, un act tutovean încă inedit zice: „numai acei ce să numesc *derebei* împotrivăsc birul stăpînirii"...

Dar contra Sultanului Mahmud s'au ridicat *derebeii*, „beii de vale" din Asia Mică. S'a putut face deci confusia între derebei şi revoltaţi.

*

În *Ţara Bîrsei*, IV, d. Virgil Vătăşianu vorbeşte despre opera pictorului braşovean Mîşu Popp (tatăl său era zugrav de biserici; învaţă la Viena în acelaşi timp cu C. Leca). Se publică o cerere din 1760 a sătenilor din Ghimbav, cari cer a-şi putea isprăvi biserica, şi cîteva alte acte mai nouă.

*

În *Mihăilaş-Vodă Movilă şi Moldova în anul 1607* (din „Cercetări Istorice", VIII, 1), d. Vasile Lungu presintă, pe basa tuturor izvoarelor, cele cîteva săptămîni de Domnie ale nenorocitului fiu al lui Vodă Simion. Asupra unor date controversate voiu vorbi aiurea; deocamdată trebuie să se ţie samă că eu dau datele după calendarul nou (deci cu un adaus de zece zile).

*

www.dacoromanica.ro

A apărut al doilea Buletin de bibliografie internațională al Comitetului Internațional de Științi Istorice *(International bibliography ot historical sciences,* 1932). El cuprinde anul 1927.

*

Multe puncte de vedere juste în ce privește Rusia tatară și materialistă în broșura d-lui de Guichen, *La situation intérieure de la Russie du XVIII-e au X-e siècle* (Saint-Amand 1932). Se întrebuințează și inedite (pentru administrația rusească în secolul al XVIII-lea ; judecata, din 1771, a lui Sabatier de Cabre că 20-30.000 de Ruși pot merge și până la Constantinopol, dar că 40-50.000 de trupe europene ar putea ajunge și la Moscova ; despre cluburi, întemeiate supt Ecaterina, oprite de Pavel, supraveghiate de Alexandru, și despre francmasoni, despre desvoltarea ulterioară a societăților secrete ; se citează un articol din *Journal des Débats* despre abusurile militare rusești la 1828-9 și la 1853 ; la 1865, ataşatul militar prusian scrie că Rușii nu voiau ca Austria să păstreze Principatele.

*

În *Codrul Cosminului*, VII, pe lîngă articole analisate în extrase, d. Leca Morariu dă texte istriene. La documente și notițe se publică un apel al episcopului Daniil Vlahovici pentru a se înscrie voluntari contra lui Napoleon (1813). Într'un izvor german d. C. Brătescu culege știri despre Moldovenii din Caucas. O comemorare a lui Gheorghe Hurmuzaki. Despre gramatica lui „Petru smeritul, fiul lui Petru, Cercel" (eu pun virgula), am vorbit în *Arhiva* din Iași, cînd eram student și am mai atins acest manuscris, pe care-l cred al lui Cercel, și nu al unui fiu al acestuia, călugăr, la capătul broșurii mele *Grecs et Roumains*. Recomandasem cercetarea manuscrisului fostului meu elev, d. Valeriu Papahagi. La notele prețioase pe care d. Grecu le culege din catalogul lui Beneșevici (Petersburg 1911), p. 536 : „Silimna" e Slivna ; p. 537 : φράροι sînt *frari*, „frații", Franciscanii ; p. 538, δίκαιος e dichiul. Cronica Domniei lui Ștefan Cantacuzino, Nicolae și Ioan Mavrocordat (no. 1731) trebuie neapărat copiată, ca și acea semnalată de d. Mystakides, în Ἐπετηρὶς pe 1929. În același manuscris se semnalează lucrări de ale școlarilor lui Gheorghe Trapezuntiul. Pentru Alexandru din Tirnova a se vedea *Istoria învățămîntului*

www.dacoromanica.ro

a mea. P. 540 versuri ale Patriarhului de Constantinopol mazil Atanasie către Vasile Lupu. P. 540 despre dialogurile de la Göttingen am vorbit în *Mem. Ac. Rom.*, XXI. Pp. 544-5 scrisoarea Patriarhului către Henric al III-lea de Franța pentru Cercel am publicat-o în Hurmuzaki, XI. D. Grecu tipărește rînduri bine informate și călduroase despre Heisenberg.

*

În *Boabe de grîu*, III, 6, prețioase știri, de dr. V. Bologa, despre trecutul medicinei în România, cu ilustrații absolut inedite. În același număr d. Marcel Romanescu dă un articol despre „monumente românești la Stambul", cu foarte frumoase reproduceri (și parte din zidurile de la Vlah-Seraiu; se dă și un privilegiu al lui Vodă Hangerli). Se semnalează în Biblioteca Metohului Sf. Mormînt o serie de manuscripte privitoare la țerile noastre, care vor trebui cercetate (și Jurnalul, 1682-1713, al lui Nicolae Mavrocordat, o „istorie a lui Șerban-Vodă", un lexicon slavo-romîn). Se reproduce și inscripția vechii biserici Visarion.

*

În frumoasa carte a lui Eugène-Melchior de Vogüé, *Syrie, Palestine, Mont-Athos, Voyage aux pays du passé* (Paris 1913), la pagina 301, cetesc, în legătură cu mănăstirea athonită a Xeropotamului: „A Xéropotame, une *pateritza*, en ambre et émaux, est due à la munificence d'un Voïvode valaque de la fin du seizième siècle". Nu cunoaștem danii românești din acest timp, cînd se face Xeropotamul (Secul) românesc. Tot acolo, la pagina 305: „Les Valaques ont la spécialité de couvrir leurs murs de figures mortes aux tons crus, irréprochables d'ailleurs quant aux attitudes prescrites", Același vede un schivnic care luase parte la luptele Eteriei la noi, trecuse în Austria, apoi în Italia, unde se face doctor în medicină, dar, amestecîndu-se în mișcările revoluționare de la 1848, trebuie să se întoarcă în Turcia, pentru a isprăvi la Athos ca medic călugăr (pp. 312-3).

*

Profesorul Charles Hodges presintă într'o formă populară basele politicei generale de azi, *The Background of international Relations* (New-York 1931). E o istorie a raporturilor internaționale, presintată, cum spune autorul, „panoramic". Autorul a căpătat o

www.dacoromanica.ro

pregătire la faţa locului printr'o misiune oficială în China şi una în Orientul european. Interdependenţa, crescîndă, în ciuda războiului, dintre ţeri şi popoare e urmărită pas cu pas şi exemplificată în figuri representative şi shematice. Lipsa de viaţă internaţională pe vremea monarhiilor orientale e bine presintată (pp. 41-42), dar această viaţă nu putea să existe principial pentru că fiecare Stat, cu caracter religios universal, nega dreptul de a fiinţa al oricărui altuia. Nu ştiu dacă internaţionalismul grecesc e mai mult decît helenismul peste cetăţi (v. p. 42). Rolul Romei nu se poate înţelege decît dîndu-şi samă cineva că ideia orientală a monarhiei universale a aservit-o şi absorbit-o (v. *ibid.*). Se urmează cu teoria Statului şi a dreptului de războiu pe care-l are. Un alt capitol presintă „conflictul civilisaţiilor". Mijloacele de contact între ele (intreprinderi, predicaţie religioasă, călătorii, comerţ), sînt presintate (nu ştiu zău — v. p. 71-72 — dacă numai prin acceptarea influenţelor străine Iaponia a cîştigat atîta superioritate asupra Chinei imobile). Urmează rolul aşezării geografice, al „barierelor şi drumurilor mari în viaţa lumii". Se discută, la oameni, de cari e vorba pe urmă, sensul adevărat al rasei, al limbii (regele babilonian ordonînd „tuturor popoarelor, naţiilor şi limbilor", p. 138). Un capitol arată cum s'a mutat centrul de greutate al lumii spre „mai rece". În el între şi proporţia omului faţă de maşini, urmînd şi pagini despre transport.

O întreagă carte, după aceste „fundamente", tratează „structura" (familia de naţii, legea ei). Se presintă proiectele de unîune între ţeri (pe scurt; mai lipsesc). Restul e, pe larg, istoria contemporană a acestor apropieri, ca să se treacă la „Imperiile de *business*": aici între analisa „naţionalismului modern" ca şi a imperialismului. „Opiniei publice" nu i se putea face un loc destul de mare. (Aici şi „nervii politicei mondiale": mijloacele de comunicaţie; bună înfăţişare a presei şi rolului ei.) Partea din urmă, „consecinţile", se ocupă de războiu şi de după războiu.

Bogata bibliografie va fi de folos şi pentru acei cari cercetează viaţa omenirii din alte puncte de vedere.

*

In studiul d-lui Ilie Minea, *O inovaţie juridică a lui Miron-Vodă Barnovschi* (din revista „Întregiri", 1932) se arată întăiu cum Ştefan Tomşa, mergînd cu amintirea pănă la tatăl său, a stricat donaţiile Movileştilor ca silnice (pp. 3-4), apoi cum sistemul a fost continuat

www.dacoromanica.ro

și după dînsul, menținîndu-se doar zestrile (p. 10), cum Radu Mihnea a căutat să împace „partidele", ceia ce era natural la un străin ca dînsul, precum simpatia pentru casele boierești întemeiate, de care vorbește Miron Costin, *era naturală la cineva crescut în Veneția,* pentru a ajunge la măsurile lui Miron Barnovschi, care, legînd pe țerani de pămînt (ca *în Polonia),* oprește confiscările de moșii pentru trădare.

Cercetarea, foarte adînc urmărită, cuprinde și alte elemente de preț, ca fixarea luptei de la 1612, stabilirea locală a Cornului-lui-Sas (p. 4 nota 4). Cu acest prilej se culeg și alte amănunte (unui Balica i se zice de Turci: „Șaitan-Ogli ca poreclă: „fiu al Satanei"). Botoșan pare a fi pentru Bașotă, dar fratele Doamnei lui Ieremia nu putea fi decît un Lozeanu, un Lozonschi; v. p. 6, nota 4. Identificarea cu Pătrașcu, ureadnicul de Botoșani, se poate admite; *ibid.* Toată lista celor prigoniți și celor răsplătiți de Tomșa e fixată cu o admirabilă precisiune (pp. 6-8). Se vede de aici pănă în ce amănunte poate fi urmărită, cu o răbdare ca aceasta, istoria noastră. Că Bărboiu, evident un Sturza, se chema *cu nume* de *botez* Ursu, cum am spus, o dovedește chiar un nou document adus de d. Minea. Mă îndoiesc că Petru Șchiopul poate fi socotit ca un ocrotitor conștient al latifundiilor (pp. 10-1). Sînt unele generalisări cam pripite. Domnița Maria a lui Petru n'a revenit *statornic* (p. 12). Balica (de la Balea) e în adevăr un nume din jos (cf. Balica, ruda lui Dobrotă) (v. p. 16, nota 3). Se arată descendența lui Miron Barnovschi: din Safta, fiica lui Melentie Balica, și din Teodor Barnovschi (p. 18, nota 3).

*

În *Rendiconti della r. Accademia Nazionale dei Lincei, classe di scienze morali, storiche e filologiche,* seria 6, vol. VII, fasc. 11-12, d. A. Segliano reiea anume chestii privitoare la Etrusci. Autorul crede că înfluența Etruscilor a fost foarte mare asupra Oscilor și Samniților: primii luară de la vecinii mai înaintați, deveniți stăpîni, alfabetul, care trecu și la Samniți, aceștia avînd de la aceiași învățători și organisarea pe cetăți supt cîte un *meddix,* iar de-asupra tuturora un *meddix tuticus,* precum în Campania tot înfluența etruscă dăduse „confederația celor douăsprezece State". Se semnalează și înfluențe religioase. Și Capua o crede etruscă de fundație. Învățătorul german Schachermeyr, citat de autor,

www.dacoromanica.ro

în a sa *Etruskische Frühgeschichte,* apropie din legenda greacă a Telefizilor pe Tarchon, fratele lui Tyrsenos, de cetatea etruscă Tarquinii. În Asia Mică era un zeu Tarku. Pentru originea din aceiași lume asiatică a prezicerilor etrusce p. 359. Se apropie de aceasta numele etrusce de păsări păstrate în unele glose romane (pp. 359-360). Și în templul roman sînt influențe asiatice. Și Schachermeyr, apărător al originii mise (deci tracice) a Etruscilor, recunoaște asămănări între limba acestora și a Lizilor (p. 361). Un logograf lid n'ar pomeni însă strămutarea *(ibid.).* Același istoric german arată că în Lemnos Etruscii își adaptară limba după cea tracă (pp. 361-2). În schimb, în Italia amestecul e cu Umbrii: două inscripții s'au găsit în acea insulă. Pentru Tyrsenos, fiul lui Atys sau al lui Tarchos (p. 362). Prima undă spre Italia e din secolul X și IX, dar rămân destui Etrusci în Anatolia pentru ca, prin Lemnos, să aibă legătură cu strămutații (p. 263). Cimerienii i-ar fi distrus pe cei din urmă *(ibid.).* După semne de litere se admite o emigrație până în Retia și alta din Tesalia în *Adriatica* (p. 364). Varro și Tit Liviu văd în Atria, Adria, de unde Marea Adriatică, o colonie de Tusci *(ibid.).* „Un popor care a dominat două Mări... nu poate să fi fost decît de navigatori", după d. Sogliano; după d. Schachermeyr ei sînt continentali *(ibid.).* Acesta află un Etrusc în Iun-Tursa, dregător egiptean c. 1300 (p. 365). Amintește și Τύρρα în Lidia. Pentru numele Rasna, Ῥασέννας, pp. 366-7. Pentru împrumutul Romanilor în arhitectură, p. 369. Încercare de a explica prin „muncitori" numele Oscilor (Ausoni-Aurunci) *(ibid.).*

*

Foarte interesante și secerișul bogat și notele d-rei Al. Istrătescu, în *Grai și suflet,* V, 2, despre poesia populară culeasă de d-sa în Argeș. Influența tipăririi cîntecelor a fost semnalată și de d. Mirko, în studiul său asupra epicei sîrbești în *Monde Slave.* Se semnalează rolul ca păstrătoare pe care-l au femeile. O nouă versiune a Mioriței (pp. 252-4). Nu înțeleg pe lângă ciobanul vrîncean transhumantul moldovean, care în realitate nu există. Că i se zice în balada mierlei și sturzului acestui din urmă „domn vasilios" (de la βασιλεὺς) e foarte curios (v. p. 256). În „Tudor Tudorel" forma „stăpîncile" (p. 258). Aici mama lui se chiamă Sîrba (p. 260).

*

www.dacoromanica.ro

În broșura d-lui Mihail Iorgulescu, *Studii de istorie comercială,* II: *tratatul de la Adrianopol,* București 1932, note asupra schimbărilor introduse prin tratatul de la 1829.

*

În *Anuarul Ateneului Romîn* pe 1931, note de d. C. Xeni despre tinerețea lui Take Ionescu. Interesante multe amănunte: numele de Molomoc pentru muntele Furnica, acela de „Podul Neagului" pentru regiunea de la Bușteni. Dar Ipsilanti n'a avut niciodată „basbuzuci" (p. 49). — Interesantă încercarea d-lui Peretz de a scoate din folklore norme juridice.

*

Scurte note despre cetăți dispărute în Basarabia, de d. P. Constantinescu-Iași, în *Viața Basarabiei,* 6. D. Gheorghe G. Bezviconii vorbește despre familiile Hîncu și Hasnaș. Document din 1831, privitor la un Bucureștean așezat și însurat în Basarabia.

*

În *Biserica ortodoxă romînă,* Maiu-Iunie 1932 (și extras) d. Ioan C. Filitti vorbește, cu obișnuita informație largă, despre biserica Sf. Dumitru din București, astăzi cu totul banalisată. Se vede că a fost făcută din lemn de Badea Bălăceanu, ca paraclis al caselor lui; prima mențiune documentară e din 1655. I se zicea „biserica de jurămînt". Se înfățișează, cu bogate amănunte, toată vecinătatea. Un vătaf de copii de casă și un logofăt de Vistierie fac pe la jumătatea veacului al XVIII-lea zidirea de piatră, închinînd-o, în același timp, episcopilor de Rîmnic și de Buzău. Episcopul Costandie Filitis o reface la 1819, cu arhitectul Weltz. Dr. Silvestru Filiti e îngropat acolo. Numai inscripțiile grecești ar fi trebuit revăzute de un bun cunoscător al limbii (cf. p. 11).

*

Bună presintarea sintetică a Unirii Principatelor de d. Aurel Sacerdoțeanu, în revista *Muguri* din Buzău, XI, 1. Același publică un număr de documente din veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea. O aspră critică a lucrării preotului Burducea despre biserica episcopală din Buzău (o excelentă dare de samă și în ziarul *Cuvîntul,* de d. I. Moisescu).

*

www.dacoromanica.ro

D. V. C. Stefanide înseamnă în „Manuscrisele din Adrianopol" *(Byzantinische Zeitschrift,* XVI, p. 280) la ms. 129 un contract între Mitropolitul Sava şi Gheorghe Rákóczy al II-lea la 1643, întărit de Mihail Apaffy, cu însemnarea că nu s'a putut scrie până la capăt διὰ τὴν θίαν. Are no. 1164 al Bibliotecii Gimnasiului Grecesc din Adrianopol.

*

În articolul d-lui P. N. Papagheorghiu din *Byzantinische Zeitschrift,* VI, despre mănăstirea Sf. Anastasii din Chalcidica se presintă menţiunea unor privilegii: de la Grigore Ghica, 7172, 26 August, pentru moşia Vîrteşcoiu, dată mănăstirii închinate Sf. Ioan Botezătorul din Focşani, clădită de acest Domn, şi de la Scarlat Grigore Ghica, 1761, 19 Februar (cu înfăţişarea acestei mănăstiri şi chipul Sf. Ioan) pentru acelaşi metoh, căruia mama, Zoe, i-a dat moşia Rupta („acum Domniţa"). Martori şi fiii: Alexandru, Mihail, Nicolae, Grigore şi Gheorghe.

*

Asupra originii asigurărilor se vor găsi date importante în frumosul volum jubilar *Il centenario delle assicurazioni generali,* Trieste 1931. Şi alte ştiri de economie politică se pot culege din paginile publicaţiei. Astfel aceia că la 1765 nu erau la Trieste nici 7.000 de locuitori, iar peste cinci ani se ridicaseră abia la 16.000 (p. 25). Plusul venia „din orice parte a Italiei, a Levantului, a Elveţiei şi a Germaniei, în căutarea norocului" (p. 25). O „Companie Grecească" apare îndată (p. 30). Era o biserică slavă a Sf. Spiridon; cea nouă, grecească, e datorită unui Boiagi-Oglu şi unui Pellegrini *(ibid.,* nota 1). Căderea Veneţiei dă avîntul cel mare Triestelui (p. 30 şi urm.). Blocul continental al lui Napoleon opreşte această desvoltare, care însă trebuia să revie în scurtă vreme. După 1830 apar „Compania levantină", „Banca elenică", „Banca orientală", „Concordia greacă" (p. 47). Încă înainte de 1840 se caută o representanţă pentru Bucovina (p. 92). „În Novembre 1838 se constituia... o agenţie la Corfù, care avea în samă şi Cefalonia şi Zante."

*

Indicatorul statistic al satelor şi unităţilor administrative din România, cuprinzînd resultatele recensămîntului general al populaţiei din 29 Decembrie 1930, pe care-l tipăreşte „Comisia recen-

www.dacoromanica.ro

sămîntului general al populației" (București 1932) e o lucrare indispensabilă oricărui cercetător în orice domeniu. Introducerea, destul de întinsă, presintă un tablou statistic bogat și precis. Se dau localitățile pe județe și, apoi, într'o singură ordine alfabetică, arătînd, în același timp, și județul și comuna.

*

În *Arhiva Someșană*, 16, un articol de d. A. Coșbuc, *Obîrșia satului Leșu*. Leșu n'are nimic a face cu Leșii (singularul de la acest substantiv e Leah). E vorba de un Ilieș, Leș.

*

În studiul său *Die Hunyadiburg in Bistritz* (1932), d. Albert Berger arată cum, numit conte de Bistrița, Hunyadi a întărit zidurile cetății, aflătoare în ruină, și mai ales cetățuia, care fu refăcută total. El stă în oraș la 1453 și la 1455 (de două ori în acest din urmă an); la 1456; se întărește situația bistrițeană. După moartea lui cumnatul, Szilágyi, tratează rău pe cetățeni, cari se vor întoarce deci către rege. Vechiul stăpîn reiea cetatea cu asalt și o pedepsește groaznic (se fixează data de 1457). Numai după alegerea lui Mateiaș ca rege se luară măsuri de refacere. La 1464 se recapătă cetățuia, care se și dărîmă în anul următor, materialul fiind întrebuințat pentru ziduri. Se caută a se fixà locul cetățuii. Citeva documente inedite.

*

În *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, 55, 2, d. Theobald B. Streitfeld vorbește despre țehiurile de cojocari din Ardealul secolului al XVIII-lea. Se arată concurența vie a Armenilor, cari veniau, adăugim, cu meșteșug moldovenesc. D. Albin Franz Schieshaufer se ocupă de poetul sas de curînd descoperit Veit Huendler, episcop titular de Vidin. Note de d. Hermann Schroller despre studiile preistorice în Ardeal în timp de treizeci de ani. D. Karl Kurt Klein atrage atenția asupra felului cum apare Ardealul în manuscriptele lui Marsili (după *Erdélyi Múzeum*, XXXVI, 1931: articol de d. Alberto Gianola). N. Iorga.

NOTIȚE

În „Dialoguri franțezo-românești foarte frumoase adunate din deosebite părți și asupra tuturor părților cuvîntului, încît va pu-

www.dacoromanica.ro

tea fieștecare a învăța singur o mulțime de ziceri și de vorbiri franțozești, acum întîi într'acest fel întocmite de d. I. Dimitrie Leondos, cîntărețul, Craiova, în tipografia lui Constantin Leca, 1839", curioasă carte, în care cuvintele francese sînt scrise fonetic („poan deschiuz" pentru „point d'excuses", sau „nuzoron zion oraj ilpleo dija" pentru „nous aurons un orage, il pleut déjà") găsim amănunte de viață contemporană. Astfel la pagina 49: „Sînt cărțile lui Gherasim Gorjan". Sînt și foarte multe elemente de dicționar, d. ex.: „săizul" pentru „palefrenier", „săfienarul", „truzătorul", „făcătorul de chitări", „conaciul" (le fourier), „cîrgîul de tutun" („lă filio dà taba"), „tufecciul" (l'armurier), „nălbitorul" („le blanchisseur"), „pardositor de drumuri" (le paveur), „scobitorul în lemn" (le sculpteur), „scriitor în aramă" (le graveur), „dijmarul" (le dîmeur), „butarul", „bercarul", „trocna" (le catarrhe), „fîntînela" (le fonticule), „înfiorarea de friguri", „găunoșătura dinților" (la carie), „năduf în piept", „ohtica", „fildeș" (elefant), „roșioara" (la truite), „helul" (l'anguille), „sîngeapiu„ (gris), „zarzăle", „neramză", „cucunar", „tînzup" (perfilă), „ageamiul" (l'apprenti), „baștard", „znovos" (extravagant), „măscariciul" (l'arlequin), „opocit" (gâté), „fantasios", „băznaș" (fabuleux), „zefclendisitor", „curvisină", „pasăre strămutătoare" (un oiseau de passage), „bănuș" (denier), „brunțul" (bronze), „zmărand", „ipsosu" („diu plat"), „tipăroasă" (tuberosă), „brojbe" (choux-raves), „cardamà" (cresson), „mărule", „belchiță" (martre), „viermele de brînză" (la mite), „mangeturi" (manșete), „gevreaoa" (la batiste brodée), „geletca", „halatcă" (robe-de-chambre), „tigaia armelor" (le bassinet), „așez ordia" (je campe), „brîul ostașilor" (l'écharpe), „găuricea armelor" (la lumière), „iau cu iurușul" (je prends d'assaut), „izbirea oștirilor" (le combat), „piedeca oțelelor" (la détente), „racul pușcii" („lă tir ball"), „tragere de oaste înapoi", „hașaoa" (la house), „ațițarea războiului (l'escarmouche), „condacul pușcii" (la crosse), „colanul săbiei" (la ceinture), „condicarul oștirilor" (l'enrôleur), „corneciul cu praf" (le poire à poudre), „marchitanul oștirii" (le vivandier), „pavăzașul" (l'écuyer"), „palașca" (la giberne), „gephaleaoa corăbiei" (la sainte barbe), „clupsă de șor." (une souricière), „cîrlige de ciurapi" (broche), „luna zilească" (le mois), „mehenghiul" (la pierre de touche), „mirosire frumoasă" (parfum), „munte de foc" (vulcan), „osul de scrisori" („lă plioar"), „tetrad" (le cahier), „tristea" („lă sor"), „sticlă de soare" (un verre

www.dacoromanica.ro

ardent), „suliman de bucate“ (la sauce), „haracul de scris“ (la tablette), „șadravan“ (un jet d'eau).

La urmă: „Această carte s'a alcătuit pentru cei ce n'au întrat în canalul școalelor și pentru cei ce nu urmează la școli și pentru unii ce ar voi să învețe, dar nu le dă mîna să plătească pă la învățători particuleri: Iar cel ce poftește să învețe limba franțozească cu gramatica ei, cu scrisoarea ei și cu toate canoanele ei, acela să se ducă la școalele cele domnești, care stau cu brațele deschise ca să primească pă toți doritorii dă învățătura acestii limbi cultivate și frumoase“.

*

Pe un manuscript descris de Papadopulos Kerameus în Δύο κατάλογοι (*Izvestia* ale Institutului rusesc din Constantinopol, XIV), se descrie (p. 10, no. 8) o lucrare filosofică a lui Teofil Coridaleu, pe care o avuse în posesiunea sa Ioan Comnen, Mitropolitul de Silistra, la Septembre 1676. Pe dînsul se scrie: Ἐν Τριγοβύστῳ, κατὰ τὸ ᾳκψή ἔτος, Αὐγούστου κδ', ἑσπέρας, ἀρχομένης τῆς κε', ὥρᾳ γ' τῆς νυκτὸς, ἐγένετο σεισμὸς οὐ πάνυ τε μέγας: ἐγένετο δὲ διὰ τῆς αὐτῆς ὥρας, τὸ δὲ μεταξὺ τοῦ α' καὶ τοῦ β' χρονικὸν διάστημα, τριακοστὸν ἐγγὺς ὥρας, ἐγὼ δὲ προεῖπον ὡς ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ ἡμέτερος (ἡγεμὼν) εἰσῆλθεν εἰς τὴν... μεγαλόπολιν ἀπὸ τῆς περιηγήσεως ἐπανελθὼν ὑγιὴς (În Tîrgoviște, 1698, August 24, seara, începîndu-se ziua de 25, ceasul 3 al nopții, s'a făcut cutremur nu mare; și a fost în același ceas; iar între 1 și 2, în trecere de vreme, în ceasul al treizecilea (?); iar eu am mai spus că în aceiași zi (Domnul) nostru a venit... Constantinople, de la călătoria lui revenind sănătos“. Dar nu știu ce poate însemna aceasta în rosturile lui Brîncoveanu. Poate că sînt și greșeli de cetire.

Și n-l 7 a fost al lui Ioan, care iscălește la 3 Septembre 1676 ca scriitor al msului.

În aceleași cataloage, la no. 10 (p. 10), pe un carnet de musică occidentală: „Princesse Euphrosine Kalimachi“.

Un ms. al lui Atanasie Comnen Ipsilanti, no. 25 (p. 16); altul e no. 34 (p. 19). Un ms. de el e gramatica francesă tradusă de fiica lui mai mare, Casandra (no. 27; p. 16).

Încă un ms. al lui Atanasie (no. 59, p. 27) dă numele tatălui său; în adevăr el se intitulează Θεοδωρίδης.

Un ms. din Biblioteca „Zografului“ (sec. al XVIII-lea) a fost al unui Ilias al lui Petru (Ἡλιάσκου Πέτρου). Cuprinde și o scri-

*

www.dacoromanica.ro

soare către un Domn pentru o naștere de beizadeà, o alta către Constantin Mavrocordat ca Domn muntean, o a treia de felicitare pentru mucarerul lui, două scrisori către Doamna lui, Ecaterina, una către Postelnicul Petrașcu, trei către un Spătar, una către dascălul Ioachim, una către Marele Sulger, una către Alexandru Suțu, ca Mare Chartophylax, o scrisoare a Doamnei Ecaterina către o Ruxăndiță, una către Zoe, Doamna „Moldovlahiei", una către soțul ei, Grigorașcu Ghica, Domn al Moldovei. Apoi scrisori către Sultana Mavrocordat, către beizadeà (viitorul Domn) Constantin Racoviță (două), către „Doamna Zamfira", de la Mitropolitul de Chalkedon, Calinic, către beizadeaua Alexandru Mavrocordat (15 Iulie 1740) și răspunsul acestuia (31 Iulie), a unei femei anonime către Doamna Ruxandra Mavrocordat, o scrisoare către „Doamna Smaranda" (13 Octombre 1742). Evident că toate acestea trebuie copiate.

Ms. 13 (pp. 34–5), un discurs grec, e copiat de „smeritul școlar Mihail Atanasiu în Academia din București, la 1749, «Μεμακτηριῶνος τρίτῃ ἐπὶ εἰκάδι».

În 44 de pagini se cuprinde (ms. 29, p. 41): Δικανικὴ τέχνη Δημητρίου Παναγιωτάκη Μεγάλου Κλουτζιάρη κατὰ τοὺς ᾳφοθ', συντάκθεῖσα καὶ προσφωνηθεῖσα εἰς τὸν ὑψηλότατον αὐθέντην Ἀλέξανδρον Βοεβόδαν Μουρούζην κατὰ τοὺς ᾳψιγ' ἐν Βουκουρεστίῳ. Nu se cunoaștea această Tehnică a Dreptului alcătuită de Panaiotachi Marele Clucer și închinată în București, la 1793, lui Alexandru-Vodă Moruzi.

În ms. 32 (p. 3) sînt versurile „către călimara de argint pe care Constantin-Vodă (Mavrocordat) a dăruit-o acestui grămătic fiind la București". Apoi recomandațiile, știute, ale lui Nicolae Mavrocordat către fiul Constantin (1726).

Ms. 40 (pp. 49–50) e o expunere a felului cum a fost adus Sfintul Lemn la Xeropotam, făcută de Daponte pentru Alexandru, fiul lui Ioan Mavrocordat, Domnul Moldovei (publicat în Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire).*

Ms. 45 (p. 53) cuprinde Cronica lui Afenduli, publicată de Papadopulos-Kerameus în colecția Hurmuzaki.

*

Meșteri din Ungaria și din Ardeal (din Cluj, din Sibiiu, din Bistrița, toți giuvaergii) lucrînd în Italia către sfîrșitul secolului al XV-lea, în *Az országos magyar szépművészeti Muzeum évkönyvei, IV (1924–1626),* Budapesta 1927, p. 93, nota 3.

*

www.dacoromanica.ro

Cum se vede din cartea lui M. Renieris, Μητροφάνης Κριτόπουλος καὶ οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ φίλοι αὐτοῦ *(1617-1628)*, Atena 1893, Mitrofan Critopol, Patriarh de Alexandria, a murit la noi în 30 Maiu 1639.

*

În Geneva evului mediu aceia cari inspectau vasele înainte de plecare se chemau *cercatores* (v. Eugene H. Byrne, *Genoese shipping in the twelfth and thirteenth centuries*, Cambridge-Massachusetts, p. 35, nota 2). Şi *subtilis* în sensul de *suptire* (pp. 41-2).

*

Nu s'a observat că pecetea munteană de la 1820 a lui Alexandru-Vodă Suţu are unul lîngă altul scuturile cu armele celor două Principate.

E de sigur o rămăşiţă din vremea cînd de fapt el a avut Domnia ambelor ţeri.

*

Nu s'a observat iarăşi că, supt influenţe cărturăreşti şi greceşti, şi Petru Şchiopul, Muntean de origine, se intitulează la 1583 „Domn al ţerii Moldovlahiei" (Hasdeu, *Arch. Ist.*, I, pp. 126-7, no. 185).

*

Măsurile de ordine în Veneţia secolului al XVII-lea.

Pe o casă din Campo San-Zaccaria la Veneţia se ceteşte:

„In questo campo nella clausura dentro delli portoni sono prohibiti tutti li giochi, il tumultuar, strepitar, dir parole obscene, commeter disonestà, far imonditie, metervi alberi, antene, rotamine, qualsivoglia altra sorte di robbe, sotto gravissime pene et è per decreto degli illustrissimi signori esecutori contro la blasfemia, de XVI luglio et 8 agosto 1620".

*

Se semnala de Wilh. Schulze, în *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, posibilitatea formei σάμβατου. Gust Meyer, în *Indogermanische Forschungen*, IV, 326 şi urm., a şi găsit forma σαμβαθικὴ. Cf. *Byzantinische Zeitschrift*, IV, p. 187. Un Evreu Σανβάτιος, la Théodore Reinach, *Revue des études juives*, XXVI.

*

www.dacoromanica.ro

Pe un Λεξικὸν ἑλληνορωμαϊκὸν din secolul al XVI-lea (ediţia Basel), pe care mi l-a dăruit prietenia colegului mieu Gh. Balş, se cetesc rîndurile următoare: Καὶ τόδε κτῆμα Δημητροίο Γεωργιάδαο Δακός, ὠνηθὲν διὰ γρόσ. 40, 80, τῷ 1812 ἔτει, Σεπτεμβρίου 11, ἡμέρᾳ τετράδι, παρ' Ἰωάννου τοῦ διδασκάλου καὶ φέρω εἰς ἔνδειξιν („Şi aceasta e proprietatea lui Dimitrie Gheorghiadi, Dacul, cumpărată cu lei 40, 80, în anul 1812, Septembre 11, ziua Miercuri, de la Ioan dascălul, şi o aduc la cunoştinţă").

Avem a face deci cu un „Dac" de la 1812, versat în cunoştinţa antichităţii elenice, de la care-şi iea şi stilul arhaic.

*

Stolul românesc, ca şi *estol* în limba catalană, arată că ambele ţeri au cunoscut flota bizantină, στόλος.

*

Despre inundaţiile din 1879, cetesc în Louis Rambert, *Notes et impressions de Turquie*, Geneva-Paris, f. an, p. 55:

„Je suis parti de Constantinople le 30 juillet via Bucarest. J'ai fait une excellente traversée sur la Mer Noire jusqu'à Constanza, où j'ai pris l'express d'Ostende. J'ai repassé, comme je l'ai déjà fait en juin, par les solitudes de la Dobroudja et par le fameux pont roumain sur le Danube. Le fleuve est traversé à une hauteur considérable, pour ne pas entraver la navigation; puis on s'engage sur une longue chaussée élevée, qui coupe en travers une plaine d'alluvions, couverte de grands saules, après laquelle un nouveau bras du Danube se présente; il est franchi par un pont interminable. Lorsque j'ai passé par là six semaines auparavant, les inondations avaient tout envahi. On apercevait dans la plaine les cimes des arbres les plus élevés, et le train courait au-dessus d'un lac immense de 15 kilomètres de largeur, s'étendant à l'Est et à l'Ouest à perte de vue. La chaussée était battue par les vagues et gravement menacée sur plusieurs points. Des équipes d'ouvriers construisaient en toute hâte les murs pour la protéger"

*

Pentru pictorul Fromentin iată cum se presintă Dacii de pe Coloana lui Traian, pe cari-i apropie de Arabii Saharei ca tip *(Un Été dans le Sahara,* ed. din Viena, p. 149): „Ces étranges figures épaisses, incultes, vêtements bruts, visages camards — des médaillons de la Colonne Trajane".

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro